

Sindicalisme pagès i republicanisme popular a Catalunya (1918-1930). La Unió de Rabassaires: entre el radicalisme obrerista i la via cooperativista.

Facultat de Filosofia i Lletres

Departament d'Història Moderna i Contemporània

Universitat Autònoma de Barcelona

Tesi Doctoral presentada per Jordi Pomés Vives

Director de la Tesi: Pere Gabriel i Sirvent

A handwritten signature in black ink, consisting of the initials 'P.G.' followed by a stylized surname, all enclosed within a simple rectangular box.

Febrer de 1998

Índex General

Índex General.....	III
Índex de quadres.....	V
Índex de mapes.....	VI
Índex de gràfics.....	VI
Presentació.....	1
1. El problema sindical rabassaire. El marc geogràfic i històric.....	11
1.1. Una terra treballada per parcers i rabassaires.....	11
1.1.1. De rabassaires a parcers.....	22
1.2. Vinyes i telers, ben a prop.....	37
1.2.1. Un sector agrícola potent.....	37
1.2.2. La vinya com a principal cultiu de l'àrea de la Unió de Rabassaires.....	42
1.2.3. La crisi del sector vitícola i el sorgiment de conreus alternatius.....	48
1.2.4. Unes comarques econòmicament dinàmiques.....	54
1.3. Per un mapa sindical pagès català (1872-1925).....	69
1.3.1. La importància de la comarca sindical de Martorell.....	82
1.3.2. La Unió de Rabassaires com a hereva de les federacions precedents.....	89
2. El camp de cara a la revolució: el trienni bolxevic i les reaccions reformistes (1918-1921).....	93
2.1. L'anarquisme també sedueix al camp: cap al sindicat únic.....	93
2.1.1. La vinculació entre l'anarcosindicalisme i el republicanisme.....	104
2.1.2. El declivi anarcosindicalista i la repressió governamental i patronal del 1920-1921.....	112
2.2. Les reaccions sindicals reformistes: el Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat i les federacions catòliques.....	121
2.2.1. La intervenció de l'Acció Social Agrària de la Mancomunitat en el problema social rabassaire.....	132
2.2.2. La feblesa del sindicalisme catòlico-agrari en unes comarques vinyateres: la Federació Catòlica Agrària Barcelonesa.....	139
2.2.2.1. La progressiva subordinació de la Federació Catòlica Agrària de Barcelona a la Unió de Vinyaters de Catalunya.....	162
2.3. Un intent de reacció des del sindicalisme rabassaire: la <i>Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès</i>	173
3. La Unió de Rabassaires: un sindicat de classe d'influència republicana (1921-1930).....	185
3.1. El naixement i l'organització del sindicat sota el lideratg de Lluís Companys.....	185
3.1.1. La gestació de la Unió de Rabassaires de Catalunya.....	185
3.1.2. L'acció propagandística: una forma d'organització sindical.....	201
3.1.2.1. La conquesta territorial a través del míting.....	216
3.1.2.2. <i>La Terra</i> , portaveu de la Unió de Rabassaires.....	226
3.2. La terra per al qui la treballa o l'obsessió per una llei de contractes de conreu.....	237

3.2.1. El desengany amb el govern liberal-reformista (1922-1923): la primera crisi de la Unió.....	244
3.2.2. Sense perdre mai l'esperança (1923-1929).....	255
3.2.3. Ni sense oblidar la lluita des de la base.....	272
3.3. El treball en grup: el cooperativisme agrari d'esquerres.....	281
3.3.1. La progressiva connexió de la Unió amb el cooperativisme.....	301
3.4. Un sindicat, malgrat tot, republicà.....	325
3.4.1. Pes i presència de sectors sindicals radicals dins la Unió.....	339
3.4.2. Els contactes amb el socialisme reformista.....	353
3.4.2.1. L'impuls d'una <i>Federación Nacional Agraria</i>	357
3.4.3. L'activació republicana després del trienni bolxevic (1921-1923).....	364
3.4.4. El compromís electoral de la Unió de Rabassaires en els comicis de 1923.....	376
3.4.5. Epíleg: de cert col.laboracionisme amb la Dictadura a la lluita per la República.....	394
Conclusions.....	409
Apèndixs.....	421
1. Indicadors socioeconòmics de rabassaires (1918-1934).....	423
2. Les organitzacions de treballadors agrícoles a Catalunya (1870-1933).....	435
3. Cellers i fassines cooperatives a Catalunya (1900-1930).....	441
4. Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Sindical Agrària de Girona el 1922.....	443
5. Sindicats agrícoles afiliats a la Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre el 1920.....	445
6. Actes propagandístics dins el bisbat de Barcelona en què participà algun sindicalista catòlico-agrari (1920-1923).....	446
7. Comitès Centrals de la Unió de Rabassaires (1922-1930).....	447
8. Mítings i conferències de la Unió de Rabassaires (1922-1930).....	449
9. Els homes de la Unió de Rabassaires. Algunes dades biogràfiques.....	451
10. Articulistes de <i>La Terra</i> (1922-1930). Nombre d'articles per etapes del periòdic.....	479
11. Directius de la Unió Agrícola Cooperativa Martorellenca (1902-1929).....	481
12. Directius del centre republicà El Progrés de Martorell (1906-1930).....	482
Abreviatures.....	483
Fonts i bibliografia.....	485

Índex de quadres (No estan inclosos en aquesta relació els quadres dels apèndixs)

1.1. Superfície (en hectàrees) que ocupava per províncies diferents règims d'explotació agrícola del sòl el 1952.....	11
1.2. Nombre d'empresaris agrícoles segons el règim d'explotació del sòl.....	11
1.3. Evolució de la població activa catalana en els sectors primari i secundari.....	38
1.4. Evolució de l'agricultura a Catalunya.....	38
1.5. Població activa agrícola el 1890 en els municipis de la Unió de Rabassaires del 1925.....	40
1.6. Superfície de vinya plantada en hectàrees per districtes judicials.....	44
1.7. Hectolitres de vi en milers el 1890 per municipis.....	45
1.8. Evolució de la vinya a la província de Barcelona.....	49
1.9. Valor de diferents productes (en milions de pessetes).....	51
1.10. Evolució de la població entre 1900 i 1930.....	56
1.11. Implantació industrial als municipis de la Unió.....	59
1.12. Delegacions locals del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell el 1931. (Poblacions que als anys vint formaren part de la hipotètica comarca sindical-agrària de Martorell).....	85
2.1. Societats catalanes de caràcter explícitament agrari representades al Congrés de la CNT al Teatre de la Comèdia de Madrid el 1919.....	94
2.2. Afiliació a la CNT de les comarques de la Unió de Rabassaires el 1919.....	97
2.3. La CNT als municipis de la Unió de Rabassaires el 1919 i 1931. Percentatge d'afiliació sindical el 1919 sobre la població obrera.....	98
2.4. Nombre de sindicats agrícoles (de la llei de 1906) i de cellers cooperatius per anys de naixement i per províncies a Catalunya.....	121
2.5. Sindicats Agrícoles associats a la FCAB el 1920-21.....	153
2.6. Nombre de sindicats agrícoles (associats a la FCAB el 1921 i a la FSA de Girona el 1922 i els totals en els respectius bisbats) per anys de fundació.....	154
2.7. Sindicats agrícoles de l'àmbit territorial del bisbat de Girona adherits a la Federació Sindical Agrària per comarques (1922).....	155
2.8. La Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre per comarques.....	156
2.9. Percentatge de sindicats agrícoles federats a la FCAB per arxiprestats.....	161
2.10. Nombre d'associats a la UVC per consells comarcals.....	166
2.11. Congressos de la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès i la seva força numèrica.....	173
3.1. Propagandistes de la Unió de Rabassaires (1922-1930).....	207
3.2. Societats i seccions locals de la Unió de Rabassaires (1922-1930).....	216
3.3. El cooperativisme agrari a Espanya el 1926. Número de socis per províncies i tipus d'entitats.....	281
3.4. Evolució del nombre de sindicats agrícoles a Catalunya (1915-1934).....	283
3.5. El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930).	295
3.6. Municipis de la província de Barcelona amb centre republicà local (1900-1929).....	327
3.7. Diputats provincials elegits al conjunt de Catalunya (1911-1923).....	374
3.8. Composició de la Diputació de Barcelona (1911-1923).....	374
3.9. Assemblea de la Mancomunitat de Catalunya (1914-1923).....	375
3.10. Diputats a Corts elegits a Catalunya (1901-1923).....	375

3.11. Resultats en les eleccions generals d'abril de 1923 en els districtes on la Unió de Rabassaires donà suport a algun candidat.....	383
3.12. Resultats en les eleccions provincials de 10 de juny de 1923.....	390

Índex de mapes

1.1. La Unió de Treballadors del Camp a Catalunya (1872-1874).....	72
1.2. Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883).....	73
1.3. Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (1893-1896).....	74
1.4. Federació Nacional d'Obrers Agrícoles d'Espanya (1913-1918).....	75
1.5. La Unió de Rabassaires (1925).....	76
1.6. La Unió de Rabassaires (1933).....	77
1.7. El sindicalisme rabassaire a Catalunya (UTC, 1872-1874; LVRC, 1882-1883; FTARE, 1893-1896; FNOAE, 1913-1918; UR, 1925).....	78
1.8. Comarca sindical de Martorell als anys vint.....	85
2.1. Límits del Bisbat de Barcelona el 1921.....	145
2.2. La Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa el 1921. Sindicats agrícoles associats.....	153
2.3. Afiliació per comarques de la Federació Catòlico-Agrària Barcelonesa, la Federació Sindical Agrària i la Federació Catòlico-Agrària de l'Ebre.....	157
3.1. Poblacions on es rebia <i>La Terra</i> entre 1922 i 1925.....	230
3.2. El cooperativisme agrari d'esquerres a la província de Barcelona (1900-1930). Municipis que tingueren una o més cooperatives agràries d'esquerres entre aquests anys.....	294
3.3. Municipis de la província de Barcelona amb centre republicà local (1900-1929).....	330

Índex de gràfics

1.1. Evolució dels valors dels principals productes agrícoles entre 1923 i 1932.....	51
3.1. Actes propagandístics de la Unió de Rabassaires (1922-1930).....	202

Presentació

La Unió de Rabassaires va ser un sindicat pagès que va néixer el 1922 i va arribar a ser la principal força sindical rural catalana durant la segona meitat dels anys trenta, especialment a partir de 1936. Es va organitzar i desenvolupar durant els seus primers vuit anys de vida -fins a les portes de la II República- a les comarques vitícoles de la província de Barcelona -Baix Llobregat, Garraf, Alt Penedès, Anoia, Bages, els dos Vallès, Barcelonès i Maresme¹. Aquestes comarques hagueren de sofrir amb veritable trastorn la gravetat de la crisi vitícola, la qual es manifestà agudament als anys vint, tot obligant la pagesia a cercar afanyosament conreus alternatius. Una pagesia que, en la seva major part, conreava una terra que no era de la seva propietat; és a dir, treballava sota contracte de conreu -parceria, rabassa morta, arrendament, masoveria...-. En aquest aspecte la província de Barcelona contrastava força amb les de Tarragona i Lleida. En una data relativament tardana com el 1952, encara el 65% de tota la superfície conreada de la província de Barcelona ho era sota règim de contractació agrària, mentre que a les de Lleida i Tarragona ho eren en un 32% cada una. Per altra banda aquests contractes es mostraren progressivament perjudicials per al pagès. Era una progressió o tendència perfectament apreciable des d'almenys el segle XVIII i que es va fer més evident que mai -per a alguns dramàticament evident- durant el primer terç del segle XX. Aquesta tendència estigué en relació a l'augment de la superfície conreada i, per tant, a l'escassetat de noves terres per cultivar. Perquè malgrat el pes industrial de les comarques per on s'estengué la Unió de Rabassaires als anys vint, l'agricultura hi continuà vivint una fase d'expansió quantitativa al llarg dels primers quaranta anys del segle. Es donaren importants augments en la superfície total dedicada als conreus, sobretot en els més intensius. Totes les poblacions que estigueren adherides a la Unió als anys vint es caracteritzaren per mantenir un sector agrari potent, independentment de la vitalitat industrial que poguessin tenir. Solucionar la problemàtica laboral i social que generaven els contractes de conreu serà el principal objectiu del sindicat rabassaire des d'un inici. I tot i que ben aviat diversificà les seves atencions i activitats -sobretot cap a temes cooperatius i de valorització de la producció-, els assumptes sindicals al voltant de temes jurídics relacionats amb els contractes es mantingueren com a matèria central del sindicat almenys fins ben entrada la Segona República.

Les nostres comarques rabassaires -expressió que utilitzaré al llarg de la tesi per indicar

¹L'àrea d'implantació de la Unió de Rabassaires als anys vint es pot afinar més geogràficament prenent com a unitat geogràfica el districte electoral. Aquest sindicat tingué associats en nou dels catorze districtes electorals que formaven la província de Barcelona: Sant Feliu de Llobregat, Sabadell, Terrassa, Vilafranca del Penedès, Vilanova i la Geltrú, Granollers, Manresa, Mataró i Arenys de Mar. Els cinc districtes restants de la província eren: Barcelona, Berga, Igualada, Castellterçol i Vic.

l'àrea geogràfica per on s'assentà la Unió en els seus primers vuit anys de vida- es caracteritzaren també per la important tradició sindical pagesa i cooperativa amb què comptaven en el moment de la fundació del sindicat rabassaire, a principis dels anys vint. Les principals federacions pageses que s'havien constituït fins llavors -la Unió de Treballadors del Camp del Sexenni Democràtic, la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya de principis dels vuitanta, la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola dels anys noranta, la Federació de Rabassers de Catalunya de finals de la primera dècada del segle XX i la Federació Nacional d'Obrers Agrícoles durant els anys deu- havien tingut com a centres neuràlgics sindicals poblacions i zones de dins l'àrea compresa per les nostres comarques rabassaires, especialment el Baix Llobregat -i més concretament la comarca natural de Martorell-. Aquesta comarca serà la pedra angular on descansarà l'edifici de la Unió de Rabassaires i el principal centre d'irradiació d'aquest sindicat.

Alhora aquestes comarques comptaven amb un vigorós sindicalisme obrer industrial i amb un no menys fort republicanisme polític de base popular des del segle XIX. Eren aquests uns moviments socials i polítics que anaven entrellaçats i que s'alimentaven i influïen mútuament. La consciència sindical de la pagesia rabassaire anà paral·lela a la consciència sindical obrera i al desplegament polític i cultural del republicanisme popular. Encara que no es pot definir la Unió de Rabassaires dels anys vint sols com a un sindicat obrerista i/o com a un sindicat republicà sense fer matisacions, aquestes dues caracteritzacions seran bàsiques per explicar la naturalesa de la Unió. Si es vol entendre, per exemple, la radicalitat sindical i programàtica d'aquest sindicat rabassaire en els seus primers anys d'existència cal explicar el gran desplegament anarcosindicalista arreu de Catalunya -i especialment per les comarques rabassaires- durant els anys del trienni bolxevic (1918-1920). La integració dins la CNT d'aquests anys d'importants sectors de la pagesia catalana afectà decisivament el sindicalisme rabassaire dels anys vint. Si es vol entendre, per altra banda, els vincles de la Unió de Rabassaires amb l'Esquerra Republicana en el primer període de la República o la progressiva moderació sindical que anà assumint el sindicat al llarg dels seus primers vuit anys d'existència, cal explicar en primer lloc la vigència del republicanisme durant aquesta dècada i en segon lloc els lligams i paper dels dirigents i associats rabassaires al si del republicanisme local i comarcal.

La tesi que ara presento no s'ha limitat a l'estudi monogràfic de la Unió de Rabassaires, tot i que aquest va ser el plantejament inicial del treball. Fou el mateix desenvolupament de la investigació el que em va dirigir a tractar amb certa profunditat algunes temàtiques que, tot i estar relacionades amb el sindicalisme rabassaire, quedaven apartades de la

història estricta de la Unió. Eren, però, temàtiques que no havien estat a penes abordades per la historiografia catalana i l'aprofundiment de les quals vaig creure necessari o indispensable per entendre molts aspectes contextuals del sindicat rabassaire. Coneixíem, per exemple, gràcies als estudis d'Andreu Mayayo, Antoni Gavalrà, Joan Fuguet, Josep Santesmases i d'altres historiadors de les comarques tarragonines², la importància del cooperativisme agrari d'esquerres o republicà des de finals del segle XIX en aquestes comarques, i en canvi pràcticament ningú havia parlat de la incidència d'aquest cooperativisme a la província de Barcelona. Era fonamental observar o demostrar que la Unió de Rabassaires es va assentar inicialment en una zona rica en aquest tipus de cooperativisme i intentar veure les connexions personals entre associats rabassaires i cooperativistes per entendre les raons de la progressiva assumpció de l'ideal cooperativista per part d'aquest sindicat, el qual, en un principi, havia nascut molt al marge d'aquest ideal i moviment.

Un altre exemple. Hom podia intuir la importància del sindicalisme agrari catòlic a Catalunya entre altres coses perquè es coneixien algunes xifres de fundacions de sindicats del camp catòlics entre finals dels anys deu i principis dels vint i per les aportacions que havien fet a finals dels anys setanta Juan José Castillo i Josefina Cuesta o més recentment Samuel Garrido, Enric Saguer Hom, Andreu Mayayo o el mateix Pere Gabriel³. Però a pesar d'aquestes aportacions, hi havia i hi continua havent més interrogants que respostes sobre aquesta temàtica. L'especialista en sindicalisme agrari Andreu Mayayo reconeixia el 1995 que "sobre la presència i la influència de les federacions catòliques agràries a Catalunya, vinculades a la Confederación Nacional Catòlica-Agraria, encara no en sabem res"⁴. En canvi, conèixer la força d'aquest sindicalisme a Catalunya, així com d'altres com el socialista o el cenetista, podria oferir moltes pistes per comprendre les limitacions que sofrí la Unió per estendre's geogràficament. El potencial que tingué el sindicalisme agrari catòlic a la diòcesi de Girona explica en bona mesura les dificultats amb què topà el sindicat rabassaire per penetrar en les comarques gironines, cosa que no pogué començar a fer fins als anys trenta -tot i que aquestes comarques presentaven importants similituds amb les de Barcelona en l'aspecte de l'explotació de la terra a través de contractes de conreu. El

² Vegeu a la Bibliografia les referències bibliogràfiques concretes d'aquests autors esmentats.

³ MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans. Cent anys de sindicalisme i cooperativisme agraris a Catalunya, 1893-1994*, Catarroja-Barcelona, 1995; GABRIEL, Pere: "De l'obrerisme catòlic a l'aparició dels sindicats lliures" a *Revista del Centre d'Estudis Teològics de Mallorca*, núm. 69, 1991. Per a les altres referències bibliogràfiques, així com d'altres que s'esmenten en aquesta Presentació vegeu la seva fitxa completa a la Bibliografia.

⁴ MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:104.

mateix valdria per a la diòcesi de Vic, malgrat que la Unió aconseguí federar alguns efectius del Bages a partir de 1925. No casualment aquest sindicat nasqué i creixé inicialment en unes comarques catalanes on el sindicalisme catòlic, tot i els esforços realitzats per desenvolupar-se, fou relativament feble. De la mateixa manera, si la Unió no penetrà a l'Alt Camp i al Baix Penedès fins al 1931 fou en bona mesura per la força que hi tenia l'anarcosindicalisme agrari.

La limitació temporal de l'estudi fins al 1930 ha estat, doncs, en bona part, a causa de l'aprofundiment que he fet dels diferents temes que he tractat bàsicament en els dos primers capítols de la tesi. D'aquesta manera, i tenint en compte aquest aprofundiment, l'anàlisi del creixement qualitatiu i quantitatiu espectacular que experimentarà la Unió de Rabassaires a partir de la Segona República hauria pogut desbordar completament les dimensions d'aquesta tesi. I no obstant la restricció temporal, han quedat lògicament qüestions dins el tinter. Una que m'interessa especialment i que està molt relacionada amb el republicanisme i el sindicalisme és el del lliurepensament i els seus lligams amb el moviment rabassaire. Importants dirigents de la Unió de Rabassaires es distingiren com a lliurepensadors. En foren el primer president del sindicat Jaume Martrat i el principal dirigent rabassaire de Sabadell Astre Janer⁵. Militaren alhora a la maçoneria els directius rabassaires Lluís Companys, Amadeu Aragay i Ernest Ventós⁶, així com els propagandistes de la Unió Joan Casanovas Maristany i Miquel Ferrer de Vilches⁷. La major part dels principals enclavaments geogràfics de la Unió tingueren organitzades lògies maçòniques locals durant el primer terç de segle -Badalona, Vilanova, Manresa, Vilafranca, Mollet, Sant Boi, Sabadell, Rubí, Sant Feliu, Malgrat i Canet-⁸.

⁵ CASTELLS, Andreu: *Sabadell. Informe de l'oposició* (vol IV). *Del terror a la Segona República, 1918-1936*, Sabadell, 1980:16.71; entrevista a Ferran Balanza el 21-10-1992.

⁶ Aragay fou el representant de la Gran Lògia Espanyola en la campanya antiterrorista portada a terme durant la primera meitat del 1923 (*Solidaridad Obrera*, 22-4-1923 i *La Lluita*, 19-5-1923). Aragay va entrar als anys deu a la lògia *Adelante* (SÀNCHEZ FERRÉ, Pere: *La maçoneria en la societat catalana del segle XX, 1900-1947*, Barcelona, 1993:51). Companys va ingressar a la maçoneria, en la lògia *Lealtad*, precisament el mateix any de la fundació de la Unió de Rabassaires, el 1922 (SÀNCHEZ FERRÉ, Pere: *La Lògia Lealtad. Un exemple de maçoneria catalana (1869-1939)*, Barcelona, 1985:118-121).

⁷ El dirigent rabassaire de Sant Boi, Cristòfol Rebull, afirmà en l'entrevista realitzada el 14-9-1993 que a mitjan anys vint va ser convidat per part dels principals dirigents de la Unió a entrar a la maçoneria i que maçons i directius rabassaires se solien reunir setmanalment en un cafè de la Rambla de Barcelona.

⁸ El principal feu rabassaire, Martorell, fou també un important enclavament maçònic. Martorell, Sabadell, Sant Sadurn d'Anoia i Rubí destacaren alhora com a poblacions amb important nombre de racionalistes a la segona meitat del segle XIX (BALANZA, Ferran: "Les lluites civils del segle XIX en els llibres d'òbits de l'Arxiu Parroquial de Martorell (1820-1875)" a BALANZA, Ferran i altres: *Guerrilles al Baix Llobregat al segle XIX*, Barcelona, 1986:471-472).

Una de les dificultats més importants amb què he topat al llarg de l'estudi ha estat la manca de fonts originals directament relacionades amb la Unió o el sindicalisme rabassaire en general. No vaig tenir, doncs, una fase de recopilació d'informació fàcil ni en general he tingut un estudi senzill. No s'han conservat o no he sabut localitzar els arxius centrals de la Unió i això ha complicat molt tota la recerca i la posterior interpretació de les informacions obtingudes. Alhora, el portaveu periodístic de la Unió, *La Terra*, tampoc s'ha conservat en la seva totalitat. Dels anys 1926 al 1929 no n'he vist ni un sol exemplar⁹. Per altra banda no vaig aconseguir localitzar ni un sol arxIU de societat local rabassaire a excepció dels expedients que sobre aquestes es conserven a l'ArxIU del Govern Civil de Barcelona¹⁰. Expedients que molt poques vegades van més enllà d'informar sobre els estatuts, juntes i estats de comptes de l'entitat. La premsa de l'època ha estat fonamental per cobrir la manca de documentació directa dels sindicats rabassaires. Sobretot premsa d'ideologia política republicana tant local com de Barcelona. Va ser aquesta la premsa que recollí amb més interès les accions sindicals de la Unió de Rabassaires, sobretot les accions relacionades amb la propaganda. En canvi, aquesta mateixa premsa oblidà o amagà en bona mesura les accions més relacionades amb la lluita sindical rabassaire de base. Per altra banda no totes les poblacions o comarques rabassaires estigueren *cobertes* periodísticament per unes revistes o diaris disposats a oferir informacions sobre el sindicalisme pagès. Vaig intentar recórrer a la premsa més obrerista i sindicalista, però el resultat tampoc fou del tot satisfactori. Segurament perquè la major part dels periòdics sindicalistes s'editaven a Barcelona -inclòs el mateix portaveu de la Unió, *La Terra*!-, lluny dels escenaris on es lliuraven les principals batalles sindicals del camp. A part que durant la major part dels anys vint aquesta premsa sindicalista sofri moltes restriccions legals imposades pels diferents governs autoritaristes que se succeïren. Paradoxalment, per a certes temàtiques, em va ser més útil la revista i els anuaris i memòries anuals que editava el principal adversari sindical de la Unió, l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, que no pas la premsa més addicta al sindicat rabassaire. Aquest Institut, sempre amatent a contrarrestar les accions sindicals pageses, procurava tenir als seus associats al corrent d'aquestes accions i les posteriors reaccions patronals, sobretot les que es realitzaven amb l'objectiu de pressionar els governs per obtenir o frenar qualsevol tipus de decrets o lleis que afectessin el camp. Per altra banda, les publicacions de l'IACSI no estigueren tan afectades pels efectes de la censura civil i militar com els periòdics sindicalistes.

⁹ S'ha d'esmentar l'excepció de la portada del número del 10 d'agost del 1929.

¹⁰ Els únics llibres originals que vaig poder consultar de societats rabassaires foren els que vaig localitzar a l'AHM de Font-rubí. Però tots ells pertanyien a societats que, o bé no s'arribaren a federar a la Unió de Rabassaires perquè desaparegueren abans del 1922, o bé eren societats dels anys trenta, ja fora del marc temporal d'aquesta tesi.

La major part de la documentació arxivística -no impresa- que he pogut aprofitar i treballar ha estat documentació generada per organismes públics i administratius; fonamentalment fonts fiscals i judicials -a part dels ja esmentats expedients de societats del govern civil-. Aquestes fonts han estat imprescindibles sobretot per deduir el baix nivell socioeconòmic dels associats rabassaires i la precarietat dels contractes amb els que treballaven. Gairebé mai, però, n'he pogut treure informació directa sobre la Unió o sobre les seves entitats locals adherides.

També ha estat una font imprescindible per a la tesi les memòries i informes publicats per diferents organismes depenents del govern central: l'Institut de Reformes Socials i els diferents ministeris. Sobretot els diferents censos d'entitats obreres o pageses o cooperatives del camp. Aquestes fonts oficials publicades, força fidedignes, han pogut ser complementades per la resta de la bibliografia primària, que he intentat que inclogués des de memòries o dietaris personals a informes i memòries d'entitats sindicals, econòmiques o polítiques. Tampoc, però, aquestes fonts parlaven directament de la Unió de Rabassaires, amb les lloables excepcions del llibre de Nònit Puig *Què és la Unió de Rabassaires*, publicat el 1935 però que malauradament no ens diu res de la Unió dels anys vint, i del *Dietari* del propagandista pagès Fèlix Duran i Cañameras, dipositat a l'Arxiu General Històric de la Universitat de Barcelona¹¹.

Tampoc la bibliografia secundària existent és gaire abundant sobre el sindicat rabassaire. Emili Giralt i Albert Balcells, en els anys seixanta feren com a historiadors les primeres aportacions sobre el sindicat, tot i que el seu tema central d'estudi no era exactament la Unió sinó la qüestió rabassaire en general, tot englobant aspectes jurídics, econòmics, socials, polítics i sindicals sobre aquesta qüestió. Les posteriors publicacions de Balcells sobre el tema rabassaire no han anat més enllà del que ja establí molt sòlidament el 1968 en el seu ja clàssic *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*¹². Igual ha passat amb la major part de la historiografia que ha pretès fer referència a la Unió o al tema rabassaire. Gairebé sempre s'ha recorregut al llibre clàssic de Balcells. I no obstant això hi ha hagut remarcables intents des de diferents àmbits historiogràfics de, o bé superar l'esquema incial sobre la qüestió i sindicalisme rabassaire que traçaren Giralt i Balcells, o bé d'aportar nous coneixements sobre aquestes

¹¹ Tot i que no són moltes les informacions que aquest *Dietari* ofereix sobre el sindicat rabassaire, les poques que ens brinda són un autèntic regal als investigadors del tema ja que solen ser novedoses i he procurat que fossin el màxim d'aprofitades en el treball.

¹² BALCELLS, Albert: "La conflictividad social agraria en Cataluña y la Unió de Rabassaires hasta 1939" a *Agricultura y Sociedad*, gener-març de 1977; "La Unió de Rabassaires de Catalunya, 1922-1939" a *Historia* 16, núm. 31, novembre de 1978; "La Unió de Rabassaires: 1922-1938" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978.

temàtiques en general i sobre la Unió de Rabassaires en particular. En primer lloc cal referir-se a l'àmbit de la historiografia econòmica. Josep Pujol i Ramon Garrabou, per exemple, han intentat aportar noves visions i interpretacions sobre la qüestió rabassaire i sobre el naixement i la naturalesa sindical de la Unió¹³. Sempre, però, limitant-se a analitzar les causes econòmiques del problema, sense entrar en el marc més social, sindical o polític. L'esforç més important que s'ha realitzat després de Balcells per entrar dins d'aquest marc ha estat el d'Andreu Mayayo, principalment a través del seu treball ja citat *De pagesos a ciutadans...*, el qual recull bona part de la seva tesi doctoral presentada a la Universitat de Barcelona el 1989 amb el títol *La destrucció del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans*. Un dels grans mèrits d'aquest autor en en la seva tesi va ser haver sabut inserir la història de la Unió de Rabassaires dins la història del sindicalisme pagès català al llarg de cent anys -de 1893 a 1994-, tot fent noves aportacions sobre el sindicat, sobretot del període de la guerra i la postguerra. Però el gran abast temporal del treball no va permetre a Mayayo aprofundir gens en el període dels anys vint. És un període que també oblidà en bona part Balcells. Aquest no dedicà més de tres pàgines a l'actuació de la Unió durant la Dictadura de Primo de Rivera en el seu llibre *El problema agrari a Catalunya...*¹⁴. Mayayo hi dedicà un paràgraf, i no més de dues pàgines per al període 1922-1923¹⁵.

L'oblit dels anys vint és, de fet, general. Les poques aportacions que s'han fet fins ara sobre la història de la Unió de Rabassaires s'han referit gairebé sempre als anys trenta¹⁶.

¹³ GARRABOU, Ramon: "La lluita per la propietat de la terra: la crisi de finals del segle XIX i la qüestió rabassaire" a *L'Avenç*, núm. 10, 1978; PUJOL, Josep: "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català entre el 1892 i el 1935" a *Recerques*, núm. 15, 1984.

¹⁴ Pàgines 112-114 en l'edició del 1983.

¹⁵ MAYAYO, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:106-108.

¹⁶ Essent impossible ser exhaustiu sobre la bibliografia que tracta o fa alguna aportació per mínima que sigui sobre la història de la Unió de Rabassaires a partir de 1931, em limitaré a oferir alguns exemples, especialment de treballs utilitzats en aquesta tesi i inclosos a la Bibliografia. Es poden distingir almenys quatre àmbits historiogràfics diferents que fan referències a l'etapa adulta o madura d'aquest sindicat: l'àmbit del moviment obrer, el de la història política, el de les biografies i el de la història local. En l'àmbit de la història del moviment obrer Francesc Bonamusa en el seu llibre sobre el Bloc Obrer i Camperol i David Ballester en la seva tesi doctoral sobre la història de la UGT a Catalunya fan, per exemple, aportacions interessants sobre les relacions de les organitzacions que estudien amb el sindicat rabassaire. En l'àmbit de la història política es pot destacar el treball de Dolors Ivern sobre l'ERC, un partit que estigué fins al 1933 molt vinculat amb el sindicat rabassaire. Ivern demostra documentalment aquesta vinculació. En l'àmbit de les biografies s'han ocupat de manera més o menys directa de la Unió de Rabassaires a partir de 1931 fent alguna aportació interessant alguns estudis com ara el realitzat per Margarida Colomer sobre Josep Calvet, el de Carme Pi sobre Feliu Tura o el de Miquel Caminal sobre Joan Comorera. Finalment, dins l'àmbit de la història local, la major part d'estudis rigorosos que tracten la història de la República i/o la guerra civil en poblacions o comarques concretes que disposaren de secció o seccions locals de la Unió solen aportar algunes dades sobre aquesta secció o sindicat rabassaire. Són

Dels anys vint he pogut aprofitar alguna -en la majoria d'ells només una- informació directa sobre la Unió sols en els estudis d'Antoni Gavaldà sobre Pere Segarra, d'Andreu Guiu sobre Gelida, d'Andreu Castells sobre Sabadell, de Ramon Batalla sobre Rubí, de Joan Antoni Carbonell sobre Molins de Rei i de Gemma Tribó sobre el sindicat agrícola de Sant Boi. És realment sorprenent l'escassetat informativa i bibliogràfica sobre la història d'aquest sindicat en general i molt especialment en els seus primers vuit anys de vida. És, de fet, una escassetat molt en relació al tractament que ha merescut fins ara el sindicalisme pagès o rabassaire català en aquest període per part de la historiografia catalana. El fet que als historiadors del moviment obrer els ha faltat sempre decisió per trepitjar en ferm l'àmbit rural ha col·laborat en bona mesura a l'aridesa bibliogràfica existent. Alguns d'aquests historiadors, sense tractar el sindicalisme pagès com a temàtica central dels seus estudis, han fet aportacions interessants: per exemple, Pere Gabriel en la seva tesi doctoral inèdita *Classe Obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920* (1981); Antonio Bar, en el seu estudi sobre la CNT; M. D. Capdevila i Roser Masgrau, en el treball sobre l'òrgan socialista dels anys deu *La Justícia Social*; David Ballester, en els seus estudis sobre la UGT. Però mai, repeteixo, el sindicalisme pagès ocupa un paper central en les seves obres. A part de Mayayo, Balcells i Giralt¹⁷, gairebé tots els historiadors que han centrat els seus estudis en el sindicalisme pagès català del primer terç del segle XX -que no han estat pocs- ho han fet des d'una perspectiva local o comarcal. Puc esmentar com a exemples destacats per la seva qualitat el treball d'Antoni Gavaldà sobre la Societat Agrícola de Valls, el de Jordi Planas Maresma sobre la Cambra Agrícola del Vallès, el de Josep Santesmases sobre el cooperativisme agrari a Vila-rodona; o, encara que fonamentalment referits al segle XIX, però amb alguna incursió a principis del XX, els estudis de López Estudillo sobre la imbricació entre moviment rabassaire i el republicanisme federal¹⁸.

exemples els treballs de Montserrat Carreras Garcia i Núria Vall Serra sobre Badalona; el de Miquel Sánchez sobre Cerdanyola; el de Ramon Arnabat sobre Santa Margarida i els Monjos; el d'Andreu Guiu sobre Gelida; i el de Xavier Marcet -inclòs dins l'obra de Josep Maria Benaül i altres titulat *Història de Terrassa* (1987)- sobre aquesta ciutat vallesana. També es poden esmentar en aquest àmbit local articles que s'han ocupat mínimament de la Unió de Rabassaires dels anys trenta a nivell comarcal i provincial. Són els treballs de Josep Casanovas per a la comarca d'Osona -"L'associacionisme agrari a Osona (1903-1939). Transformació i conflictivitat al camp osonenc contemporani" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 10, 1994- i de Rafael Pujol i Josep Clara per a la província de Girona: "Acció Social Agrària de les terres gironines" a *Revista de Girona*, núm. 81 i 84, 1977 i 1978.

¹⁷ Giralt, després del seu article sobre el conflicte rabassaire del 1965, ha continuat fent interessants aportacions sobre la història del món pagès. Tractà novament el moviment rabassaire, incloent noves informacions amb respecte al seu treball de 1965, en el capítol "L'agricultura i el món rural entre 1900 i el 1936" de la *Història de Catalunya*, vol. VI, Ed. Salvat, Barcelona, 1979.

¹⁸ És també molt difícil ser exhaustiu en aquest tema, sobretot a causa de les publicacions d'històries sobre cooperatives o sindicats agraris locals o comarcals en els darrers anys. A part dels ja esmentats, vegeu a la Bibliografia totes les referències bibliogràfiques de Josep Casanovas, Gavaldà, Matas, Josep

Malgrat les dificultats bibliogràfiques i de fonts que ha sofert aquesta tesi, he de dir, ja en el capítol dels agraïments, que no tot han estat obstacles. Si el treball ha pogut ser conclòs ha estat en bona mesura per les facilitats i ajudes que m'han ofert moltes persones i també circumstàncies. M'és impossible esmentar tothom. En més de sis anys de treball han estat moltíssimes les persones que m'han prestat el seu servei en molts i variats aspectes per tirar endavant la tesi. L'atenció que han tingut cap a mi totes les bibliotecàries/bibliotecaris i arxivers/arxiveres i totes les persones a qui he demanat ajuda ha estat valuosíssima -a voltes sorprenent i tot- i estimadíssima per mi. Per altra banda no ha mancat algú, com Josep Colomé, que tingués l'amabilitat de llegir alguna part del treball tot donant-me les seves orientacions i consells. He d'agrair alhora als qui han dipositat la seva confiança en mi col.laborant econòmicament amb la tesi: la Fundació Jaume Bofill, el Centre d'Història Contemporània de Catalunya, la Unió de Pagesos, l'Institut per a la Promoció i la Formació Cooperatives, la Caixa de Sabadell, la Caixa d'Estalvis Laietana, el Patronat Municipal de Cultura de Sant Feliu de Llobregat, a través del Premi Llorenç Sans, l'Ajuntament de Martorell i la Fundació Joan Maragall de la Caixa de Pensions. Finalment he de fer dos agraïments especials. Un a la meua dona, a qui dedico molt especialment -juntament amb els meus pares- aquesta tesi. Sense el seu ajut, suport i confiança fins al final m'hauria estat impossible acabar-la. Gràcies. I l'altre al professor Pere Gabriel, mestre i amic, director d'aquesta tesi. També estic molt en deute amb ell. Em va donar la idea original del treball el juny de 1991 i m'ha prestat un inestimable ajut personal, humà i professional al llarg dels anys del treball. A ell i a les seves publicacions també dec moltes idees que he acabat fent meves i que han estat claus per la coherència estructural i ideològica de l'estudi. La responsabilitat del resultat assolit és, però, exclusivament meua. Gràcies a tots.

1. El problema sindical rabassaire.

El marc geogràfic i històric.

1.1. Una terra treballada per parcers i rabassaires.

La Catalunya del primer terç del segle XX tenia una agricultura l'explotació de la qual descansava fonamentalment sobre els parcers, rabassers, arrendataris i petits propietaris. L'explotació familiar pagesa era, i és encara, la columna vertebral d'aquesta agricultura. Però dins el marc català general del règim d'explotació de la terra, almenys des del segle XIX existien sensibles diferències segons les zones. A grans trets, mentre a la Catalunya Nova els petits propietaris predominaren per damunt dels pagesos que conreaven la terra sota contracte, a la Catalunya Vella -concretament a les províncies de Barcelona i Girona- aquests darrers eren majoritaris per sobre dels propietaris que cultivaven directament les seves terres. A la província de Barcelona, la que més ens interessa, en una data relativament tardana com el 1952 encara un 65% de tota la superfície conreada ho era sota règim de contracte de conreu, mentre que a les de Lleida i Tarragona ho eren en un 32% cada una. Per altra banda, arrendataris i parcers formaven junts el 71% del total d'empresaris agrícoles de les comarques de Barcelona mentre que a les de Tarragona només arribaven a un 31% i a les de Lleida tant sols a un 22%¹.

¹ Quadre 1.1. Superfície (en hectàrees) que ocupava per províncies diferents règims d'explotació agrícola del sòl el 1952.

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona
Explotació directa	73.550 (35%)	34.900 (23%)	263.450 (67%)	202.600 (68%)
Parceria	120.500 (57%)	75.550 (50%)	86.850 (22%)	61.350 (21%)
Arrendament	17.550 (8%)	41.400 (27%)	41.300 (10%)	33.150 (11%)

Quadre 1.2. Nombre d'empresaris agrícoles segons el règim d'explotació del sòl

	Barcelona	Girona	Lleida	Tarragona
Explotació directa	15.950 (29%)	4.500 (13%)	61.550 (78%)	125.300 (69%)
Parceria	16.650 (31%)	6.600 (20%)	10.200 (13%)	33.750 (18%)
Arrendament	21.500 (40%)	22.000 (67%)	7.100 (9%)	23.650 (13%)

Font dels dos quadres: GARCÍA DE OTEIZA, L.: "Los regímenes de tenencia del suelo nacional" a *Revista de Estudios Agrosociales*, núm. 1, octubre-desembre de 1952.

No existeixen, que jo sàpiga, dades anteriors tan completes com aquestes que publicà García de Oteiza el 1952. És molt possible que algunes de les xifres dels dos quadres estiguin basades en dades obtingudes alguns anys abans. Així ho fa pensar el fet que la columna sobre el nombre d'empresaris agrícoles de la província de Barcelona coincideix gairebé exactament amb la que ofereix al *Plan de ordenación económico-social* publicat el 1947 a Barcelona per la JUNTA DE ORDENACIÓN ECONÓMICO-SOCIAL DE LA PROVÍNCIA DE BARCELONA a la pàgina 60. Les dades que ofereix aquesta Junta,

Parcers, rabassaires i arrendataris, una part important dels quals compartiren la seva condició amb la de petit propietari i jornalero, formarien el sector social agrari majoritari a les comarques on es desenvolupà la Unió de Rabassaires al llarg dels anys vint. Aquest sindicat voldria ser, precisament, portaveu sindical d'aquesta àmplia franja del camperolat català. Una franja que precisament tingué numèricament més força que mai durant el primer terç del segle XX a causa del fort reforçament i expansió que sofriren els contractes de parceria i arrendament. En les nostres comarques rabassaires, ja amb una llarga tradició de contractes com la rabassa morta o la parceria, la forta i persistent orientació a la producció arbustiva i arbòria, sobretot vinya, col·laborà decisivament en aquesta revitalització del règim d'explotació indirecta de la terra². A més, la greu crisi finisecular que patí l'agricultura catalana, agreujada per la plaga de la fil·loxera, obligà als propietaris de terres a reduir al màxim els costos del treball assalariat. Uns costos que en processos com el que representava la plantació de la vinya eren molt elevats a través de la contractació de jornaleros. Els grans propietaris, doncs, optaren per cedir bona part del control del procés productiu agrari als pagesos i, a canvi, mantingueren la seva posició com a rendistes³. Cap al 1913 Josep Elías de Molins, llavors president honorari de la Cambra Agrícola de Tarragona, deia: "En Cataluña es un hecho que no existe la explotación directa de tierras por los propietarios; la masa de grandes y medianos que moran en la ciudad o centros de población, son, por regla general, alquiladores de fincas, que cobran en metálico o frutos el precio del arriendo"⁴. Molts intents de conreus

la qual afirma que són obtingudes per les "Hermanades Sindicales de Labradores y Ganaderos" amb motiu de la celebració d'eleccions en aquestes entitats, són les següents:

Propietaris que cultiven directament les seves terres...	15.929
Parcers.....	16.668
Arrendataris.....	21.544
Colons.....	393
Bracers.....	8.759

Probablement García de Oteiza s'hauria limitat el 1952 a arrodonir aquestes dades, corresponents a cinc anys abans.

Cal advertir també, tal com s'expressa a la mateixa font, a la pàgina 51, que la suma d'empresaris de cada província no és exacta ja que una mateixa persona pot estar classificada en més d'un grup si alhora dirigeix, en règim distint, explotacions diferents.

² A la dècada de 1880-1890 hom calcula que en el partit judicial de Vilafranca del Penedès, així com en el de Vic i la Bisbal, només una quarta part de la terra era cultivada pels seus propietaris (GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio de la explotación campesina (Cataluña, siglos XIX-XX)" a GARRABOU, Ramon (coord): Propiedad y explotación campesina en la España contemporánea, Madrid, 1992:30).

³ GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:62.

⁴ Citat per Emili GIRALT a "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime; GIRALT, Emili; i NICOLAU, Roser: Població i agricultura, Vol 2 de la *Història econòmica de la Catalunya Contemporània*. Barcelona, 1990:142.

directes per part d'aquests propietaris a través de jornalers dirigits per un majordom acabaren en fracàs ruïnós⁵.

Fins i tot en comarques de la província de Lleida, on menys terres cultivades a través de contractes hi havia, s'experimentaren forts augments dels contractes de parceria a partir d'inicis del segle XX. A la Segarra, per exemple, en vint anys, entre la dècada dels vuitanta del segle XIX i principis del segle XX, la terra cultivada pels propis propietaris havia passat del 75 al 56%⁶. És a dir, la terra conreada sota contracte, fonamentalment de parceria, havia augmentat en aquesta comarca aproximadament en un 1% anual. I durant els quaranta primers anys del segle no deixaria de créixer. Escrivia el 1934 un observador segarrenc: "Si bé a la Segarra sempre hi ha hagut masovers i mitgeria, aquest contracte quan ha pres gran volada extraordinària ha estat durant les dècades segona i tercera d'aquesta centúria fins el punt de constituir avui el sistema de conreu predominant a la Segarra"⁷.

La supremacia a la província de Barcelona dels qui treballaven la terra sota contracte per damunt dels qui ho feien en plena propietat no trontollà ni davant l'augment important que experimentà el nombre de petits propietaris rurals al llarg del primer terç de segle i que, de fet, no féu més que refermar la via de l'explotació familiar pagesa. Sembla que les causes d'aquest increment estigueren en general molt relacionades amb les que ocasionaren el reforçament dels contractes de conreu. Els grans patrimonis serien

⁵ Solament en casos molt puntuals, es van constituir grans explotacions amb conreu directe i treball assalariat. A l'article de GARRABOU, R. i altres: "L'IACSI i la recomposició del món rural català: algunes hipòtesis de treball" a RIACSI, any CXL, 1992:31 es destaca "la d'I. Girona a les terres regades de Lleida, la de M. Raventós a la zona vitícola de Sant Sadurní, o les de diversos propietaris de terres regades del Baix Llobregat que orientaren l'explotació de les seves finques a l'abastament de la ciutat de Barcelona. En general, l'opció dominant fou el reforçament del conreu indirecte". Segons Duran i Cañameras, un dels principals líders de la Unió de Rabassaires en els seus inicis, un dels propietaris catalans més rics, Pere Guerau Maristany, el comte de Lavern, a principis del segle XX va desnonar els seus parcers per provar de portar les vinyes amb jornalers, però al cap de pocs anys va haver de tornar a cedir les terres a parceria (*Fructidor*, 18-2-1928).

⁶ GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:31.

⁷ FAUS, J.: Acadèmia de Jurisprudència i legislació de Catalunya, Conferències sobre varietats del Dret Civil Català, Barcelona, 1934, citat a GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:64-65. En una enquesta del 1849, recollida a BARRULL, Jaume: *Les comarques de Lleida durant la Segona República (1930-1936)*, Barcelona, 1986:78, es diu: "En la generalidad en esta provincia [de Lleida] las tierras labradas por sus dueños se encuentran en la proporción de un noventa por ciento relativamente a los que cultivan arrendatarios o colonos". En l'article citat de Garrabou i altres en aquesta mateixa nota, a més de la Segarra, de la província de Lleida també s'ofereix testimonis de l'expansió de la parceria a l'Urgell.

molt sensibles a la greu crisi finisecular i molts es desintegraren en no poder fer front tant als elevats costos de la replantació de la vinya com a les diferents transformacions als camps que la modernització progressiva de l'agricultura exigia. Serien pagesos no propietaris -rabassaires, parcers o arrendataris- els qui s'acabarien quedant en plena propietat petites parcel·les dels patrimonis més grans⁸.

Però ni l'adquisició d'aquestes parcel·les fou en general suficient perquè els compradors poguessin abandonar les terres que fins aleshores portaven a parceria o a arrendament ni, òbviament, la compra estigué a l'abast de tots els pagesos. Hom calcula que fou al voltant d'un terç i la meitat -en funció de la zona i el municipi- la pagesia que en les comarques rabassaires gaudia d'una petita propietat rural entre els anys vint i quaranta. En dues poblacions com Gelida i Martorell, dos feus de la Unió de Rabassaires, els percentatges havien d'oscil·lar entre un trenta i un quaranta per cent⁹. Curiosament els

⁸ Josep COLOMÉ demostra l'important augment del pes de la petita propietat a principis del segle XX a l'Alt Penedès al seu article "Estructura de la propiedad y crisis agraria a finales del siglo XIX: la comarca del Penedés" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación campesina...* Colomé diu que sembla clar que la multiplicació de petites parcel·les que accedeixen al mercat a principis de segle seria possible a causa de "la desintegración de algunos grandes patrimonios que no pudieron hacer frente a los elevados costes que comporta la replantación" després de la fil·loxera. La demostració de Colomé ve corroborada per Ramon Arnabat en el seu estudi sobre el municipi penedesenc de Santa Margarida i els Monjos. Arnabat demostra com "la petita propietat experimenta un creixement absolut, tant quant a propietaris com a superfície, entre 1862 i 1948" (ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps. Història de Santa Margarida i els Monjos. De la fil·loxera a la Guerra Civil. 1890-1940*, Santa Margarida i els Monjos, 1993:71). Per altra banda Llorenç FERRER explica de Manresa com "al llarg del s. XX assistim a un procés de fragmentació de la propietat de la terra. Hi ha més individus amb una petita porció. Les grans propietats es mantenen, però no augmenten ni en sorgeixen de noves i perden pes relatiu" ("Agricultura i associacionisme agrari" a RIU i RIU (dir): *Història de la ciutat de Manresa, 1900-1950*, Manresa, 1991:184). També Esteve DÉU, a la seva obra *La indústria llanera de Sabadell, 1896-1925*, Sabadell, 1990, conclou que el 1901 a Sabadell el predomini dels petits propietaris per damunt de la resta és absolut. Els estudis de Gemma TRIBÓ sobre el Baix Llobregat, per la seva banda, demostren que la sortida de la crisi finisecular va comportar la consolidació de la petita propietat pagesa i que el creixement agrícola de la comarca del primer terç del segle XX es recolzà precisament en aquesta petita propietat fins i tot en poblacions de predomini del secà com el Papiol (TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària del Baix Llobregat*, Tesi doctoral inèdita, U.B., 1989:818, 831 i 869). Similar conclusió es podria arribar sobre la comarca del Maresme, una comarca l'agricultura de la qual sofrirà durant el primer terç del segle XX una evolució semblant a la del Baix Llobregat. Al meu llibre *Les "Mataró's potatoes" i el cooperativisme agrari al Maresme (1903-1939)*, Mataró, 1991, també explico com l'avenç del regadiu a la comarca en aquest període fou paral·lel a l'accés a la propietat d'una classe petita i mitjana de pagesos. L'increment de la petita propietat es podia demostrar en una població com Malgrat - que tindria delegació local de la Unió de Rabassaires des dels anys vint- considerant l'augment del nombre total de propietaris rurals entre 1918 i 1953. El 1918 hi havien 385 propietaris; el 1932, 450; el 1940, 465; i el 1953, 545 (LLOBET, Salvador: "De geografia agraria de la comarca del Maresme (Barcelona)" a *Revista de Estudios Geográficos*, núms. 58-59, 1955:264 -núm. 59-).

⁹ A Gelida el 1923 i a Martorell el 1936 cultivaven alguna peça de terra en plena propietat dins cada terme el 22'4% i el 22'2% dels pagesos respectivament. Ara bé, el percentatge s'eleva al 30'9% en el cas de Gelida si es calcula per famílies pageses propietàries en lloc de per individus pagesos propietaris. És a dir, si es té en compte el percentatge de pagesos que, tot i que la propietat que cultivaven no anava al seu nom, podia anar en nom d'un parent pròxim que visqués amb ell. Molt probablement, a Martorell

percentatges de pagesos propietaris d'aquestes dues poblacions coincideixen amb els que he pogut deduir a partir d'associats de diferents societats rabassaires dels anys vint¹⁰. Per altra banda, segons Ramon Arnabat, una tercera part de l'àrea conreada al municipi penedesenc de Santa Margarida i els Monjos el 1947 era cultivada directament pels seus propietaris i dues tercers parts eren explotades a través de contractes de conreu. En aquesta mateixa població i també el 1947, era un 40% els pagesos que gaudien d'un petita propietat¹¹. Donats aquests percentatges, cal considerar exagerades algunes afirmacions que intentaven negar l'existència del problema social rabassaire pel suposat fet que tots els rabassaires eren també propietaris rurals. Josep Pla, el 1933, en plena agitació política i social del problema rabassaire, es va atrevir a afirmar que "essencialment el problema agrari català és una lluita entre propietaris"¹². Era indiscutible que hi havia hagut difusió de la petita propietat camperola, però la majoria de pagesos del primer terç de segle no la pogueren gaudir.

s'aconseguiria un percentatge semblant al de Gelida quant a famílies pageses propietàries. I encara aquest percentatge caldria augmentar-lo una mica més tenint en compte que un cert nombre de pagesos de cada localitat solien -i solen- tenir propietats fora del seu terme municipal, i aquest nombre no està inclòs en els 22'4 i 22'2% de Gelida i Martorell respectivament. Pel que fa a les fonts, en el cas de Martorell he obtingut el llistat de tots els pagesos conreadors d'un cens elaborat el 1936 segons la Llei de Contractes de Conreu -text refòs del 21-9-1934- de la Generalitat de Catalunya (Lligall n. 3A. Carpeta n. 4, expd. n. 2 de l'AHM de Martorell). Per deduir el nombre de conreadors propietaris del susdit cens de 1936 m'he basat en la "Contribución territorial. Riqueza Rústica" de 1934 (AHM Martorell). Per al cas de Gelida, el llistat de tots els pagesos conreadors -labradors i *jornaleros*, segons el cens- l'he obtingut del "Padrón de los individuos sujetos al impuesto de Cédulas Personales en dicho término" (any 1923). I per deduir el nombre de tots els *labradors* i *jornaleros* que eren propietaris m'he basat en el "Repartimiento de la contribución territorial por rústica y pecuaria": Gelida de l'any 1923-24 (AHM Gelida).

¹⁰ Del total de 495 rabassaires dels quals compto amb informació sobre propietat rústega, inclosos als quadres de l'apèndix 1 -tots els quadres excepte el de la "Pagesia de Gelida el 1923", un 25'4% -dels individus, no de les seves famílies- tenien algun tros de terra en propietat. Si ens atenem només als que eren afiliats a la Unió de Rabassaires -164-, el percentatge és gairebé idèntic, un 25'6%.

¹¹ ARNABAT MATA, Ramon: La gent i el seu temps...:76-77.

¹² PLA, Josep: Cròniques parlamentàries (1933-1934), Vol.41, OCCC, Barcelona, 1982: 65. Aquesta afirmació la féu després de demostrar que el 75% dels parcers del partit judicial d'Igualada que presentaren les demandes de revisió de conreu el 1933 -que la legislació republicana els permeté- posseïen almenys una casa i un hort i que a Sant Martí Sarroca -de l'Alt Penedès-, que tenia el 1933 uns 2.500 habitants, hi havia més de 400 persones que pagaven contribució. Per altra banda l'Associació de Propietaris de Vilafranca afirmà en ser consultada per l'Institut de Reformes Socials el 1922 en estudiar el problema rabassaire: "[se da] la circunstancia de ser los menos los *parcers* que no disfruten de su casa propia o no tengan en pleno dominio alguna finca rústica. Y, para completar el cuadro, se constata el fenómeno de que toda heredad que se pone a la venta por parcelas es comprada, y bien pagada, por sus propios cultivadores" (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta* y su reforma, Madrid, 1923:21). També s'expressava en termes semblants l'IACSI, en ser consultat pel mateix Institut, dient que quasi tots els rabassaires eren "pequeños y aún medianos propietarios", i alguns esperen "serlo en próxima inminencia, por compra de tierras que aspiran hacer con sus ahorros" (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta* . . . : 121-125) .

Per altra banda cal tenir ben present que les propietats que aquests pagesos adquiriren eren gairebé en tots els casos d'una superfície molt inferior al que hom calcula com a àrea òptima segons el potencial de treball que tenia una família pagesa, que en el cas de la vinya al Penedès era de 9 hectàrees¹³. Dels 121 associats rabassaires dels quals he pogut localitzar la superfície de terra que tenien en propietat, només tres tenien més de cinc hectàrees i 54, gairebé la meitat, tenien menys d'una hectàrea¹⁴. Per això necessitaven cultivar altres camps, fora de la seva propietat, sota contractes. No s'ha d'entendre la difusió que es donà de la petita propietat com l'assoliment de l'ideal -i per altra banda tòpic- del repartiment equilibrat de la terra a Catalunya. Aquesta idea ja fa temps que ha estat desmentida per diferents treballs d'història econòmica¹⁵. El que en realitat va augmentar fou la minúscula propietat de menys d'una hectàrea¹⁶. I aquest increment només fou possible perquè la majoria dels que accediren a aquesta petita propietat no van deixar de ser arrendataris, parcers o jornalers en altres terres. En una població com Santa Margarida i els Monjos, el 1947 eren més els pagesos que compartien les categories de parcer i petit propietari (un 22'8% de tots els agricultors) que no els que eren propietaris que només cultivaven les terres que posseïen en propietat (17'3%)¹⁷. La situació mixta de parcer o rabassaire i petit propietari i fins i tot jornal

¹³ GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...33.

¹⁴ Vegeu l'apèndix 1.

¹⁵ Com a exemples: ESTALELLA, Elena: La propietat de la terra a les comarques gironines, Girona, 1984; BARBAZA, Ybette: *El paisatge humà de la Costa Brava*, Barcelona, 1988 (1966); FERRER ALÒS, Llorenç: *Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, 1987; COLOMÉ FERRER, Josep: "Estructura de la propiedad..." i TRIBÓ, Gemma: "Evolución de la estructura agraria del Baix Llobregat (1860-1930)" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación...*

¹⁶ Això és el que Tribó ha demostrat per al cas concretament del Baix Llobregat, però molt probablement és extrapolable a la resta de comarques rabassaires (TRIBÓ, Gemma: "Evolución de la estructura agraria..."). A Rubí, el 1930, hi havia 800 finques de secà i 650 de regadiu de menys d'una hectàrea cada una d'elles (MOLINERO, Carme i YSAS, Pere: "Rubí al segle XX: una vila en transformació" a Aproximació a la història de Rubí, Ajuntament de Rubí, Rubí, 1986:223). A l'Alt Penedès, concretament a Santa Margarida i els Monjos, l'extensió mitjana de petita propietat -la que no superava les 5 hectàrees-, entre 1928 i 1948, era pròxima a una hectàrea per a cada propietari. Era una superfície totalment insuficient per a la subsistència de la família pagesa (ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:70-71). Al partit judicial d'Arenys de Mar el 1955 les parcel·les menors d'una hectàrea representaven més del 37% del total. Les d'una a dues hectàrees representaven el 20% i les de dues a tres hectàrees el 34%. Les superiors a cinc hectàrees sols eren un 3% del total de les parcel·les (LLOBET, Salvador: "De geografia agraria...", núm. 59:265). Encara a la mateixa comarca del Maresme, a Premià de Mar, el 1924, les finques rurals inferiors a una hectàrea eren el 58'2% del conjunt de finques (TORRAS, Enric: *L'agricultura a Premià*, s.d. (inèdit)).

¹⁷ ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:77. Òbviament el percentatge majoritari se'l continuava enduent el sector de pagesos sense cap terra en propietat -el 52'2%-. Joan del ALCÁZAR GARRIDO afirma per al cas del País Valencià que la importància de tenir o no tenir una petita parcel·la en propietat per part del pagès podia significar la capacitat de resistir per poder sobreviure en els moments més greus de qualsevol crisi econòmica ("La negociació de salaris i condicions laborals dels obrers

va ser constant almenys des de mitjans del segle XIX i durant el primer terç del segle XX en les nostres comarques rabassaires¹⁸.

També la majoria de jornalers d'aquestes comarques, a l'igual que els petits propietaris, compartien la categoria amb la de parcer. Durant el primer terç de segle la proletarització estricta al camp fonamentalment només es donà a les zones més importants de regadiu que constituïen el Delta de l'Ebre, la zona dèltica del Baix Llobregat i les zones costaneres del Barcelonès i el Maresme. Certament en aquestes zones s'anà constituint una població jornalera d'una certa entitat que convé no menysprear¹⁹. Són les zones on a finals dels anys vint de l'actual segle sorgiren sindicats formats estrictament per jornalers i orientats fonamentalment a controlar el mercat de treball en les hortes d'aquestes zones: la Societat Justícia i Llibertat d'Obrers del Camp de Barcelona, el seu radi i el delta del Llobregat, el Sindicat d'Obrers Pagesos de Sant Martí de Provençals o el Sindicat Lliure Professional d'Obrers del Camp de Badalona. Les úniques poblacions que en el qüestionari que obrí *La Terra* -l'òrgan de premsa de la Unió de Rabassaires- el 1923 contestaren a la pregunta sobre si hi havia jornalers al seu municipi foren poblacions d'aquelles comarques: Badalona i Teià. En ambdós casos respongueren dient que existien jornalers que només vivien d'anar a jornal en feines agrícoles²⁰. L'Associació d'Agricultors de Teià era l'única entitat adherida a la Unió als anys vint que em consta que tenia secció de jornalers.

El 1946 hi havia censats 8.759 bracers a la província de Barcelona, que representaven

agrícoles valencians durant els anys de la guerra gran" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, 1986 (inèdit)).

¹⁸ GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:43. Cal tenir en compte, però, que dins aquestes comarques hi hagueren zones on la pagesia estigué molt afavorida econòmicament per l'agricultura altament intensiva que s'hi desenvolupà, com fou la franja més costanera del Maresme i la part dèltica del Baix Llobregat. En una població com Vilassar de Mar, autèntica capital de l'agricultura de regadiu del Maresme, el 1955 el 80% de la propietat havia passat en mans del propis cultivadors (LLOBET, Salvador: "De geografia agrària...", núm. 59:265). Lògicament la major part de la pagesia d'aquesta població havia, doncs, deixat de cultivar a través de contractes de conreu. Per això el Maresme fou una zona on els petits propietaris tingueren un protagonisme especial en el sindicalisme agrari de la comarca a partir dels anys vint (POMÉS, Jordi : Les "Mataro's potatoes"...).

¹⁹ GARRABOU, Ramon: "La conflictivitat pagesa a Catalunya i al País Valencià a l'Època Contemporània" dins *Miscel·lània d'homenatge a Josep Benet*, Barcelona, 1991:88. Òbviament en altres zones o poblacions on el regadiu hi tenia certa importància hi solia haver jornalers hortolans que anaven tot l'any a jornal. Aquest és el cas de la ciutat de Manresa, amb la seva important sèquia, on el 1914 250 dels 1250 pagesos que en total tenia la població eren estrictament bracers (*Anuari d'Estadística Social de Catalunya*, 1914:111).

²⁰ Les respostes de Teià i Badalona són a *La Terra*, 1-12-1923:3 i 15-12-1923:3 respectivament. La resta de poblacions que contestaren el qüestionari foren Montornès, Martorelles, Sant Fost de Capcentelles, Castellbisbal i Castellet i la Gornal.

un 13'9% de tots els pagesos de la demarcació²¹. La xifra no es pot menysvalorar. Però caldria conèixer quina part d'aquests eren estrictament jornalers, ja que podien estar censats com a bracers alguns que, alhora, fessin anar alguna terra a parceria. Gemma Tribó afirma que en el mateix Baix Llobregat, a part dels pobles dèltics, la proletarització estricta al camp era relativament petita al primer terç del segle XX. El 1936 a Molins de Rei hi havia 60 obrers camperols estrictes i a Sant Feliu 36; la qual cosa significava aproximadament un 7% de la població activa agrària²². Fins en les societats que s'autotitulaven "d'obres agrícoles", com la de Sant Feliu del Llobregat, constituïda el 1913 i que tingué una caràcter sindical anarcosindicalista almenys durant tota la dècada dels deu, els jornalers hi eren en minoria. De 50 socis dels quals n'he localitzat la professió, només 17 constaven com a *jornaleros*, segons els padrons de l'època²³. Precisament un d'aquests 17, Josep Centelles, afirmà el 1925 que "en esta localidad, la clase campesina, exclusivamente proletaria, podemos afirmar que no existe. Unos cincuenta jornaleros por lo más en invierno, entre mozos y carreteros, acuden a la plaza; solamente en el verano cuando vienen los temporeros hay una porción de

²¹ JUNTA DE ORDENACIÓN ECONÓMICO-SOCIAL: *Plan de ordenación económico-social*, Barcelona, 1947: 60.

²² TRIBÓ, Gemma: L'evolució de l'estructura...:1054. A Sant Boi, en canvi, es calculava el 1943 que hi havia 200 bracers que equivalien al 24'65% del total de la població activa agrària (Ibid). Molins de Rei, Sant Feliu i Sant Boi serien importants feus de la Unió de Rabassaires.

²³ 31 constaven com a labradors, un com a manyà i un com a carreter. Per a les fonts vegeu l'apèndix 1. Aquesta proporció entre *labradors* i *jornaleros* en aquesta societat de Sant Feliu encara podria ser més desfavorable a aquest segon grup si es té en compte que molt probablement dins del grup de *jornaleros* s'hi incloïa també alguns dels que, a part d'anar a jornal, eren alhora parcers o arrendataris. Cal tenir present que si bé el més normal seria traduir *jornalero* per jornalier estricte i *labrador* per pagès que mena com a empresari alguna terra (fos parcer, arrendatari, rabassaire o petit propietari), he localitzat casos de pagesos definits pels censos de l'època com a *jornaleros* els quals eren alhora parcers. Dels onze pagesos de Gelida que declaren ser *jornaleros* en les Actes de la revisió de rendes del 1931 ("Acta de consignación de la renta o precio de arrendamiento de una finca rústica a los efectos de pedir su revisión" (Gelida, setembre-novembre de 1931) a AHM de Gelida), 6 afirmen portar terres a rabassa morta, 3 a arrendament de parts de fruit i 1 a parceria. Per altra banda és possible que hi hagués certa arbitrietat o manca d'homologació de criteris entre poblacions a l'hora de qualificar la pagesia entre *labradors* i *jornaleros*: mentre en el padró de cèdules de Gelida (1923), dels 366 pagesos (suma entre *labradors* i *jornaleros*), tan sols 26 -un 7'64%- són jornaliers, en el de Martorell (1918), dels 760 pagesos en total, són jornaliers 205 -un 26'99%-. Són uns percentatges excessivament dispars per a dues poblacions tan pròximes geogràficament i amb una estructura de la propietat i de la distribució de cultius tan semblant. El que sí és clar és que cap jornalier és propietari de cap tros de terra i a gairebé tots els correspon pagar la cèdula anual més barata, l'11^a. Aquesta cèdula era un impost directe al qual hi estaven obligats tots els individus espanyols de més de 14 anys i intentava gravar la condició econòmica de cada individu. Hi ha algun cas en què poden arribar a pagar la 10^a, o fins la 9^a -en funció del lloguer que paguin per a habitatge-, però en aquests casos igualment no pagaven res de contribució o d'impost sobre aquesta cèdula. Entre Martorell i Gelida també he trobat diferències quant a les obligacions sobre aquest impost de cèdules per part dels jornaliers. Mentre a Martorell, pel sol fet de ser jornalier, aquest impost era automàticament anul·lat, malgrat que s'hagués d'abonar l'import de la cèdula 9^a o 10^a, a Gelida hi ha tres jornaliers que pagaren en concepte d'aquest impost 3'37 ptes., 6'75 i 14'14 pessetes respectivament.

trabajadores que van a jornal y que en sus respectivos pueblos son casi todos hijos de propietarios"²⁴.

En la major part de les poblacions de les nostres comarques rabassaires, i en un context agrícola majoritàriament de secà, la proletarització estricta pràcticament fou inexistent al llarg del primer terç del segle XX²⁵. Eren generalment els mateixos parcers i rabassaires els que puntualment exercien com a jornalers cada certs períodes, a voltes obligats per les circumstàncies econòmiques en què es movien²⁶. Ja a mitjans del segle XIX un informe de la Sociedad Económica Barcelonesa de Amigos del País apuntava que "la mayor parte de los trabajadores agrícolas no son simples jornaleros, pues procuran cultivar tierras por su cuenta"²⁷. A principis del segle XX, el 1910, el *Boletín del Museo Social* (pàg. 53-54) afirmava que a l'Alt Penedès "el jornalero trabaja sólo dos o tres días por semana. Los restantes los dedica á cultivar las tierras en arrendamiento á rabassa (...). En la comarca, la existencia de numerosos rabassaires determina la de una costumbre bastante generalizada en la provincia de Barcelona, resultante del escaso rendimiento de la tierra, que obliga al aparcerero á arrendar sus servicios dos ó tres días por semana". Fins i tot als anys vint i en una població del Maresme, Argentona, es deia que "el jornalero no es otro que el mismo trabajador que durante buena parte del año tiene que ocuparse en faenas sobre unas hectáreas arrendadas, si no ha de permanecer indigente, en paro forzoso"²⁸. De Gelida Andreu Guiu explica que "amb poca terra que conrear, la majoria de rabassaires dedicaven els dies sobrers a anar a jornal"²⁹.

²⁴ Lucha Social, 1-1-1925:3.

²⁵ Josep PUJOL, al seu article "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola català...:71, corrobora que en el subsector vitícola català "la classe dels jornalers tenia una importància relativa molt minsa".

²⁶ GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:42.

²⁷ Recollit a GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio...:29. El mateix article recull seguidament un testimoni de Cervera també referent a mitjans del segle XIX que apuntava que "jornaleros propiamente dichos sólo los hay en los pueblos grandes, pues en los demás casi todos tienen una pequeña propiedad y después de haber hecho sus labores sirven a jornal a sus vecinos". La doble funció laboral de la majoria de pagesos, com a jornalers i com a parcers principalment, ocasionà que alguns censos del segle XIX incloguessin els parcers, arrendataris i masovers en l'apartat de jornalers. Aquest és el cas del cens oficial de 1802, segons el qual a Catalunya hi havia treballant a la terra 60.322 jornalers, 21.139 llauradors propietaris i 9.825 criats o mossos. Per altra banda hi havia 26.396 propietaris arrendadors (MOREAU DE JONNÉS: Estadística de España, Barcelona, 1835:108).

²⁸ Heraldo Obrero, 22-12-1927:2.

²⁹ GUIU PUYOL, Andreu: "Els rabassaires gelidencs d'abans de la guerra" a "Programa Oficial de la Festa Major de Gelida", Gelida, agost 1988.

Per tant, podia no haver-hi jornalers estrictes, però en canvi no es pot amagar l'actuació de bona part de la pagesia de les comarques rabassaires com a jornalers en períodes importants dins la setmana o dins l'any. El funcionament de l'agricultura catalana sempre havia exigít recórrer al treball dels jornalers³⁰. Operacions com la verema, sobretot, però també el cavar, el segar i el trillar en els cereals, o en la recol·lecció de fruits en d'altres produccions solien requerir la contractació de bracers. Les accions sindicals reivindicatives de jornalers en forma de vagues -encara que fossin alhora parcers o rabassaires-, sobretot per demanar augments de sou i/o disminució de la jornada, foren presents almenys des de finals del segle XIX i estarien molt imbricades en el moviment sindical rabassaire general. En la forta conflictivitat laboral camperola de principis dels anys noranta del segle XIX en les comarques rabassaires, per exemple, es pot localitzar dins un mateix bloc de lluita sindical vagues de jornalers en la verema al costat de negatives dels parcers a lliurar les parts als propietaris³¹. També les contínues vagues de jornalers demanant augment de sous en les vinyes i camps de les comarques rabassaires catalanes als anys deu de l'actual segle estarien molt entrecavalcades amb el moviment sindical rabassaire. Les lluites vaguistes a Martorell o Lavern el 1914 i a Argentona el 1916 per aconseguir augments de sou foren organitzades per societats i pagesos que ingressarien posteriorment a la Unió de Rabassaires³². D'aquí que totes les crides i manifestos de les principals federacions de pagesos i rabassaires catalanes des del segle XIX, incloent la mateixa Unió de Rabassaires, no descuidessin mai de convocar i requerir els jornalers, a part dels parcers, rabassaires, arrendataris, etc³³. Cal tenir

³⁰ GARRABOU, R.; PUJOL, J.; COLOMÉ, J.: "Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)" a *Recerques*, núm. 24, 1991:38.

³¹ LOPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social agraria del último tercio del siglo XIX en Catalunya" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, 1986, Barcelona.

³² La vaga de Martorell estigué organitzada per la Federació de Rabassers de Catalunya (POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell (1907-1923). La Federació de Rabassers de Catalunya" a *Materials del Baix Llobregat*, Centre d'Estudis Comarcals del Baix Llobregat, Sant Feliu del Llobregat, 1997). De la vaga de Lavern se'n parla a *La Terra*, 28-6-1924. La d'Argentona estigué organitzada i dirigida per Josep Calvet, que esdevindrà president de la Unió el 1932 (*La Terra*, 1-2-1936:1). El 1912 hi hagué vagues de jornalers a Reus, Puigcerdà, El Morell, Vila-seca, Vilallonga, l'Aleixar i Mataró (*Butlletí del Museu Social*, 1912). El 1913 a bona part de Maresme, delta del Baix Llobregat, Pla de Barcelona, ribera del Besòs, el Catllar i Tivissa (*Anuari d'Estadística Social*, 1913). Segons CAPDEVILA, Maria Dolors i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social. Organ de la Federació Catalana del PSOE. 1910-1916*, Barcelona, 1979:26, "es produïren vagues importants el 1915, que fou un any de mala collita: pel maig-juny els pagesos de Sitges guanyen la vaga en demanada de 2 rals diaris d'augment dels jornalers, reducció d'hores de treball i una reforma del contracte de parceria (...). Davant l'èxit, el mes d'agost 200 parcers de Tivissa i Ginestar es declaren en vaga perquè els patrons els paguin les millores però fracassen. El 1916 es declaren vagues en demanda d'augment de sou, que també fracassen, a Flix (març), El Morell (abril) i Ginestar (juny)".

³³ Per exemple, el manifest que redacta la Unió de Rabassaires convocant al seu primer Congrés (*La Terra*, 30-12-1922:1).

present que la Unió tingué associats que se sentien més jornalers que rabassaires o parcers, perquè problament treurien més rendiment econòmic de les hores d'anar a jornal que de les vinyes que portaven a parceria. Aproximadament una desena part dels associats a aquest sindicat rabassaire dels anys vint s'autodefinien com a *jornaleros* i no com a *labradores* en els censos de l'època³⁴. Recordo, per altra banda, que l'Associació d'Agricultors de Teià tenia una secció específica de jornalers.

De totes maneres, també en la Unió de Rabassaires els jornalers estrictes hagueren de ser molt pocs³⁵. Per un altre costat, al llarg del primer terç de segle -sobretot durant la dècada dels vint- molts parcers i rabassaires anirien abandonant progressivament les seves tasques com a jornalers. Els jornals relativament alts a causa de la proximitat de la indústria en la nostra àrea rabassaire, en comparació amb altres comarques no tan industrialitzades, col.laborà al lent retrocés del nombre de bracers a la vinya, i, com a conseqüència, al fet que es recorregué cada cop més a sistemes alternatius a la contractació de jornalers com ara la pràctica mutual dita del torna-jornals entre els mateixos parcers o rabassaires per a alguns treballs especialment costosos que haurien requerit la contractació de braços³⁶. Al mateix temps, per als treballs de màxima intensitat, com la verema, s'aniria recorrent a temporers vinguts d'altres comarques o regions³⁷. És possible que fos a causa d'aquest progressiu *acomodament* dels pagesos de

³⁴ He pogut localitzar la professió de 111 associats, dels quals 10 constaven com a jornalers (vegeu l'apèndix 1). 96 constaven com a labradores i 5 tenien altres feines no estrictament agràries. Les societats de rabassaires analitzades per a aquest indicador professional són les de Gelida, Sant Feliu del Llobregat, Sant Sadurní i Martorell).

³⁵ Si hom fa cas a unes declaracions que les societats locals de la Unió de Rabassaires feren al govern civil l'octubre de 1923, aquest sindicat no tenia jornalers estrictes ja que feren constar explícitament que estaven formades per rabassaires, parcers i arrendataris i no per jornalers (La Terra, 13-10-1923:3).

³⁶ Així ho explica Maspons i Anglès a La Veu de Catalunya el 8-2-1928:5. També Guiu explica per al cas de Gelida que "era freqüent l'intercanvi de jornals entre els propis parcers veïns" (GUIU PUYOL, Andreu: "Els rabassaires gelidencs d'abans de la guerra....

³⁷ L'At Penedès rebia temporers de les províncies de Castelló, de Tarragona, de Lleida i de l'Aragó (ARNABAT MATA, Ramon: La gent i el seu temps...:64 i GARRABOU, R.; PUJOL, J.; COLOMÉ, J.: "Salaris, ús i explotació de la força de treball agrícola (Catalunya 1818-1936)" a *Recerques*, núm. 24, 1991:32). També de Castelló eren molts recol.lectors temporers de patates del Maresme als anys vint i trenta (LLOBET, Salvador: "De geografia agrària...,núm.59:288). També a Valls fins als anys trenta hi anaven temporers aragonesos (GAVALDA TORRENTS, Antoni: *L'associacionisme agrari a Catalunya. (El model de la Societat Agrícola de Valls: 1888-1988)*, Valls, 1989:135 (Vol 2)). En una població com Castellbisbal als anys vint s'hi instal.laven de 400 a 500 persones temporalment per ajudar a les tasques de la recollida del raïm (RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940*, Castellbisbal, 1983:50). A voltes, però, si la collita era minsa, amb el personal de la mateixa localitat n'hi havia prou i els temporers se n'havien de tornar sense feina. El 1926, per exemple, des de Sant Sadurní es deia que a causa de l'escassetat de la collita "muchos vendimiadores que de las más apartadas tierras vinieron, como siempre, a imprimir un aire especial a la *setembrada*, no hallaron trabajo, puesto que lo han realizado en su casi totalidad el personal de la localidad"(*El Diluvio*,1-10-26:11). També era freqüent, però, la

les comarques vinyateres que la Unió de Rabassaires, deixant de banda l'acció sindical de les seves societats adherides a nivell local, no dedicà una atenció sindical especial per al col·lectiu jornal·ler i la seva problemàtica social i laboral.

L'estricta proletarització, doncs, fou escassa a les vinyes catalanes. En general, la vinya, els cultius de regadiu i la fruticultura -cultius absolutament predominants en la nostra àrea- havien quedat a principis del segle XX de forma gairebé exclusiva en mans de les explotacions familiars pageses. I generalment -d'una manera especial en les comarques rabassaires de la província de Barcelona-, aquestes explotacions estaven sotmeses als contractes típics d'arrendament, rabassa o parceria. Foren aquests contractes i la problemàtica laboral i social que es generà al seu voltant els que absorbiren més l'atenció del sindicalisme pagès català del primer terç del segle XX i, en concret, del que es coneix per sindicalisme rabassaire. El problema sindical més greu del camp català sorgí per les reivindicacions d'aquests.

1.1.1. De rabassaires a parcers.

La difusió de la parceria a principis del segle XX anà acompanyada d'un progressiu deteriorament dels contractes i de les condicions que aquests contenien en perjudici del pagès. En general, els contractes serien de molt menor durada que els del segle XIX i seria molt més fàcil desnonar al pagès. De fet, aquesta alteració cal emmarcar-la dins un llarg procés general de pèrdua d'estabilitat del pagès damunt la terra, que alguns situen l'inici al segle XVII³⁸. Efectivament, des de la figura de l'emfiteuta -majoritàriament estesa a Catalunya fins al segle XVIII-, que era un quasi-proprietari perquè gaudia d'una cessió de la terra a perpetuïtat i que només se'l podia desnonar si deixava de pagar un cens fix anual, a la figura del parcer o arrendatari que es podia desnonar al final de cada collita perquè no tenia cap termini fixat en el contracte i que havia de pagar la meitat dels rendiments al propietari de la terra, tal com fou cada

contractació de veremadors de la mateixa comarca. Segons explica Guiu, Gelida solia rebre una colla de veremadors de Sant Martí Sarroca (GUIU PUYOL, Andreu: "Els rabassaires gelidencs d'abans de la guerra...").

³⁸ Per exemple, Emili GIRALT a "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime...:154, assegura que "no sembla descabellat afirmar que des del final del segle XVII les condicions contractuals [de la rabassa morta] foren més dures per al rabasser". Per altra banda, Belén MORENO CLAVERÍAS, al seu estudi La contractació agrària a l'Alt Penedès durant el segle XVIII. El contracte de rabassa morta i l'expansió de la vinya, Barcelona, 1995:115, afirma que des del final del sis-cents es donà la substitució gradual d'establiments a cens fix per rabasses mortes a parts, òbviament més gravoses per als pagesos.

vegada més corrent al primer terç del segle XX³⁹, hi hagué una clara evolució -o potser millor, involució- en la contractació. Entre aquestes dues figures, la de l'emfiteuta i la d'un parcer sense cap estabilitat damunt la terra, caldria situar la del rabassaire, el que comptava amb un contracte de rabassa morta que el permetia romandre a la terra que treballava mentre visquessin els ceps que hi havia plantat. Un contracte que també sofrí una evolució/involució constant des del segle XVIII fins a principis del segle XX quan virtualment desaparegué, quan fou substituït definitivament pels contractes de parceria. La història del contracte de rabassa morta és la història d'aquest deteriorament que sofriren els contractes de conreu a Catalunya des de finals del segle XVII a què m'acabava de referir. La desnaturalització d'aquest contracte al llarg de dos segles fou una de les causes principals de la forta conflictivitat social al camp català fins als anys trenta del segle XX⁴⁰.

Originàriament la rabassa morta era un establiment emfitèutic de naturalesa temporal, però de durada indefinida, que tenia per objecte la cessió d'una terra al rabassaire per tal que aquest l'eixarmés, la plantés de vinya i la conreés a ús i costum de bon pagès. De cada collita el rabassaire n'havia de pagar una part alíquota al propietari, però gaudia del domini útil de la terra mentre vivien els ceps que ell havia plantat⁴¹. Aquest contracte anà unit a l'expansió de la vinya a bona part del litoral, pre-litoral i la Catalunya central durant els segles XVIII i XIX⁴².

³⁹ Aquesta figura, si bé no arribà a ser majoritària a Catalunya, sí que va gaudir d'una progressiva extensió al llarg dels trenta primers anys del segle XX.

⁴⁰ L'evolució d'aquest contracte ha estat estudiada en diversos treballs. Entre ells, sense voluntat de ser exhaustiu: BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya. La qüestió rabassaire (1890-1936)*, Barcelona, 1983 (1968); COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés a la terra a la comarca de l'Alt Penedès durant el segle XIX: el contracte de rabassa morta i l'expansió vitivinícola" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 8, 1990; GIRALT, Emili: "El conflicto rabassaire y la cuestión agraria en Cataluña hasta 1936" a *Revista de Trabajo* núm. 7, 1965 -reproduït a *Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Vol VIII, Edicions 62, Barcelona, 1990-; TORRAS RIBÉ, Josep M.: "Evolución de las cláusulas de los contratos de rabassa morta en una propiedad de la comarca de Anoia" a *Hispania* (Madrid), núm.134, 1976.

⁴¹ Aquesta és la definició que dóna Emili GIRALT a "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime...:152.

⁴² Les comarques en què aquest contracte fou més àmpliament utilitzat foren el Penedès, la Conca de Barberà, el Maresme, el Bages, el Baix Llobregat i l'Anoia. Vegeu, d'entre altres, els estudis d'abast comarcal següents: COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés a la terra..."; FERRER ALÒS, Llorenç: Pagesos, rabassaires i industrials a la Catalunya Central (segles XVIII-XIX), Barcelona, 1987; MORENO CLAVERÍAS, Belén: *La contractació agrària a l'Alt Penedès...*, i "Del cereal a la vinya. El contracte de rabassa morta a l'Alt Penedès del segle XVIII" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997; VALLS JUNYENT, Francesc: *La dinàmica del canvi agrari a la Catalunya interior. L'Anoia, 1720-1860*, Barcelona, 1996 i "La rabassa morta a la comarca d'Igualada en la transició de les velles a les noves formes de propietat. 1750-1850" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 11, Barcelona, 1997. El contracte de rabassa morta, però, es remunta, com a mínim al segle XII. Alguns autors que confirmen aquesta antiguitat del contracte són: BORRELL SOLER, Antoni: *Dret civil català vigent a Catalunya*, vol. II,

Fins al segle XVIII el rabassaire gaudí d'una estabilitat damunt la vinya que conreava gairebé a la que ofería una emfiteusi perpètua. Això era així perquè, tot i que teòricament el contracte de rabassa era de caràcter temporal essent només vigent mentre visquessin les dues terceres parts dels ceps plantats pel rabasser, aquest, mitjançant la tècnica del colgats o capficats -substitució dels ceps envellits per rebrots trets dels ceps més resistents, enterrant una de llurs branques-, feia viure la vinya perpètuament. D'aquesta manera, el contracte no vencia mai perquè la vinya mai deixava d'estar en plena producció. Aquesta pràctica rabassaire d'allargar indefinidament la vida de la vinya i, per tant, la del contracte, fou feta amb el consentiment del propietari mentre no arribà la important expansió econòmica del segle XVIII⁴³. Abans d'aquesta expansió, amb un poblament feble, amb una majoria de terres boscoses o ermes i quan encara la vinya no era el conreu majoritari, els propietaris no havien sentit encara cap necessitat de recuperar les terres que ells o uns seus avantpassats havien atorgat a pagesos per tal que aquests les possessin en rendiment. Però -tal com explica Pierre Vilar-, "així que la terra esdevé més rara, així que el benefici vitícola pren (...) uns bruscos impulsos, la topada entre explotador i propietari esdevé fatal, per mica que el contracte pugui ésser posat en dubte. El rabassaire considera, en efecte, que la vinya que ha plantat i fet viure és indiscutiblement seva, i deixar la tinença representaria, d'altra banda, per a ell un problema cada vegada més greu, si totes les terres estan ocupades. Per la seva banda, el propietari, si pot trobar un pretext per a recuperar la terra, aprofitar la seva plus-vàlua i llogar-la a millors condicions, no deixarà pas escapar aquesta ocasió"⁴⁴. Efectivament, durant la segona meitat del segle XVIII els propietaris començaren a posar en dubte la pràctica dels colgats al·legant que era una pràctica il·legal. Els tribunals els donaren la raó i es començà a fixar la durada del contracte, no en funció de la vida dels ceps, sinó establint una durada determinada d'anys -generalment cinquanta-. A finals d'aquest segle, en certs llocs ja es pot parlar d'una denaturalització plena de la rabassa morta i la seva

Mancomunitat de Catalunya, Barcelona, 1923:388: "es coneix un establiment a rabassa morta, del segle XII, transcrit en el Cartolari de Carlemany de la ciutat de Girona"; i DURAN CAÑAMERAS, F.: "Història de la qüestió agrària a Catalunya, fins a la promulgació de la Llei de Contractes de Conreu d'11 d'abril d'aquest any" a *El Temps*, 2-6-1934, (9-6-1934 i 16-6-1934): "Brocà va fer fixar l'atenció en una concessió de terres [a rabassa morta] properes a l'Ebre a un tal Francesc Bonastre al segle XII".

⁴³ Bartolomé CLAVERO, al seu article "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española" I i II, a *Agricultura y Sociedad*, núms. 16 i 18, juliol de 1980 i gener de 1981, aporta una interessant idea sobre la perpetuitat del contracte de rabassa morta fins al segle XVIII. Clavero afirma que en l'antic règim la rabassa era perpètua perquè els rabassaires eren alhora vassalls del censalista, és a dir, del propietari, i aquells estaven sotmesos igualment als drets senyoriais d'aquest. Donades, doncs, aquestes relacions entre vassall i senyor, no era gaire important la determinació efectiva del termini del contracte. Aquesta qüestió del termini començarà a convertir-se en essencial quan apareguin a partir del segle XVIII els interessos dels rendistes intermediaris entre el pagès i el propietari directe.

⁴⁴ VILAR, Pierre: Catalunya dins l'Espanya Moderna, Barcelona, 1986, vol.3:571-572.

virtual conversió en un contracte de parceria⁴⁵. Al Penedès -i probablement arreu- s'experimentà un progressiu enduriment de les condicions contractuals en perjudici del rabassaire -per exemple, augment de la renda- al llarg del segle XVIII⁴⁶. Enduriment que es perllongà al llarg del segle XIX⁴⁷.

El Codi Civil espanyol, promulgat el 1889, establí finalment unes condicions per als contractes de rabassa morta. Segons aquestes, si no s'havia pactat el termini, el contracte acabava als cinquanta anys⁴⁸. A més, establia una sèrie de disposicions que serien a partir d'aquell mateix moment els cavalls de batalla del sindicalisme rabassaire -i concretament de la Unió de Rabassaires- fins als anys trenta: per una banda el cessionari -el rabassaire- no tindria dret a cobrar les millores que hagués fet a la terra i que encara subsistissin en acabar el contracte i per l'altre es declarava aplicable el judici de desnonament per desallotjar el pagès de la terra quan hagués acabat el termini de concessió⁴⁹.

Les condicions que establia el Codi Civil no acabaren d'agradar a ningú. Als rabassaires per les disposicions que he acabat de comentar sobre el desnonament i la impossibilitat de cobrar millores, i als propietaris perquè creien que no es podia "encotillar" en una llei un contracte que el dret consuetudinari li havia anat donant forma segons les condicions de l'època i segons la contrada⁵⁰. Per tant, segons opinions dels juristes portaveus dels propietaris, convenia no legislar sobre la rabassa per tal de deixar-la evolucionar

⁴⁵ TORRAS RIBÉ, Josep M.: "Evolución de las cláusulas..."

⁴⁶ MORENO CLAVERÍAS, Belén: La contractació agrària a l'Alt Penedès... De fet, la mateixa difusió de la rabassa morta al segle XVIII va ser paral·lel al retrocés de l'emfiteusi i, per tant, l'expansió dels contractes de rabassa, en cert sentit, ja van significar un important pas enrera en l'estabilitat del pagès damunt la terra. Tant o més important que el que significà el canvi de rabasses per parceries durant el segle XIX i principis del segle XX.

⁴⁷ COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés..." i PARÉS GONCER, Sebastián: "Contratación notarial agraria en el Alto Panadés durante el siglo XIX". Separata de La Notaria, 1944.

⁴⁸ A canvi del termini fix de 50 anys, el Codi Civil acceptava la pràctica dels colgats per tal que la vinya no perdés productivitat.

⁴⁹ L'article 1.656 del Codi Civil que establia les condicions que a partir del 1889 regiran en els contractes de rabassa morta està comentat, entre d'altres, a BALCELLS, Albert: El problema agrari...:55-56; DURAN i CAÑAMERAS: "Història de la qüestió..."

⁵⁰ L'IACSI digué que l'article estava redactat en "la vaguedad y aún el desconocimiento" (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: La rabassa morta...:126). L'Oficina d'Estudis Jurídics de la Mancomunitat de Catalunya, per la seva banda, digué el 1923: "en [fer] entrar teòricament la rabassa en el quadre general del dret nomenat comú [en ser reglamentada pel Codi Civil] fugia de la vida pràctica" (MANCOMUNITAT DE CATALUNYA. OFICINA D'ESTUDIS JURIDICS: *Projecte de regulació dels censos, rabassa morta i terratge a Catalunya*, Barcelona, 1923, p. XXI.).

lliurement, que és el que havia fet fins aleshores, encara que la llei recollís tota la jurisprudència de totes les sentències que el Tribunal Suprem havia anat dictant al llarg del segle XIX afavorint més els propietaris que els rabassaires. A part, amb l'arribada de la fil·loxera, i la consegüent replantació d'un tipus de vinya que tenia molt menor durada que el tradicional, molts propietaris creieren que la durada de cinquanta anys que atorgava el Codi Civil als contractes de rabassa morta eren excessius, ja que els nous ceps tenien una vida màxima de vint-i-cinc anys⁵¹. Per altra banda, segons els propietaris, el Codi Civil, d'una manera implícita, considerava la rabassa morta com una emfiteusi, amb la qual cosa deixava oberta la possibilitat de la redimibilitat d'aquest contracte en el futur⁵².

Donada aquesta situació i opinions dels propietaris, aquests optaren per fer desaparèixer gairebé completament dels contractes de conreu que se signarien a partir de llavors -des de la darrera dècada del segle anterior- qualsevol concepte que pogués recordar la vella rabassa. Calia trobar "una nova fòrmula que evités les confusions jurídiques de la rabassa morta sobre la propietat de la terra"⁵³. Calia, per damunt de tot, que es deixés d'identificar el contracte de rabassa morta amb una emfiteusi perpètua tal com havien anat reclamant els manifestos i programes rabassaires durant tot el segle XIX. I calia assegurar-se que no tornés a ser possible que un govern pretengués fer redimible la rabassa morta en favor del pagès tal com s'havia intentat durant la Primera República amb la llei del 20 d'agost de 1873⁵⁴. La plaga de la fil·loxera, que matà la major part de les vinyes catalanes entre 1879 i 1910, col·laborà decisivament en els propòsits dels propietaris de fer desaparèixer els contractes de rabassa i a culminar l'evolució que anà des de l'emfiteuta al *parcer*, passant pel rabassaire⁵⁵. En primer lloc perquè la fil·loxera oferí la possibilitat de plantejar nous contractes, en haver-se extingit els vells donada la mort dels ceps i en haver de fer noves plantacions de vinya d'una varietat -

⁵¹ "Informe de D. Juan Palau Mafé, propietario de Vendrell (Tarragona)" a INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: La rabassa morta...:183.

⁵² Segons l'Enciclopedia Jurídica Española, Barcelona, 1910:545, en el Codi Civil, "el contrato de rabassa morta era considerado como una emfiteusi" .

⁵³ FERRER ALÒS, Llorenç i SANMARTI ROSET, Carme: "La contractació agrària de la vinya després de la fil·loxera a la comarca del Bages" a Vinya, fil·loxera, propietat i demografia a la Catalunya Central, Manresa, 1992:75.

⁵⁴ La llei seria completada amb el decret de 16 de setembre de 1873, però seria derogada pocs mesos més tard amb un decret de 20 de febrer de 1874 després del cop d'estat del general Pavía que derrocà la Primera República.

⁵⁵ No caldria dir que l'evolució no fou lineal ni homogènia i que mentre ja al segle XVIII hi havia contractes de parceria, al primer terç del segle XX encara quedaven pagesos censataris que gaudien d'un contracte perpetu sobre la terra.

l'americana- molt diferent a la tradicional d'aquí⁵⁶; i en segon lloc perquè els propietaris feren valer en els nous contractes la seva necessària col.laboració en els costos i en la direcció tècnica en la replantació de la vinya, en veure's incapacitats els rabassers per fer front a totes les inversions necessàries⁵⁷. Per altra banda, a partir de la nova plantació també seria més necessària que mai l'ajuda dels propietaris en les despeses del cultiu que les noves varietats exigien (en adobs, sofres, sulfats...) progressivament més altes - sobretot a partir de la segona dècada del segle XX- donada la també gradual i ineludible modernització tècnica de l'agricultura⁵⁸. A canvi d'aquestes col.laboracions, és a dir, de la intervenció més directa del propietari en el conreu, aquest intentà reservar-se el dret, a través de les clàusules dels contractes, de recuperar la terra amb més facilitat, d'augmentar la renda anual al pagès⁵⁹, així com d'imposar-se en molts detalls al voltant

⁵⁶ La plantació de ceps americans fou obligada perquè eren els únics que eren immunitzats a la fil·loxera. Ja s'ha dit que aquests ceps eren de més curta vida que els ceps tradicionals d'aquí. A més, el cultiu dels ceps americans exigí més atencions i despeses que els tradicionals.

⁵⁷ La replantació comportà la necessitat d'una important inversió de capital destinada a la roturació de terres, adquisició de maquinàries, la fertilització de la terra, la selecció i injert dels peus americans, etc. (COLOMÉ FERRER, Josep: "Estructura de la propiedad...:256).

⁵⁸ Aquesta col.laboració no es donà en tots els casos. Precisament una de les principals reivindicacions del sindicalisme rabassaire reformista del primer terç del segle XX fou que els propietaris col.laboreassin en les despeses dels cultius. En el qüestionari que obre *La Terra* el 1923, de set poblacions que el contesten, en tres casos s'especifica que els propietaris no col.laboren en cap despesa dels cultius. Però per altra banda, Duran i Cañameras, també des de *La Terra* (3-4-1924), explica que al Penedès el sofre i els adobs van a càrrec del parcer i el sulfat del propietari. També informa que al Baix Llobregat, fins feia poc, el propietari no acostumava a donar sulfat, però ajudava a la plantació amb adobs. De fet, la intervenció del propietari en la direcció del conreu i l'ajuda en les despeses també fou progressiu ja des del segle XIX, sobretot després que s'introduís l'ensofrat a casua de la plaga de l'oidi el 1854 i l'ensulfat el 1881 amb el mildiw.

⁵⁹ Segons Ferrer i Santmartí, al seu article "La contractació agrària...", es donà una multiplicació de les clàusules dels contractes que especificaven en quines condicions es podia donar per rescindit el contracte. Per exemple, si reclamava lleis que afavoreixin els interessos de l'arrendatari o si es descobria frau en la part de fruits que correspon al propietari. Per altra banda, l'augment de la renda havia estat progressiu especialment a partir de mitjans del segle XIX (COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés a la terra..."). Aquesta tendència es mantindria fins als anys 1919-1922, en què les demandes sindicals rabassaires aconseguiren fer-la variar. Emili Giralt ha posat de manifest com des del segle XVII-XVIII les parts que els rabassers i parcers pagaven als propietaris eren normalment de 1/7 o 1/8 i que mai no arribaven a ser inferiors a 1/6 o 2/11 (GIRALT, Emili: "Le metayage en Catalogne (XIXè et XXè siècles)" a Bulletin du Centre d'Histoire Economique et social de la region Lyosaise, 1989:80). Per altra banda, durant la primera meitat del segle XIX mai baixaren d'1/4 o 1/5. A l'Alt Penedès, a la segona meitat de segle desaparegueren pràcticament 1/5, 1/6 i 2/7 i s'anaren imposant progressivament 1/3 i també efectuà una escalada important 1/2. El 1885 un 50% dels contractes paguaren 1/3, un 37'5% 1/4 i un 12'5% 1/2 (COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés a la terra...:138). El 1919 581 contractes de vinya analitzats de la població penedesenca de Font-rubí tenien les proporcions següents: un 66'2% pagaven 1/3, un 10'8% 1/2, un 20'6% 2/5 i només un 2'06% 1/4 (Llibre de registre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí el 1919 (I-41 de l'AHM Font-rubí)). Per tant, 1/3 s'havia acabat consolidant i havia gairebé desaparegut 1/4 en benefici del més perjudicial per al pagès 2/5. L'1/2 només havia baixat lleugerament. Aquestes proporcions experimentarien una millora en la conjuntura de mobilització sindical de 1919-1923.

dels tractes amb els seus parcers: cada vegada foren menys els propietaris que s'anaren a collir les parts, sent obligació del rabassaire portar aquestes al celler del propietari; el propietari s'anà reservant el dret a escollir el que la partició es fes a tires o a pes; el pagès havia de demanar permís a l'amo per començar a collir; el propietari es reservava gairebé sempre el dret de caça i pastura, i feia renunciar al pagès al dret de cobrar les millores finalitzat el contracte⁶⁰. No cal dir que totes aquestes condicions o clàusules dels contractes foren una font important de conflictes entre propietaris i cultivadors.

La condició que procuraren cuidar més els propietaris per evitar entrebancs en la recuperació de la terra fou el d'amagar al màxim possible el caràcter de rabassa morta del contracte, si era el cultivador qui s'havia de fer càrrec de la plantació de la vinya, encara que fos amb l'ajuda o direcció del propietari⁶¹. Per a això utilitzaren diversos sistemes. En primer lloc l'expressió "rabassa morta" -que s'havia anat suprimint progressivament al llarg del segle XIX- desapareixeria definitivament dels contractes i seria substituïda generalment per "arrendament a parts de fruits"⁶². En segon lloc la majoria de contractes tindrien caràcter privat i la majoria serien formalitzats sols verbalment. En tercer lloc, el propietari procurava sobretot aportar ell el planter, i a vegades també els adobs, -deixant-ho aclarit en una clàusula si el contracte era per escrit- per tal que no hi hagués dubte que no havia estat el cultivador sol el qui s'havia fet càrrec de la plantació⁶³.

⁶⁰ DURAN CAÑAMERAS, F.: "Contractes d'aparceria i de rabassa en el Penedès" a *La Terra*, 3-5-1924:3; i "Modelos de contratación de plantación y cultivo de la vid usuales actualmente en el Panadés y regiones limítrofes" a INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:35-71. De fet, aquestes condicions s'anaren introduint de manera progressiva almenys des de finals del segle XIX a través de diferents clàusules dels contractes. Als anys vint, però, s'havien generalitzat àmpliament, tot i que hi havia força variacions entre poblacions. A Castellet i la Gornal, per exemple, als anys vint encara no s'havia pogut trencar l'antiga tradició que l'amo es collís les seves parts de fruits (*La Terra*, 15-12-1923:3).

⁶¹ Si es tractava d'un contracte d'una terra que ja tenia la vinya plantada, llavors ja no hi havia cap dubte que en cap cas podia tractar-se d'un contracte de rabassa morta i, per tant, el cultivador mai podria reclamar poder continuar cultivant la vinya mentre visquessin els ceps o durant 50 anys. Aquests sí que eren els típics contractes de parceria i se solien concedir per a un sol any de durada.

⁶² FERRER ALÒS, Llorenç i SANMARTI ROSET, Carme: "La contractació agrària..."; COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés...". L'expressió "parceria" tampoc no seria gaire usada en els contractes atès que el Codi Civil de 1889 va assimilar els contractes de parceria a un contracte de societat on el soci treballador -el parcer- tenia uns drets que en podien dificultar el desnonament. D'aquesta manera, a principis de segle, segons diverses sentències del Tribunal Suprem el desnonament era inaplicable a la parceria (GIRALT, Emili: "L'agricultura" a BENAVENTE, Jaime...:150).

⁶³ La clàusula quarta d'un contracte de conreu típic de principis del segle XX dels que se signaven a l'Alt Penedès deia: "El aparcerero deberá preparar la tierra para plantarla de viña dentro del término de dos años con sarmientos ó barbados que le serán proporcionados por el propietario [el subratllat és meu]. Concretament aquest contracte, signat el 1900, i localitzat a la Capsa 227 "Jutjat de districte. Desnonaments (1929-1930)" de l'AHC de Vilafranca del Penedès era imprès, la qual cosa significa que

Però els propietaris no aconseguiren amb aquest nou model de contractació acabar amb el plet rabassaire. Per una banda perquè la degradació general dels contractes oferí nous o renovats arguments a les lluites i reivindicacions del sindicalisme rabassaire per aconseguir frenar aquesta degradació. Per altra banda perquè, malgrat les clàusules dels contractes, un dels màxims objectius sindicals dels pagesos vinyaters fou la de continuar sent considerats legalment com a rabassaires -i no simples parcers- si foren ells els qui plantaren la vinya, encara que hagués estat amb la col.laboració dels propietari, encara que no hi hagués escriptura i encara que l'escriptura digués que es tractava d'un contracte de parceria o d'arrendament a parts de fruit⁶⁴. Perquè el reconeixement legal com a rabassaire els podia atorgar uns drets -que podia vendre o cedir⁶⁵- sobre la vinya que no tenien els parcers i una permanència sobre la terra cultivada durant 50 anys o fins que els ceps es mantinguessin productius, en cas que el contracte no especificués el contrari. Per altra banda, al llarg del primer terç del segle XX, sempre hi hagué l'esperança i, per a això es lluità, d'aconseguir una llei de redempció de *tots els contractes de rabassa* tal com s'havia aconseguit durant la Primera República i, de fet, es tornarà a aconseguir

fou un dels models utilitzats en aquells anys. DURAN i CAÑAMERAS, al seu article "Contractes d'aparceria...", confirma que els propietaris proporcionaven les plantes per procurar defugir que els pagesos al.llegués la seva condició de rabassaire. Per altra banda a partir d'ara els propietaris assumiren pagar les contribucions, cosa que fins aleshores ho havien compartit amb els rabassaires, com una forma més d'evitar que es posés en dubte la propietat de la terra (FERRER ALÒS, Llorenç i SANMARTI ROSET, Carme: "La contractació agrària...").

⁶⁴ Els representants dels rabassaires en la informació que va obrir l'Institut de Reformes Socials del 1922 sobre la qüestió rabassaire al Penedès al.llegaren que "es verdadero rabassaire (...) todo aquel que ha roturado y plantado de cepas un terreno a su costa, tanto si dicho establecimiento a primeras cepas se otorgó escritura, como si se constituyó verbalmente". I en tot cas, seria el propietari el qui hauria de demostrar que cedí les terres en estat de producció quan pretengués al.llegar que tenia parcers i no rabassaires contractats (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:26 i 32). Aquesta resposta la dóna el Sindicat d'Agricultors de Sant Jaume de Moja (Olèrdola), però és ratificada en la mateixa publicació al peu de la lletra pel Sindicat Agrícola de Moja (Olèrdola) -p.28- i per la Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès -p.32-. Per la seva banda, els representants dels propietaris sempre pensaren que per tal que es pogués considerar l'existència del contracte de rabassa morta d'entrada "era requisito indispensable que la concesión conste por medio de escritura pública o privada. Sin la constancia escrita, jamás el contrato podrá regularse por el de rabassa morta" (Resposta de l'Associació de Propietaris de Vilafranca a la informació de l'Institut de Reformes Socials (Ibid:20-23)).

⁶⁵ El Codi Civil atorgava als rabassaires els següents drets: "El cesionario o colono puede hacer renuevos o mugrones durante el tiempo del contrato//El cesionario puede transmitir libremente su derecho a título oneroso o gratuito, pero sin que pueda dividirse el uso de la finca, a no consentirlo expresamente su dueño//En las enajenaciones a título oneroso, el cedente y el cesionario tendrán recíprocamente los derechos de tanteo y de retracto, conforme a lo prevenido para la enfiteusis, y con la obligación de darse el aviso previo que se ordena en el art. 1.637//El colono o cesionario puede dimitir o devolver la finca al cedente cuando le convenga, abonando los deterioros causados por su culpa" (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:215-216).

durant la Segona⁶⁶.

La discussió sobre quan calia entendre que un contracte era de rabassa, que enfrontà els principals advocats d'ambdós bàndols⁶⁷, va ser permanent i dura fins la Segona República. Per a milers de pagesos, del resultat de la discussió depenia l'estabilitat al damunt de la terra que treballaven en cas de petició de desnonament per part dels seus propietaris⁶⁸. Les mateixes denominacions Federació de *Rabassers* de Catalunya fundada el 1908 o Unió de *Rabassaires* el 1922 eren una forma més de reivindicar el dret de tenir la condició de *rabassaire*. Condició que se solia fer constar de manera individual per a cada associat en els llibres de les societats locals de rabassaires⁶⁹. La primera ocasió en què els pagesos van tenir l'oportunitat de declarar de manera oficial i en bloc sota quins contractes treballaven fou el 1931, durant la Segona República, en les sol·licituds per a la revisió de rendes de finques rústiques que els decrets d'11 de juliol i 6 d'agost de 1931 van permetre presentar als pagesos. Quasi tots els de l'Alt Penedès declararen ser rabassaires: de 154 declaracions -que corresponien a 107 pagesos- a

⁶⁶ He subratllat l'expressió "tots els contractes de rabassa" perquè pretenia incloure tots aquells la naturalesa dels quals era objecte de discussió entre rabassaires i propietaris. La Llei de Contractes de Conreu del 1934 de la Generalitat republicana oferí el dret de remissió als rabassaires. La llei pretenia declarar com a rabassaires tots els qui havien plantat la vinya "a expenses principalment seves". L'article 95 de la llei aprovada per decret de 21 de setembre de 1934 declarava que eren contractes de rabassa quan "el propietari d'un terreny el cedeix a una persona per a l'explotació agrícola quedant aquesta obligada a rompre'l i plantar-lo i sembrar-lo a expenses principalment seves, abonant al propietari un cens o quota part anual en concepte de preu (...) qualsevol que sigui la denominació i terminis assenyalats en el contracte" (els subratllats són meus). L'oposició de les associacions de propietaris a aquesta Llei fou dura i frontal (BALCELLS, Albert: *El problema agrari a Catalunya...*).

⁶⁷ Per la banda rabassaire, per exemple, Pau BENACH, que publicà *En defensa de la rabassa morta* (1911) i *La reforma agrària a Catalunya. Orientacions jurídiques i pràctiques de la qüestió* (1931). Per la banda dels propietaris Victorià Santamaria, que publicà *La rabassa morta y el deshauicio aplicado a la misma*, (1878) i la definició i història sobre la rabassa morta a l'*Enciclopedia Jurídica Española*, vol. XXVI:536-555 (1910).

⁶⁸ Segons Pau Benach "la determinación de si un contrato es ó no de rabassa morta, y el exacto conocimiento de la conclusión del mismo, aparte de que afectan al conjunto de relaciones jurídicas entre los interesados, tienen un valor decisivo en materia del deshauicio" (*En defensa de la rabassa morta*, 1911:8).

⁶⁹ Segons el llibre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí (Alt Penedès) el 1919, els 599 contractes de conreu sota els quals treballaven els 165 associats de la societat es repartien de la següent manera: 517 eren -sempre segons els mateixos pagesos- de rabassa morta -un 86'3%- i 82 eren de parceria -un 13'6%- ("Llibre de registre de la Societat de Rabassaires de Font-rubí" (1919) (I-41 de l'AHM de Font-rubí)). Algunes societats -com la Sociedad Obrera Agrícola de Sant Sadurn d'Anoia, adherida a la Unió de Rabassaires- feien constar en els seus estatuts l'obligació dels socis de "dar cuenta de las parcelas de tierra que cultiva, manifestando a que propietario pertenece y en que condiciones las cultive. Estos datos seran registrados en un libro registro que llevará la Sociedad" (*Estatutos de la Sociedad Obrera Agrícola de San Sadurn de Noya*, 1924, Art. 2).

Gelida, 152 afirmaren tenir la condició de *rabassaire*, 1 de parcer i 1 de censatari⁷⁰. Per altra banda la reivindicació de ser considerats *rabassaires* no era exclusiva del Penedès i comarques adjacents. El 1923 al Vallès Oriental, encara hi havia vinyaters que reclamaven aquesta condició segons les respostes de la pagesia local de Montornès, Martorelles i Sant Fost de Capcentelles a l'enquesta de *La Terra* anteriorment citada. I el 1935, la meitat aproximadament dels pagesos afectats per judicis de desnonaments de les comarques del Vallès Occidental, Alt Camp i Conca de Barberà també es declaraven *rabassaires*⁷¹.

Totes aquestes declaracions dels pagesos contrastaven, però, amb les de testimonis d'alguns organismes oficials i de les associacions de propietaris. Un informe de la Sala de Govern de l'Audiència Territorial de Barcelona afirmava el 18 de juliol de 1932, precisament després d'haver examinat les 29.971 actes de revisió de renda sol·licitades el setembre i octubre de 1931 i els judicis consegüents⁷², que "el nombre de rabassa se ha extendido con harta impropiedad a otros contratos esencialmente diversos, principalmente a toda clase de aparcerías en los viñedos. Muchas veces el nombre de rabassa se aplica a fincas que el aparcerero recibe completamente plantadas y en plena producción y a fincas de cultivo distinto del de la viña"⁷³. L'IACSI, el 9 de desembre de 1932, també es preocupà de fer saber a l'Institut de Reforma Agrària que "el contrato que priva en Catalunya para el cultivo de la viña es el de aparcería"⁷⁴. Anteriorment, en la informació oberta per l'Institut de Reformes Socials el 1923, també hi hagué moltes afirmacions en aquest mateix sentit: la Federació Agrícola Catalano-Balear declarà que

⁷⁰ Fins i tot 3 pagesos que en la declaració especificaven que tenien un contracte de conreu de parceria manifestaren la seva condició de *rabassaire*. El mateix declararen 10 pagesos que treballaven sota contractes d'"arrendamiento a parte de frutos". Del total de declaracions 139 -un 90'2%- afirmen correspondre a contractes de rabassa morta, 10 diuen que són arrendaments a parts de fruits -6'4%- , 4 parcel·les -un 2'5%- i 1 cens -0,6%-. Sens dubte, si el declarant hagués estat el propietari aquests percentatges variarien sensiblement ("Acta de consignación de la renta o precio de arrendamiento de una finca rústica a los efectos de pedir su revisión", (Gelida), setembre-octubre de 1931).

⁷¹ BALCELLS, Albert: El problema agrari a Catalunya...:342.

⁷² De les 29.971 demandes de revisió, que se'n derivarà un mateix nombre de judicis, 20.497 -un 68,3%- corresponien a l'àrea vitícola on la Unió de Rabassaires hi tingué més força des dels primers anys, que comprenia els districtes judicials de Vilafranca -que ell sol ja aplegà un 31'14% de tots els judicis-, Manresa, Vilanova i la Geltrú, Igualada, Sant Feliu del Llobregat, Terrassa i Sabadell (GENERALITAT DE CATALUNYA: Els contractes de conreu a Catalunya. Documents per al seu estudi, Barcelona, 1933:122-131).

⁷³ GENERALITAT DE CATALUNYA: Els contractes de conreu...:134.

⁷⁴ GENERALITAT DE CATALUNYA: Els contractes de conreu...:66.

amb prou feines quedaven "casos aislados" de contractes de rabassa morta⁷⁵. L'Estació Enològica de Vilafranca, en la mateixa informació constatà que "actualmente [1923], el tanto por ciento de verdaderos contratos de rabassa morta (...) creen algunos que no pasa de un 10 por ciento del total de contratos" establerts en aquell moment a les comarques vitivinícoles catalanes. I afegí seguidament: "a pesar de esto, es muy corriente en muchas localidades seguir llamando *rabassa* a la aparcería, y *rabassaires* a los cultivadores de viña en aparcería"⁷⁶. Aquest mateix any l'Oficina Jurídica de la Mancomunitat apuntà que, després de la promulgació del Codi Civil el 1889, la rabassa "començà a caure en desús tan ràpidament, que el qui la cerqui avui a les escriptures l'haurà de considerar completament bandejada"⁷⁷.

El 27 de març de 1926 una sentència que va sentar jurisprudència significà un cop dur per a les aspiracions rabassaires: no n'hi havia prou d'haver plantat la vinya el pagès, sinó que per poder considerar que el contracte era de rabassa morta havia de constar per escrit que el propietari va cedir la terra per a tal plantació⁷⁸. I, segons *El Fructidor* de Vilafranca, no hi havia ni el cinc per cent dels que realment havien plantat la vinya que tinguessin formalitzat el contracte per escrit⁷⁹. El 1927, la mateixa Unió de Rabassaires havia de fer aquest reconeixement: "Es cosa común de los propietarios el afirmar que la institución de la rabassa ha ido disminuyendo. Cierto. No hay ya tantos rabassaires". Encara que, tot seguit, denuncià una de les raons: "porqué los propietarios han deshauciado al que plantó la viña y luego han dado a cultivo la viña a otro payés, resolviendo el problema por medio del despojo"⁸⁰.

Era un reconeixement que alhora pretenia expressar com la contractació agrària era cada

⁷⁵ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: La rabassa morta...:107.

⁷⁶ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: La rabassa morta...:88.

⁷⁷ MANCOMUNITAT DE CATALUNYA. OFICINA D'ESTUDIS JURIDICS: Projecte de regulació...XXI.

⁷⁸ Ja abans de 1926, diverses sentències havien estat dictades en el mateix sentit. Francesc Hostench, un advocat reformista, afirmava el gener del mateix any: "Los tribunales han establecido la doctrina que el contrato de rabassa morta ha de constar por escrito(...). Cada día son en mayor número las demandas de desaucio que se presentan en los juzgados con el propósito de buscar jurisprudencia para acabar con los contratos de rabassa" (HOSTENCH, Francisco: "Las reformas tributarias. La rabassa morta en peligro" a *El Diluvio*, 15-1-1926:12). Tot i així, almenys en una ocasió, el 1923, una sentència fou favorable a l'argument rabassaire en el sentit que no li calia tenir paper per gaudir de la vinya durant 50 anys si ell l'havia plantat (*La Terra*, 26-1-1924:3).

⁷⁹ *El Fructidor*, 7-3-1925.

⁸⁰ GENERALITAT DE CATALUNYA: Els contractes de conreu ...:23.

cop més precària i la gran amenaça dels desnonaments era molt sovint utilitzada pels propietaris. Duran i Cañameras afirmava el 1924 que la majoria de contractes que s'estaven concedint en aquell moment eren tant sols d'any en any⁸¹. Efectivament, de vint-i-set judicis de desnonament rústics dels que es conserva la documentació corresponents al Jutjat de 1ª Instància de Vilafranca entre 1922 i 1930⁸², en setze d'ells - més de la meitat(!)-, el pagès tenia un contracte segons el qual podia ser desnonat al final de cada collita⁸³. Francesc Hostench denunciava el 1926 que els propietaris s'havien posat d'acord per transformar els contractes de rabassa que quedaven en parceries⁸⁴. Eren uns anys en què s'anaven morint els ceps americans que s'havien plantat després de la fil·loxera i, per tant, els propietaris tingueren l'oportunitat de replantejar novament els contractes amb els seus parcers.

⁸¹ DURAN CAÑAMERAS, F.: "Contractes d'aparceria... El mateix Duran, un any després, es ratificaria en el tema: "de volguer substituir els propietaris els contractes fets a llarg termini i en escriptura pública per contractes per anys han vingut quasi bé tots els conflictes del Panadés. Avui ni al Panadés, ni quasi bé al Pla de Martorell, els propietaris firmen escriptures, lo que els hi dona molta més facilitat per als deshaucis". Duran, al mateix article, informaria que a França estava passant el mateix, que al segle XVIII les parceries es feien davant Notari i per a molts anys i que en aquell moment es feien verbalment i per a un sol any (*El Fructidor*, 30-5-25). El socialista Josep Carbonell, de Sitges, afirmava el 1924 que en aquesta població les parceries es van renovant d'any en any i que "abans aquests tractes es feien per 25 o 30 anys, amb lo que el parcer podia vendre o cedir els seus drets i millores a un altre parcer" (*La Terra*, 7-6-1924:2 i 21-6-1924:4). També des de Badalona es reconeixia el 1923 que els contractes per cultivar terrenys amb vinyes ja plantades es feien sols per a un any (*La Terra*, 15-12-1923:3). Era diferent, és clar, quan la terra es lliurava erma al pagès. En aquests casos els contractes podien ser d'entre 20 i 30 anys. El problema era que cada cop quedaven menys terres ermes. Per altra banda, igualment hi podien haver clàusules que, malgrat la durada del contracte, permetien recuperar la vinya a la seva voluntat, tal com s'explica més endavant. La durada dels contractes sofrí també una evolució amb una tendència a la baixa al llarg del segle XIX (COLOMÉ FERRER, Josep: "Les formes d'accés a la terra...:135).

⁸² Sens dubte que manquen -almenys a l'AHC de Vilafranca del Penedès- expedients de desnonaments relatius a aquests anys (1922-1930) ja que el nombre de judicis per a aquesta causa fou molt superior al nombre d'expedients localitzats. Almenys així ho testifiquen altres fonts.

⁸³ Aquests eren els casos en què el contracte especificava que era un arrendament per a un any o bé no especificava cap durada, amb la qual cosa s'aplicava l'article 1577 de Codi Civil segons el qual "el arrendamiento de un predio rústico, cuando no se fija su duración, se entiende hecho por todo el tiempo necesario para la recolección de frutos que toda finca arrendada diere en un año". El jutge ratificà el desnonament en els setze casos (Capses 154, 239, 241, 243, 232, 234, 236 i 227 AHC de Vilafranca del Penedès). Un dels contractes models que l'Institut de Reformes Socials publicà el 1923 com a exemple de contractes usuals d'aquells moments del Penedès i comarques limítrofes tenia una clàusula que deia: "Este contrato, si bien se estipula por tiempo indeterminado concluirá (...) por voluntad de cualquier de las partes contratantes, pudiendo el propietario por su propia voluntad despedir al aparcerero" (INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: La rabassa morta...:42). Precisament aquest mateix contracte era el que tenia un dels pagesos desnonats el 1929 al jutjat de 1ª Instància de Vilafranca i havia estat firmat el 1900 (Capsa 227, Expd 10, AHC de Vilafranca del Penedès).

⁸⁴ HOSTENCH, Francisco: "Las reformas tributarias... Ramon Arnabat, al seu llibre *La gent i el seu temps...*:203-204, afirma que la principal causa dels intents de desnonaments dels cultivadors per part dels propietaris a Santa Margarida i els Monjos, entre 1890 i 1935, era l'intent de convertir rabasses mortes en contractes de paroeria o arrendament.

La mateixa precarietat dels contractes es convertí alhora en un gran escull per millorar les condicions o tractes entre el pagès i propietari. Perquè la possibilitat de pressionar als propietaris era difícil davant la sempre perillosa amenaça del desnonament. I aquesta sempre fou present, perquè, malgrat que el major nombre de desnonaments es donaren en els anys de més mobilització sindical rabassaire -dècada dels noranta del segle XIX, 1918-1922 i anys trenta⁸⁵-, tal com sovint es denunciava des d'àmbits rabassaires, també en períodes de calma sindical qualsevol demanda de millores al propietari podia tenir per resposta una petició judicial de desnonament⁸⁶.

Com a conseqüència de tot plegat el plet rabassaire no només no se solucionà sinó que s'anà agreujant al llarg del primer terç del segle XX. El sindicalisme pagès, doncs, tot

⁸⁵ Per als anys noranta vegeu el gràfic dels judicis de desnonament del partit judicial de Vilafranca del Penedès entre 1883 i 1899 a COLOMÉ FERRER, Josep: "Estructura de la propiedad...:256. La punta màxima de judicis s'aconsegueix el 1897. Però és a partir de 1893 quan la corba de nombre de judicis es comença a enfilar. Pel que fa al període 1918-1922 vegeu l'apartat 2.1. Pel que fa al període de la Segona República, el màxim nombre de desnonaments arreu de Catalunya es produïren després dels fets d'octubre de 1934. Al cap d'un any d'aquests fets s'havien produït 1.397 desnonaments en tot Catalunya (UNIÓN DE RABASSAIRES: Els desnonaments rústics a Catalunya, 1935). A Font-rubí, amb tot el que es portava de segle, l'any 1935 és el que més peticions de desnonament es realitzen: onze ("Juicios Verbales de deshaucios" P-25 i "Actos de conciliación" P-40 de l'AHM de Font-rubí). Duran Cañameras denuncià el recurs del desnonament com a pràctica repressiva: "altre origen de conflictes està en que després de tots els moviments agraris i socials i quan ve la reacció, els propietaris es valen de l'ocasió de deshauciar a tots els que durant el moviment havien anat al davant, al·legant hipòcritament que els tals pagesos no cultiven bé les terres" (*Democracia*, 14-4-28).

⁸⁶ Duran Cañameras denuncià aquest fet el 1925 quan afirmà que en aquell moment al Penedès encara estava passant que els propietaris contestaven als seus parcers que demanaven millores "echándoles de las tierras y yendo a buscar, para que los substituyan en el cultivo de ellas, a esquirolas de otros pueblos" (*El Diluvio*, 12-2-1925:23). Sobre xifres reals de judicis de desnonaments rurals, a part de la que s'ha donat del cas del jutjat de primera instància dels anys 1922-1930 que ja s'ha dit que era incompleta, del primer terç de segle només comptem amb la de 101 judicis de desnonament entre 1900 i 1935, 18 dels quals es produïren entre 1924 i 1930 -en una època de relativa calma sindical- a Santa Margarida i els Monjos -2.078 habitants el 1930- (ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:375), i 39 peticions de desnonament, 7 de les quals es produïren entre 1924 i 1930, a Font-rubí -1.900 habitants el 1930- (Expd. P-25 i P-40 de l'AHM de Font-rubí). A part d'aquestes xifres, tan sols disposem de testimonis diversos que solen denunciar la gravetat de la situació a causa de l'alt nombre de desnonaments. Alguns d'aquests testimonis -sense intenció de ser exhaustius- referits al període 1924 i 1930 són: "Continuamente, seguidamente se hacen deshaucios" (*La Terra*, 28-6-1924:1); "los rabassaires son deshauciados de las viñas plantadas por ellos o sus causahabientes, deshaucios que se perpetuan ante los juzgados municipales" (*El Diluvio*, 24-1-1928:29); "con motivo de este tragín de despidos y deshaucios de los cultivadores de la tierra..." (*El Fructidor*, 15-12-1928:1). Per altra banda, cal dir que les associacions de propietaris negaven la gravetat de la situació. D'aquesta manera, també el 1928, el Baró d'Esponellà, president de l'IACSI, deia: "Seria curiosa una estadística de deshaucis de tot Catalunya, que no fossin per manca de pagament. Es podrien comptar amb els dits de la mà" (*La Veu de Catalunya*, 27-1-28:5). Cal dir, però, que cap dels judicis de desnonament que recull Arnabat en el llibre citat té per causa la manca de pagament; només sis dels vint-i-sis recollits al jutjat de primera instància de Vilafranca entre 1922 i 1930 eren per a aquesta causa; així com quatre dels trenta-nou recollits a Font-rubí. En realitat la principal causa del desnonament era l'expiració del contracte: 21 dels 27 judicis a Vilafranca i 17 dels 39 a Font-rubí.

i les dificultats en què es va trobar per aportar solucions a la qüestió contractual i social agrària, va comptar amb un bon terreny de cultiu per desenvolupar-se.

1.2. Vinyes i telers ben a prop.

L'àrea geogràfica on s'implantà la Unió de Rabassaires als anys vint, malgrat el qualificatiu de *rabassaire* amb què l'he batejat a la Presentació, fou una de les zones més industrialitzades, urbanitzades i econòmicament més avançades de la Catalunya i l'Espanya dels anys vint. Els municipis que tingueren delegacions locals d'aquest sindicat rabassaire en aquesta dècada no foren aliens a aquestes característiques econòmiques, ans tot el contrari. Bona part dels nuclis urbans més industrialitzats i poblats d'aquesta àrea tingueren una societat pagesa adherida a aquella central sindical. I no obstant el grau de desenvolupament industrial assolit, eren uns nuclis que continuaren, durant la tercera dècada del segle XX, mantenint unes poblacions agrícoles i, en general, un sector econòmic agrari amb un potencial gens menyspreables. Es pot dir que fou durant el primer terç d'aquesta centúria quan aquests municipis i les seves comarques, en general, visqueren un preuat equilibri econòmic entre els sectors primari i secundari com mai havien viscut en la seva història.

1.2.1. Un sector agrícola potent.

Efectivament, la província de Barcelona podia ser en aquells anys el motor industrial d'Espanya. Sens dubte era la província més industrialitzada. Però alhora era una província amb una importància agrícola extraordinària. El 1923 era, després de València i La Corunya, la província espanyola més rica agrícolament i era, després d'Oviedo, la província que més riquesa agrícola generava per hectàrea cultivada¹. Eren uns anys en què la riquesa industrial encara no estava gens renyida amb l'agrícola. Cal pensar que la industriosa Catalunya encara tenia el 1900 més de la meitat de la població activa ocupada en el sector primari, mentre tan sols un 27% ho estava en el sector industrial. Fins als anys deu d'aquest segle el sector primari continuà sent el majoritari a Catalunya i fins l'any 1920 continuà guanyant població en termes absoluts. I almenys fins als anys trenta seguí augmentant -i en un percentatge superior a la mitjana espanyola- la superfície agrícola i la riquesa econòmica que aquesta superfície generava.

¹ MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925:63.

Quadre 1.3. *Evolució de la població activa catalana en els sectors primari i secundari.*

Any	Primari	Secundari
1877	469.185 (58%)	-
1900	429.266 (53%)	221.419 (27%)
1910	344.701 (39%)	338.685 (38%)
1920	345.163 (34%)	431.142 (41%)
1930	321.245 (27%)	612.262 (51%)
1940	329.178 (27%)	523.924 (43%)

Font: MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:25.

Quadre 1.4. *Evolució de l'agricultura a Catalunya.*

	a) superfície conreada (en hectàrees)	b) producció agrícola i ramadera (en milers de pessetes)
1910	969.000	788.000
1922	1.031.000	1.035.000
1933	1.131.000	1.196.000

Font: PUJOL ANDREU, Josep: "Modernització i especialització, 1914-1936" a *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, vol. V., dirigida per Jordi Nadal, Barcelona, 1989:133.

Al llarg dels trenta primers anys de segle el sector agrari català visqué, doncs, una fase d'expansió quantitativa i qualitativa, constatable en el quadre 1.4. Els augments en la superfície total dedicada als conreus, sobretot la dels més intensius, i de la producció anaren acompanyats d'un millorament en la productivitat. El consum total d'adobs químics a Catalunya es multiplicà entre sis i set vegades entre 1907 i 1935. També hi hagueren canvis importants en els utillatges i es millorà les elaboracions finals dels productes. La vinya, el principal conreu de les nostres comarques rabassaires, no fou aliena als avenços i experimentà un formidable creixement dels rendiments al començament de la dècada dels vint².

² GALLEGU MARTÍNEZ, Domingo: "Transformaciones en el uso..."; GARRABOU, R. i altres: "Estabilidad y cambio..."; JIMÉNEZ BLANCO, J.I.: "El nuevo rumbo del sector agrario español (1900-1936)" a GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Història Agraria de la España Contemporània*, vol.III, Barcelona, 1986; PUJOL ANDREU, Josep: *Les transformacions del sector agrari català entre la crisi*

Succeeix, però, que la importància econòmica de l'agricultura catalana i els progressos que aquesta pogués experimentar al llarg del primer terç del segle XX quedaren molt eclipsats per l'embranchida que prengué el sector industrial en termes absoluts i relatius a partir sobretot dels anys vint. Aquest eclipsament fou una característica especialment constatable en l'àrea rabassaire estudiada i d'una manera particular en els municipis de certa grandària en nombre d'habitants. Precisament, els municipis que més població aportaven al sector agrícola i els que, en general, més contribució rústica -la qual gravava especialment la riquesa que generaven els cultius- pagaven podien i solien ser els més industrials. El municipi que més pagà el 1928 de rústica i pecuària de la província de Barcelona era, paradoxalment, la capital, la gran urbs industrial de Barcelona. Les populoses ciutats de Manresa, l'Hospitalet del Llobregat i Terrassa eren les que seguien a Barcelona en aquest impost agrari. Badalona, Sabadell, Vilafranca, Vilanova i la Geltrú, Sant Boi del Llobregat i Sant Cugat del Vallès eren uns altres dels divuit municipis -coneguts ja en aquells anys pel seu potencial industrial- que més pagaren el 1928 per rústica de la demarcació de Barcelona i que alhora eren uns dels quaranta-tres municipis que tenien delegació local de la Unió de Rabassaires³.

Eren uns municipis que sens dubte comptaven amb una tradició agrícola molt important que arribà almenys fins al primer terç del segle XX. La ciutat de Barcelona sola, el 1890, abans de l'annexió dels municipis del seu Pla, era la localitat de la seva província que més població activa tenia dedicada a l'agricultura, gairebé 7.000 persones. En l'àrea del Pla de Barcelona, més Badalona i Santa Coloma -o sigui, que en només els tres municipis actuals- hi havia més d'un 14% dels pagesos de tota la província⁴. Prenent únicament les dades de les poblacions amb delegació local de la Unió de Rabassaires

finisecular i la guerra civil, tesi doctoral inèdita, UAB, 1988 i "Modernització i especialització... Aquest panorama general positiu de l'agricultura catalana a nivell tecnològic i a nivell de xifres globals, no pot ni ha d'amagar molts problemes concrets que les mateixes transformacions dels diferents sectors comportaren, alguns dels quals s'aniran veient al llarg de la tesi. Emili GIRALT aporta una visió menys optimista de l'evolució de l'agricultura catalana al primer terç de segle que els autors citats més amunt a "L'agricultura i el món rural entre 1900 i el 1936...

³ *Agricultura*, 15-10-1928:252. Per treballar aquest apartat, dedicat a aspectes geogràfics i econòmics, s'ha optat per prendre com a llistat base per a l'elaboració dels quadres i els posteriors comentaris el de les poblacions adherides a la Unió el 1925. Aquesta relació és la més fiable que he localitzat de tota la dècada per donar-nos a conèixer la implantació geogràfica real d'aquest sindicat. Òbviament hi manquen poblacions que estigueren adherides a la Unió de Rabassaires amb posterioritat o anterioritat al 1925, com Sant Pere de Ribes o Argentona. En tot cas, les poblacions relacionades són les que més temps i amb més estabilitat romangueren dins la Unió en la dècada dels vint. Aquest llistat va aparèixer publicat a GENERALITAT DE CATALUNYA: Els contractes de conreu...:19-20.

⁴ ROIG ARMENGOL, R.: *Memoria del Mapa vinícola de la Província de Barcelona*, Barcelona, 1890:19 i 93. La població agrària dels tres municipis sumava 15.566 persones i la de tota la província 111.244 persones.

el 1925 -segons el quadre 1.5. referit també al 1890-, hom pot adonar-se, a grans trets, que les principals poblacions agrícoles pertanyien als municipis més grans. D'aquesta manera, Manresa, Badalona i Martorell eren les poblacions amb més individus dedicats al sector agrari, i municipis com Sabadell, Vilanova o Vilafranca també destacaven pel seu nombre d'actius agraris⁵.

Quadre 1.5.⁶ *Població activa agrícola el 1890 en els municipis de la Unió de Rabassaires del 1925.*

Municipi	Comarca	Pobl. agric.	Pobl. total	% Pobl. agric.
Manresa	BAG	1945	18979	10,20
Badalona	BAR	1345	15974	8,40
Martorell	BLL	1078	4012	26,80
Sant Boi del Ll.	BLL	1031	3772	27,30
Piera	ANO	1021	3372	30,20
Sabadell	VOC	927	19645	4,70
Vilafranca del P.	APE	875	8344	10,40
Vilanova i la Geltrú	GAF	842	13811	6
Rubí	VOC	825	3989	20,60
Subirats	APE	822	3194	25,70
Sant Cugat del Vallès	VOC	722	2523	28,60
Sant Feliu del Ll.	BLL	616	2990	20,60
Sant Sadurní d'Anoia	APE	614	3219	19
Malgrat de Mar	MAR	581	3602	16,10
Castellar del Vallès	VOC	580	3247	17,80
Esparraguera	BLL	563	4188	13,40
Sant Martí Sarroca	APE	519	2039	25,40
Sentmenat	VOC	470	1585	29,60
Santa Coloma G.	BAR	461	1631	28,20
Mollet del Vallès	VOR	450	2012	22,30
Castellbisbal	VOC	437	1536	28,40
Gelida	APE	436	2156	20,20
Montornès	VOR	422	1179	35,70
Santa Margarida i M.	APE	419	1335	31,30
Viladecavalls	VOC	416	791	52,50
Tiana	MAR	383	2047	18,70
Arenys de Munt	MAR	380	2998	12,60
Avinyonet	APE	360	1466	24,50
Fonollosa	BAG	356	852	41,70
Masquefa	ANO	355	1417	25
Sant Llorenç d'Hortons	APE	339	1299	26
Sant Esteve Sesrovires	BLL	317	1093	29
Canet de Mar	MAR	306	3257	9,30
Abrera	BLL	302	944	31,90
Papiol, el	BLL	298	1028	28,90
Cervelló	BLL	296	1424	20,70
Sant Quirze del V.	VOC	260	711	36,50
Sant Salvador de G.	BAG	259	851	30,40
Rajadell	BAG	235	711	33
Martorelles	VOR	224	816	27,40
Ullastrell	VOC	221	728	30,30
Sant Vicenç de C.	BAG	172	1270	13,50
Teià	MAR	162	1210	13,30
Totals		23642	153247	15,40

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de ROIG ARMENGOL, R.: *Memoria del Mapa vinícola...*

⁵ Tots els municipis del quadre 1.5. de més de mil persones dedicades a l'agricultura el 1890 tenien una població total de més de tres mil habitants. I totes les localitats amb menys de tres-centes persones dedicades a l'agricultura no passaven dels dos mil habitants en total. No deixen de ser observacions que confirmen que la importància de l'agricultura en les poblacions del quadre, en xifres absolutes, anava molt relacionada amb la importància de la localitat quant a nombre d'habitants. És aquest un fet certament lògic en un context de finals de segle XIX, però que cal que sigui recordat i demostrat.

⁶ La importància del quadre ve determinada en bona part pel fet que és l'únic cens de població agrària per localitats de tota la província anterior als anys vint que he localitzat.

En les comarques del Vallès Occidental, Alt Penedès, Baix Llobregat, Garraf i, en menor mesura, el Bages, els municipis de cada comarca que més població aportaven a l'agricultura el 1890 tindrien delegacions locals de la Unió de Rabassaires el 1925⁷. Hom s'adona que mentre els municipis del quadre tenien una mitjana de 549 pagesos per localitat, la mitjana en tota la província -incloent la populosa i agrícola Barcelona- era de 319. La qual cosa confirma que els futurs municipis de la Unió, en general, eren a finals del segle XIX poblacions amb fort potencial agrícola.

Aquest pes específic es mantingué en bona mesura fins als anys vint. Només en les ciutats més industrials del quadre -més endavant s'estudiarà el pes industrial en totes aquestes poblacions rabassaires- la població activa del sector secundari havia superat al primari en la tercera dècada del segle. Són les que tenen més població total com Sabadell, Manresa, Badalona i Vilanova, així com poblacions on el sector secundari creixeria especialment a partir de 1900 com Esparraguera, Santa Coloma de Gramanet, Castellar o Malgrat⁸. En canvi, Martorell i Rubí, per exemple, serien els exponents més evidents dels municipis que, tot i comptar amb un sector industrial fort i creixent des del segle XIX, continuaven tenint l'any 1920 un sector primari que superava, encara que per poc, al secundari⁹. Aquestes dues poblacions serien, potser per això no casualment, els

⁷ Vilafranca, Subirats i Sant Sadurn eren les tres poblacions de l'Alt Penedès amb més pagesos. Martorell, Sant Boi i Sant Feliu -només superat per L'Hospitalet (amb 792 pagesos)- ho eren del Baix Llobregat. Sabadell i Rubí -només superat per Sant Pere de Terrassa (amb 847 pagesos)- ho eren els del Vallès Occidental. I Vilanova, Piera i Manresa ho eren indiscutiblement del Garraf, l'Anoia i el Bages respectivament.

⁸ D'aquestes poblacions es compta amb dades precises sobre població activa en els casos de Manresa, que el 1910 tenia un 22'2% ocupat en el primari i un 53'4% al secundari; i el 1936 un 10'6% al primari i un 64% al secundari (RUBÍ CASALS, Maria Gemma: *Entre el vot i la recomanació. Partits, mobilització electoral i canvi polític a Manresa (1899-1923)*, Manresa, 1995:224); de Sabadell, que el 1900, comptant només els homes sols, tenia un 15'8% el primari i un 57'2% el secundari; i el 1925, comptant homes i dones, un 4'6% el primari i un 70'3% el secundari (DÉU i BAIGUAL, Esteve: *La indústria tèxtil llanera...*:25); d'Esparraguera, del qual se sap que el 1930 tenia un cens de 308 pagesos i 1351 obrers industrials (ADÍN, Lluís J i altres: *Col·lectivitzacions al Baix Llobregat (1936-1939)*, Barcelona, 1989:60); i de Malgrat, que el 1924 el sector primari era de del 35% del total de la població activa i el secundari era del 49% (MORA VILA, M. Teresa: *Malgrat al vuit-cents. Estudi socioeconòmic*, Malgrat, 1996:90). De la resta de poblacions especialment industrialitzades que s'han esmentat, es pot deduir que el 1920 tenien un sector industrial més potent que l'agrícola a partir del nombre d'obers industrials que s'ofereix al quadre 10 en relació a la població total de la localitat. Quan el percentatge d'obers del 1920 en relació al total d'habitants de la població passa del 25% s'ha considerat que gairebé amb tota seguretat el sector industrial era superior a l'agrícola. Superen aquest percentatge -a part dels casos ja citats- Badalona (30'6), Santa Coloma (29'4), Sant Feliu (26'5), Castellar (40'8) i Mollet (39'2).

⁹ A Rubí el 1920 el primari ocupava un 54'08 % de la població activa i el secundari un 34'7%. Durant la dècada dels vint es produeix el capgirament de xifres perquè, segons xifres del 1932, el secundari, amb un 45'3%, ja dominava al primari -un 41'8%- (BATALLA GALIMANY, Ramon: "La societat rubinenca i el personal polític municipal durant la Dictadura i la República, 1923-1936" a II Congrés Internacional d'història local de Catalunya, Barcelona, 1995:200). A Martorell en el cens de *Cèdulas Personales* del 1918 (AHM de Martorell) hi consten 760 pagesos, mentre que el en el cens obrer de 1920 hi consten 749

dos nuclis sindicals més importants de la Unió de Rabassaires¹⁰. Per descomptat que en poblacions de més reduïdes dimensions -malgrat que poguessin comptar també amb un sector industrial desenvolupat- el sector agrícola continuà dominant amb autoritat fins als anys trenta. En aquest cas es compta amb l'exemple de Masquefa on el 1936 el sector primari ocupava un 49'5% de la població activa i el secundari un 28% o fins i tot de Gelida que, tot i tenir destacada presència industrial des del segle XIX, el 1930 encara el sector primari superava al secundari per un 60'2% contra un 34'1%¹¹.

1.2.2. La vinya com a principal cultiu de l'àrea de la Unió de Rabassaires.

El principal cultiu responsable del manteniment de la importància econòmica de l'agricultura en tota l'àrea rabassaire que s'estudia fou la vinya. La vinya constituí durant tot el primer terç del segle XX una tercera part aproximadament de tota la superfície conreada a Catalunya. I dins de Catalunya, la *nostra* àrea rabassaire era la zona on més intensament i extensament es cultivava. Barcelona fou, des del segle XIX i almenys fins als anys trenta del segle XX, la província espanyola més vitícola. El 1889, quan aquesta província tot just començava a sofrir els efectes de la devastadora plaga de la fil·loxera, tenia 132.155 hectàrees plantades de vinya. La seguia Lleida amb 119.077, València amb 113.759 i Tarragona amb 111.028 hectàrees¹². La importància i estima per aquest cultiu en l'àrea rabassaire quedà demostrada durant i després de la destrucció de tots els ceps pel flagell de la fil·loxera¹³. El 1909 la província de Barcelona ja havia reconstituït

obers industrials -vegeu el quadre 10-. La qual cosa demostra que en aquesta població el 1920 hi havia un clar equilibri entre els dos sectors econòmics.

¹⁰ Els principals puntals de la Unió en la dècada dels vint són municipis que -segons el quadre 1.5- el 1890 tenien un mínim de 500 agricultors, i alhora aquesta xifra no suposava un percentatge inferior al 20% -o del 19 per poder incloure Sant Sadurní- sobre el total de la població. És a dir, on l'agricultura hi tenia un pes específic especial en l'economia de la població i alhora eren poblacions amb certa implantació industrial: Martorell, Rubí, Sant Boi de Llobregat, Piera, Subirats, Sant Feliu de Llobregat, Sant Cugat del Penedès, Gelida, Sant Martí Sarroca i Mollet.

¹¹ ADÍN, Lluís J i altres: *Collectivitzacions al Baix Llobregat...*:152; i GUIU PUYOL, Andreu: *República, guerra i post-guerra a Gelida (1930-1950)*, 1986 (Inèdit):18.

¹² PAN-MONTOJO, Juan: *La bodega del mundo. La vid y el vino en España (1800-1936)*, Madrid, 1994:387-388.

¹³ Sobre aquesta plaga i els seus efectes vegeu GARRABOU, Ramon: "La lluita per la propietat de la terra..."; HERAS CABALLERO, Pedro Antonio i MAS ARRONDO, Carlos: *Viticultura i Fil·loxera a l'últim terç del segle XIX. El cas de les comarques de Tarragona*, Tarragona, 1994; IGLÉSIES, J: *La crisi agrària de 1879/1900: la fil·loxera a Catalunya*, Barcelona, 1968; i PAN-MONTOJO, Juan: *La bodega del mundo...*

les seves vinyes en un 87'4%¹⁴. L'any 1925 Barcelona era l'única província espanyola on la riquesa econòmica que generava la vinya no era superada per la dels cereals i lleguminoses. En aquest any la vinya significava un 42,2% de tota la riquesa agrícola de la província. Ni una sola província més tenia un percentatge que superés el 30%¹⁵. En la campanya 1923-1924, la riquesa que la vinya aportà a les províncies de Barcelona (135 milions de pessetes) i Tarragona (57'744 milions) juntes era la quarta part de tota la riquesa vitícola espanyola (792'206 milions). La de Barcelona sola era una mica menys de la sisena part¹⁶.

La principal àrea responsable d'aquesta importància del conreu de la vinya a les comarques de Barcelona era constituïda per una gran regió vinyatera, que existí almenys des de mitjans del segle XIX fins al primer terç del segle XX, que comprenia els districtes judicials de Vilafranca, Vilanova, la part nord del de Sant Feliu, Igualada, Terrassa, Sabadell i Manresa¹⁷. Però també a la resta de districtes de la nostra àrea rabassaire -incloent els més hortícoles com els de Mataró, Arenys, Barcelona o Sant Feliu- la vinya hi fou el conreu hegemònic almenys fins als anys vint¹⁸. En canvi, als

¹⁴ PAN-MONTOJO, Juan: *La bodega del mundo...*:323. En la reconstitució li seguia, en percentatge, el 1909, Lugo amb un 65'1% i Tarragona amb un 62%. Lleida només ho féu en un 13%.

¹⁵ Les províncies que s'acostaven més a la xifra de Barcelona eren: Ciudad Real amb un 29,9%, Tarragona un 26,6%, Logronyo un 22% i Valladolid un 16,6%. En 35 províncies espanyoles el percentatge no arribava a un 10%, segons dades del 1925 al quadre "Porcentaje de los valores de los diversos cultivos" a HOYOS SAINZ, Luis de: *Riqueza agrícola de España*. Col·lecció "Catecismos del Agricultor y del Ganadero", Madrid, 1926.

¹⁶ *Anuario estadístico de España*, 1923-24, Madrid, 1925. Ciudad Real (amb 65'812 milions) era la segona província amb riquesa vitícola. Però la tercera ja era Tarragona. I de la resta ja cap passava dels quaranta milions. La mateixa Rioja només arribava als 19'963 milions.

¹⁷ La gran expansió d'aquest cultiu a Catalunya es produí a partir del segle XVIII i adquirí la seva màxima difusió durant l'anomenada febre d'or, entre els anys seixanta i vuitanta del segle XIX, just abans de la invasió fil·loxèrica. L'expansió de la vinya en l'àrea rabassaire es pot resseguir en part a través d'estudis comarcals -obviant les referències més locals- com el de Llorenç FERRER ALÒS per al cas del Bages -*Pagesos, rabassaires i industrials...*; el d'Emili GIRALT RAVENTÓS sobre l'Alt i Baix Penedès i Garraf: "Evolució de l'agricultura al Penedès. Del cadastre del 1717 a l'època actual" a *I^a Asambleu Intercomarcal del Penedès y Conca d'Òdena*, Martorell, 1950. També per al cas del Penedès són molt útils el de Josep COLOMÉ FERRER: "Les formes d'accés a la terra... i el de Belén MORENO CLAVERÍAS: "Del cereal a la vinya..."; el de Salvador LLOBET per al cas del Maresme: "De geografia agrària..."; i el de Francesc VALLS JUNYENT per a l'Anoia: *La dinàmica del canvi agrari...*. Fora de l'àmbit estricte de la Unió de Rabassaires dels anys vint són interessants, entre d'altres, els següents estudis: J. CARDÓ: *L'evolució dels conreus del Camp de Tarragona a partir del s. XVIII*, Valls, 1983 i BARBAZA, Yvette: *El paisatge humà de la Costa Brava...*

¹⁸ El districte judicial de Barcelona comprenia els municipis rabassaires de Badalona i Santa Coloma de Gramanet. Els districtes judicials i els electorals no es corresponien exactament. D'aquesta manera, segons la divisió dels districtes electorals, Badalona i Santa Coloma, tal com ja s'ha dit, pertanyien al partit de Granollers. Per altra banda, les importants poblacions vitícoles de Piera i Masquefa, pertanyents

districtes de Berga i Vic, la producció de patates -i cal suposar que també la de cereals- superava en hectàrees al conreu de la vinya el 1922¹⁹. Sens dubte, els principals districtes vitícoles de tot Catalunya estaven clarament enclavats a la nostra àrea rabassaire: el nombre d'hectàrees dedicades a la vinya dels districtes de Manresa, Vilafranca, Igualada, Sant Feliu i Terrassa només eren igualats el 1922 pels del Vendrell i Reus.

Quadre 1.6. *Superfície de vinya plantada en hectàrees per districtes judicials.*

Partits Judicials	Any	1922	1889
Prov. de Barcelona			
Manresa		23395	23741
Igualada		18577	22222
Vilafranca del Pen.		17256	20010
Sant Feliu del Llob		15457	14892
Terrassa		11030	10998
Sabadell		8114	8746
Granollers		6214	8194
Vilanova i la Geltrú		5462	6081
Mataró		4330	7429
Arenys de Mar		3250	4832
Barcelona		2349	3231
Vic		680	368
Berga		240	1293
Prov. de Tarragona			
Vendrell		18312	16040
Reus		13100	16700
Falset		10360	27716
Valls		10100	14507
Montblanc		8600	14671
Tarragona		6700	8944
Tortosa		6335	6010
Gandesa		5886	6440
Prov. de Lleida			
Balaguer		6650	27206
Cervera		5940	35118
Lleida		5200	34313
Tremp		3900	7757
Borges Blanques		3420	?
Solsona		2980	10537
Seu d'Urgell		825	4003
Sort		85	143
Viella		?	?

al districte electoral de Sant Feliu del Llobregat, pertanyien, en canvi, al d'Igualada en la divisió judicial.

¹⁹ Detallat per districtes, tan sols disposem de les produccions de vinya, oliveres i patates. La superfície dedicada al conreu de patates era el 1922 de 2.225 hectàrees al districte de Berga i de 1.720 ha. al districte de Vic. En els districtes de les altres tres províncies, en aquest any, la vinya superava en superfície a les oliveres i patates en tots els de la província de Tarragona excepte al de Tortosa i Gandesa, on predominava l'olivera. També l'olivera predominava en tots els districtes de Lleida per damunt de la vinya excepte al de Solsona, Tremp i Sort i en els de Girona excepte a Figueres i Santa Coloma (MINISTERIO DE FOMENTO (Junta Consultiva Agronómica): *Avance estadístico de la producción agrícola en España*, Madrid, 1923).

Prov. de Girona

Figueres	10623	20887
La Bisbal	1900	5840
Girona	1512	572
Santa Coloma de Farners	942	3538
Olot	310	571
Puigcerdà	?	?

Fonts: La columna del 1922, MINISTERIO DE FOMENTO (Junta Consultiva Agronómica): *Avance estadístico de la producción agrícola en España*, Madrid, 1923. La columna de 1889, PUJOL, Josep: *Les crisis de malvenda del vi, 1892-1935*, Tesi de llicenciatura, UAB, 1982.

Les poblacions adherides a la Unió de Rabassaires jugaren un paper cabdal en aquesta preponderància del cultiu de la vinya en tota l'àrea rabassaire almenys des de finals del segle XIX. Segons dades del 1890, els quaranta-tres municipis amb que comptava la Unió el 1925 produïren una mitjana de 19'3 milers d'hectolitres de vi, mentre que la mitjana de tota la província era de 6'75. Quasi tres vegades menys! En termes absoluts, Vilafranca, Manresa, Rubí, Sant Sadurní, Masquefa, Piera, Sant Cugat del Vallès i Subirats eren els que destacaven més per la producció vitícola a finals de segle. En termes relatius, segons el nombre d'hectolitres produïts per cada pagès de la població, sobressortien Masquefa, Castellbisbal i Sant Salvador de Guardiola.

Quadre 1.7. *Hectolitres de vi en milers el 1890 per municipis*

Població		Núm. d'hl. (en milers)	Núm d'hl. per pagès
Masquefa	ANO	30	84
Castellbisbal	VOC	35	80
Sant Salvador de G.	BAG	20	77
Sant Cugat del Vallès	VOC	50	69
Vilafranca del P.	APE	60	68
Rajadell	BAG	16	68
Tiana	MAR	23	60
Rubí	VOC	50	60
Fonollosa	BAG	20	56
Sentmenat	VOC	26	55
Sant Llorenç d'Hortons	APE	18	53
Sant Martí Sarroca	APE	28	53
Sant Esteve Sesrovires	BLL	17	53
Gelida	APE	22	50
Sant Sadurní d'Anoia	APE	30	48
Subirats	APE	40	48
Cervelló	BLL	14,40	48
Avinyonet	APE	17	47
Sant Vicenç de C.	BAG	8	46
Sant Quirze del V.	VOC	12	46
Piera	ANO	45	44
Vilanova i la Geltrú	GAF	36	42
Manresa	BAG	60	30
Teià	MAR	4,80	29
Ullastrell	VOC	6	27
Esparraguera	BLL	14,50	25
Santa Margarida i M.	APE	10	23
Arenys de Munt	MAR	7,66	20
Viladecavalls	VOC	8	19
Castellar del Vallès	VOC	10	17
Martorelles	VOR	3,50	15
Mollet del Vallès	VOR	6,74	14
Papiol, el	BLL	4	13
Sabadell	VOC	11	11
Montornès	VOR	5	11
Santa Coloma G.	BAR	5	10
Badalona	BAR	13	9

Martorell	BLL	10	9
Canet de Mar	MAR	2,50	8
Sant Boi de Ll.	BLL	7,90	7
Sant Feliu de Ll.	BLL	2	3
Malgrat de Mar	MAR	1,60	2
Abrera	BLL	?	?

Font: Elaboració pròpia a partir de ROIG ARMENGOL, R.: *Memoria del Mapa vitícola...*

Malgrat que les dades del quadre siguin referides al 1890 -les úniques amb les quals es compta amb les produccions detallades per municipi-, poden ser bastant indicatives de la realitat del 1922, l'any en què es creà la Unió de Rabassaires. Cal recordar que en la nostra regió dels nou districtes rabassaires la vinya es restablí en la seva major part després de la fil·loxera. I tot i que, tal com s'ha vist al quadre 1.6., en general, la superfície de vinya baixà lleugerament entre 1889 i 1922, en alguns districtes, com Terrassa o Sant Feliu, fins augmentà. Per un altre costat, la banda baixa d'aquest darrer quadre, la menys vitícola, mostra els municipis que més orientaran les seves produccions cap als conreus hortícoles durant el primer terç del segle XX. No és casual que les últimes poblacions del quadre pertanyin a les comarques de la província més hortícoles²⁰. I no obstant això, la major part d'aquestes poblacions continuaran tenint la vinya també com a principal conreu almenys fins als anys vint. A Sant Feliu de Llobregat, per exemple, el 1923 la vinya encara era el cultiu majoritari amb una extensió de 203 hectàrees, que significaven el 23% de l'àrea del terme²¹.

Totes les dades de què es disposen sobre l'extensió de la vinya entre 1900 i els anys trenta en els municipis del darrer quadre confirmen el manteniment de la importància d'aquest cultiu durant el període²². Es poden destacar Rubí, Sant Sadurní i Santa Margarida i els Monjos. A Rubí, el 1923, de les 7.694 quarteres de superfície conreable,

²⁰ En canvi sí que sorprèn que un d'aquests municipis sigui Martorell, la qual cosa fa pensar en una possible equivocació de les dades referides a aquest municipi. La importància vitícola de Martorell l'intento explicar al paràgraf següent.

²¹ TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura...*: 89 (annexos). També les informacions que es disposen sobre Molins de Rei -una de les poblacions fundadores de la Unió de Rabassaires el 1922, tot i que el 1925 no constés com a adherida al sindicat; a partir dels anys trenta tornarà a aparèixer com a puntal rabassaire- confirmen un predomini de la vinya al llarg del primer terç de segle. El 1906 aquesta població dedicava 157'6 hectàrees a aquest conreu, que suposaven un 43'1% de tot el terme. I el 1945 el nombre d'hectàrees de vinya en aquest mateix terme municipal només s'havien reduït a 120'6 (CARBONELL PORRO, Joan-Anton: *Molins de Rei: vida social i política (1868-1936)*, Barcelona, 1991:105). En semblants percentatges s'havia de trobar la vinya de Sabadell, la qual el 1908 ocupava un 40% de tot el terme, mentre que el bosc només n'ocupava un 28%. La resta de cultius tenien la següent proporció: sembrats i pastura, un 25%; regadiu, un 4'5%; i olivera, un 3'5%. (DÉU i BAIGUAL, Esteve: *La indústria tèxtil...*:27).

²² Hi hauria alguna excepció com Malgrat de Mar del qual en parlo més endavant.

tres quartes parts -5.750-, es dedicaven exclusivament a la vinya²³. A Sant Sadurní es considerava el 1909 que gairebé la totalitat de les 1.525 hectàrees del terme estaven dedicades a la vinya²⁴. A Santa Margarida i els Monjos el 1928 la vinya ocupava el 90'3% de totes les terres cultivades del municipi²⁵. Per altra banda Martorell i Vilafranca eren, per damunt de tot, capitals comarcals vitícoles. Martorell actuà com a autèntica capital vitivinícola des del 1917 a través del Sindicat Vitícola Comarcal. Aquest disposava d'una fassina amb capacitat de poder proporcionar-li fins a cinc milions de quilos de brisa. El sindicat aconseguí reunir als anys vint trenta-vuit delegacions locals diferents i 3.775 socis el 1932²⁶. La tradició vitivinícola martorellenca era molt important. El 1863 tenia un 72'8% de tot el terme dedicat a la vinya. Encara el 1936 aquesta població fou, després de Rubí, el municipi que tingué més hectolitres de vi vinificats pel Servei de Viticultura i Enologia de la Generalitat -13.500 hl-. I l'any 1945 dedicà 480 hectàrees en aquest conreu, les quals suposaven una superfície del 37% de tot el terme²⁷. Per altra banda Vilafranca era -a part d'un municipi on la vinya era gairebé un monocultiu en els anys que estudiem- el centre comercial de la regió vinyatera del Penedès. En la dècada dels deu sortiren de Vilafranca una mitjana de 500.000 hectòlitres l'any destinats a l'exportació. El màxim s'assolí el 1919 quan s'ultrapassà el milió d'hectolitres²⁸.

Si la vinya fou en general, doncs, el principal conreu de les comarques i municipis on s'implantà la Unió de Rabassaires, també ho va ser lògicament dels afiliats a les societats rabassaires en particular. De 121 associats rabassaires -pertanyents a les poblacions de Gelida, Martorell, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Sadurní, Subirats i Font-rubí- dels quals he pogut determinar el cultiu que hi havia en la seva propietat, en 94 casos -un 77'6%- cultivaven vinya. D'aquests 94 casos, en 59 cultivaven exclusivament vinya i en 35 la

²³ MOLINERO, Carme i YSAS, Pere: "Rubí al segle XX...:223-224.

²⁴ ROMEU Antoni: *Sant Sadurní (1868-1904)*, s.d. (Inèdit):48. Sant Sadurní tenia ja el 1851 un 89% de l'espai conreable dedicat a la vinya (COSTA VIA, Montserrat: "Evolució de la vinya. Sant Sadurní d'Anoia, del cadastre de 1771 a l'amillament de 1851" a GIRALT, Emili (coord.) *Vinyes i vins: mil anys d'història*, Universitat de Barcelona, Barcelona, 1993).

²⁵ ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...:61*. Cal tenir en compte que aquest percentatge s'ha calculat a partir sols d'una quarta part del total de l'àrea cultivada del municipi.

²⁶ BALANZA, Ferran: *Centenari de Francesc Santacana i Romeu*, Martorell, 1984.

²⁷ Amillament de 1863 (AHM de Martorell); CASANOVAS PRAT, Josep: *L'acció tècnica agrària (1912-1939). La política agrària de la Mancomunitat i la Generalitat de Catalunya*, Tesi doctoral (inèdita), Universitat de Barcelona, Barcelona, 1996:579; i *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Vol.8, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984:377.

²⁸ *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Vol. 5. Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984:49-50.

vinya anava acompanyada d'altres cultius (cereals o fruiters). En 20 casos del total dels 121 (un 16'5%) cultivaven únicament cereals. En 5 casos (4'1%), hort o fruiters²⁹.

1.2.3. La crisi del sector vitícola i el sorgiment de conreus alternatius.

Aquesta petita mostra dels conreus que menaven associats rabassaires ha de ser bastant fidel a la realitat del conjunt d'afiliats a la Unió de Rabassaires als anys vint. Perquè, tot i que la vinya fou el conreu sens dubte predominant en la major part de l'àrea rabassaire fins als anys trenta³⁰, la crisi que afectà el sector, sobretot a partir de principis de la dècada dels vint, obligà als rabassaires a diversificar, en la mesura del possible, els seus cultius. De fet, la crisi acabaria desplaçant el sector fora del lloc econòmicament preponderant que havia ostentat dins l'agricultura de la província de Barcelona fins als anys vint³¹. Per entendre bé el marc econòmic-agrari del sindicalisme rabassaire del primer terç del segle XX, tan imprescindible és conèixer la importància del sector vitícola en les comarques rabassaires com la crisi que aquest sofrí de manera progressivament intensa al llarg del primer terç d'aquest segle. Perquè la crisi, òbviament, agreujaria la problemàtica sindical rabassaire i probablement no fou casual que la major part dels principals nuclis vitícoles de la província de Barcelona arribessin a tenir una delegació dins la Unió de Rabassaires. De fet, l'àrea vitícola catalana era la zona on el moviment sindical pagès i la conflictivitat social agrària comptaven ja amb

²⁹ Per a les fonts, vegeu l'apèndix 1. En dos casos, dels 121 associats, la font només especificava "secà/regadiu", sense que se'n pogués deduir el cultiu en concret. Cal dir que les dades sobre la societat de rabassaires de Font-rubí són referides al 1919 quan encara no s'havia fundat la Unió de Rabassaires. Aquesta societat local, però, acabaria ingressant en aquest sindicat el 1931 després de caure en un període d'inactivitat a partir de 1922 i de reconstituir-se el mateix 1931. Per altra banda també s'han inclòs dins els 121 casos els associats rabassaires de la Federació de Rabassers de Catalunya amb seu a Martorell en l'època prèvia a l'ingrés d'aquesta federació a la Unió el 1922. Cal també advertir -tal com s'indica a les fonts de l'apèndix referit- que les dades sobre els associats martorellencs les he tret, a manca d'un altre, de l'amillament de 1941. També caldria comentar que hauria estat més òptim diversificar al màxim els municipis dels associats, prenent-ne almenys un de cada comarca rabassaire. Però, per manca de fonts, m'he hagut de limitar als municipis esmentats. Finalment, cal tenir en compte que aquest percentatge s'ha deduit de les terres que els associats rabassaires tenien en plena propietat i que no reflecteix les terres que conreaven sota contracte com a parcers o arrendataris.

³⁰ El 1935 la vinya encara representava el 41'6% de la superfície cultivada en tota la província de Barcelona (PUJOL, Josep: "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola...:67).

³¹ Sobre la crisi del sector vegeu especialment els estudis elaborats per Josep PUJOL: *Les crisis de malvenda del vi...*; "Les crisis de malvenda del sector vitivinícola..."; "Las crisis vinícolas en Cataluña. Los precios del vino común: 1892-1935" a González Portilla, Manuel i altres (ed): *Industrialización y nacionalismo. Análisis comparativos*, UAB, Bellaterra, 1985; i "Las crisis de sobreproducción en el sector vitivinícola catalán, 1892-1935" dins GARRABOU, Ramon i altres (eds.): *Historia Agraria de la España Contemporánea*, vol.III, Barcelona, 1986.

més anys de tradició.

Sobreproducció, frau en forma d'adulteració a través de l'alcohol industrial, impostos que gravaven el vi a les entrades de les ciutats i polítiques aranzelàries no gaire beneficioses per al producte eren les causes principals d'aquesta crisi del vi. Els anys que la vinya donà resultats econòmics dolents es feren progressivament més freqüents. Albert Balcells ha calculat que mentre a la dècada dels deu hi hagué dos anys de crisi en què el preu de venda al comerciant fou inferior al cost de producció, durant la tercera dècada del segle foren set els anys en què es donà aquesta circumstància³². La reducció de beneficis que comportà aquest conreu al llarg dels anys vint i trenta fou contundent. Mentre el 1923 la vinya de la província de Barcelona representà una riquesa de 135'4 milions de pessetes, el 1932 aquesta xifra es reduí a més de la meitat, 59'1 milions, quan la superfície dedicada al conreu era pràcticament la mateixa o fins i tot lleugerament superior³³. En aquest any Barcelona havia perdut l'hegemonia al conjunt d'Espanya sobre aquest conreu. Ciudad Real, amb 94 milions de pessetes produïdes per la vinya, superava amb escreix la xifra barcelonesa i relegava a les províncies de Barcelona i Tarragona a les segona i tercera posició dins el conjunt espanyol³⁴.

De fet, l'inici de la crisi del vi cal emmarcar-lo a finals del segle XIX dins el context dels estralls que produí la fil.loxera i de la greu crisi agrària finisecular, la qual obligà al camp a adaptar-se a unes noves condicions de producció i a unes noves exigències de mercat. Cereals, olivera i, sobretot, vinya, els productes més tradicionals, foren els que més perjudicats en sortiren d'aquesta crisi estructural. La competència entre regions

³² BALCELLS, Albert: *El problema agrari...*:419.

³³ Quadre 1.8. *Evolució de la vinya a la província de Barcelona.*

Any	Superfície en ha. de vinya a la prov. de Baelona
1900	36521
1905	96103
1910	116000
1915	116000
1920	116000
1925	116090
1930	116220
1935	120777

Font: PUJOL, Josep: *Les crisis de malvenda del vi...*, 1982.

El quadre reflecteix les tasques de replantació de ceps entre 1900 al 1910, l'estabilització de l'àrea plantada a partir d'aquest any i un lleuger augment a partir dels anys trenta que encara agreujà més la crisi de sobreproducció que patia el sector de feia anys.

³⁴ Vegeu les fonts del quadre pròxim.

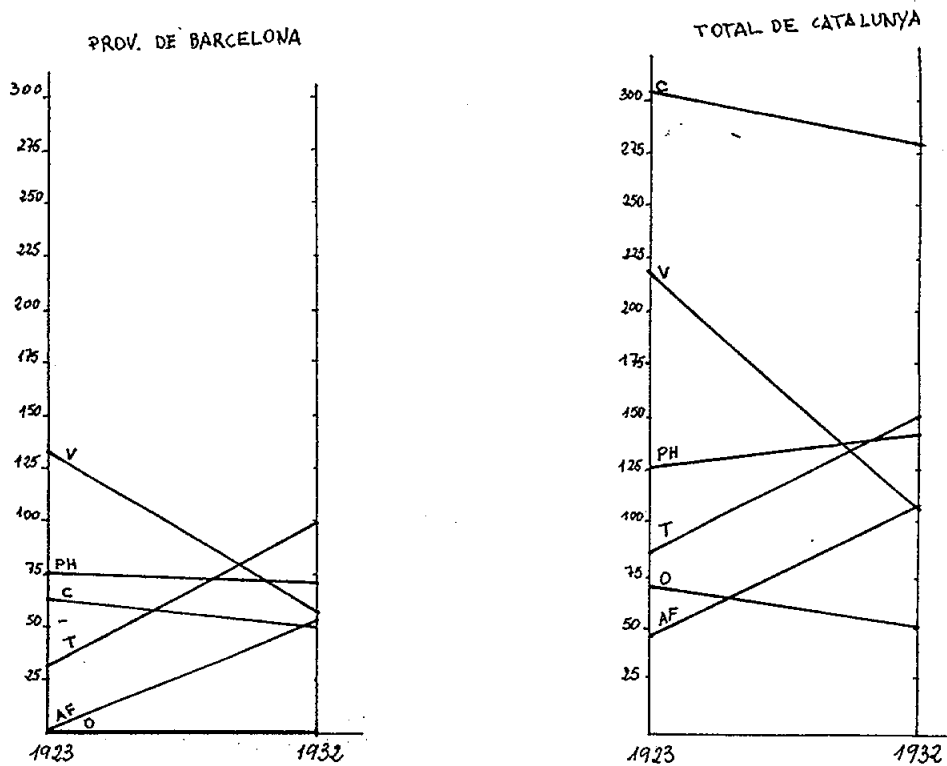
a nivell mundial, que un transport cada vegada més lleuger i ràpid i amb uns costos progressivament més baixos va fer possible, provocà una caiguda de preus generalitzada, sobretot d'aquests productes, i un embussament progressiu dels mercats³⁵. Com a conseqüència, l'agricultura catalana en concret es veié abocada durant tot el primer terç del segle XX a unes profundes transformacions que afectaren de diferent manera les diverses produccions. D'aquesta manera, tubercles, plantes hortícoles i arbres fruiters foren els que es beneficiaren més de la constitució del mercat a escala mundial i feren, sobretot del nord d'Europa, el seu principal mercat. Allí trobaren unes cotitzacions prou altes com per estimular l'ampliació dels seus cultius en les comarques catalanes que en millors condicions climàtiques i topogràfiques es trobaren per portar-la a cap.

Entre 1923 i 1932, dins la mateixa província de Barcelona, la vinya havia perdut molta importància en comparació als tubercles -sobretot les patates- i les plantes hortícoles, els quals arribaren a superar amb escreix els valors en pessetes aconseguits per la vinya. En nou anys aquest conreu havia perdut un predomini absolut dins l'agricultura de la província de Barcelona i, exceptuant els cereals, dins l'agricultura catalana.

³⁵ GARRABOU, Ramon: "La lluita per la propietat de la terra.... Sobre aquesta crisi agrària vegeu també GARRABOU, Ramon: "La crisi agrària espanyola a finals del segle XIX: una etapa del desenvolupament del capitalisme" a *Recerques*, núm. 5, 1975; i GARRABOU, R.; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "La crisi finisecular i la recomposició del món rural a Catalunya" a *Recerques*, núm.26, 1992; GIRALT, Emili: "L'agricultura i el món rural...:18-21.

Gràfic 1.1. *Evolució dels valors dels principals productes agrícoles entre 1923 i 1932*
-segons el quadre 1.9.³⁶-.

Valor
(en milions de ptes)

PH:Plantes Hortícoles; AF:Arbres fruiters; O:Olivera; V:Vinya; T:Tubercles i arrels; C:Cereals

³⁶ Quadre 1.9. *Valor de diferents productes (en milions de ptes)*

Prov cat.	1923					1932				
	B	Gi	Ll	T	Total	B	Gi	Ll	T	Total
Plantes hort.	75'6	29'5	11'2	10'1	126'4	70'6	11'8	16'1	45'2	143'7
Arb fruit.	2'7	1'1	4'7	38'6	47'1	54'2	4'6	7'8	41'7	108'3
Olivera	1'9	5'9	39'6	23'5	70'9	2'3	2'5	19'2	28'5	52'5
Vinya	135'4	17'5	8'4	57'7	219	59'1	7'3	3'1	37'7	107'2
Arrels i tubercles	32'7	27	21'4	5'6	86'7	98'9	22'3	14'2	15'9	151'3
Cereals	62'9	61'8	103	76'9	304'8	49'3	50'4	106'4	73'3	279'4

Fent: Elaboració pròpia a partir de MINISTERIO DE TRABAJO, COMERCIO E INDUSTRIA: *Anuario estadístico de España, 1923-1924*, Madrid, 1925 i MINISTERIO DE AGRICULTURA: *Anuario Estadístico de las producciones agrícolas. Año 1932*. Madrid, 1933.

En aquest gràfic s'aprecia clarament quina sort van córrer les principals produccions catalanes en el marc de les transformacions agràries que es donaren després de l'anomenada crisi finisecular. Malgrat que la superfície de la vinya es mantingué globalment del 1910 al 1930, entre aquests anys hi ha molts testimonis que parlen de l'arrencada de ceps per plantar-hi conreus alternatius, sobretot arbres fruiters, en totes les nostres comarques rabassaires³⁷. Eren els conreus que havien guanyat la batalla dels preus en el mercat mundial. Lluís Mestre, un dels principals directius del Sindicat d'Exportadors de Vi de Vilafrana, assegurava el 1929 que des del 1915 al Penedès s'havia reduït la superfície dedicada a la vinya a canvi de cereals i arbres fruiters³⁸. Emili Giralt, en el seu estudi sobre l'evolució de l'agricultura al Penedès, assenyala que la màxima expansió de l'ametller en aquesta comarca es donà després de la guerra del 14 i que durant uns anys l'ametlla s'exportà en grans quantitats³⁹. També als anys deu al Vallès Oriental hi hagué una difusió important dels arbres fruiters, especialment d'avellaners i ametllers⁴⁰. A l'altre Vallès, l'Occidental, concretament des de Castellbisbal -un dels termes que amb més proporció es dedicava a la vinya-, s'observava al voltant del 1925 que els presseguers començaven a substituir la vinya⁴¹. *El Fructidor* de Vilafranca deia el 14 de novembre d'aquest mateix any: "En todo el Panadés se arrancan muchos viñedos ante el mal resultado financiero para los propietarios (...); este año se ha vendido una enorme cantidad de vagones de abonos de todas clases que señala el trabajo para buscar otra producción". Dins també d'aquesta comarca, a Santa Margarida i els Monjos, el 1928 els arbres fruiters no representaven ja un cultiu residual i ocupaven el 4'2% de les terres conreades. En aquesta mateixa població, el creixement del regadiu, que el 1948 ocupava 48 hectàrees, cal situar-lo als anys vint d'aquest segle, tot cercant alternatives a la vinya⁴². No ha d'extranyar, doncs, que dels 121 socis de la Unió de Rabassaires als quals més amunt n'he descrit el cultiu, no arribaven a la meitat, 59, els que cultivaven a les terres de la seva propietat exclusivament vinya.

³⁷ El manteniment de la superfície global d'hectàrees dedicades a la vinya indica que l'arrencada de ceps no pogué ser massiva. Cal tenir en compte que la vinya no era un conreu de fàcil substitució. Moltes terres de vinya, per raons climàtiques, topogràfiques o edafològiques no eren aptes per a qualsevol altre conreu. Per altra banda el gran volum de capital fix que exigia l'elaboració del vi en premses o cellers frenava l'arrencada de ceps, encara que els resultats econòmics no fossin gaire brillants o fins ruïnosa.

³⁸ *El Fructidor*, 15-6-1929.

³⁹ GIRALT RAVENTÓS, Emili: "Evolució de l'agricultura...":173.

⁴⁰ PLANAS MARESMA, Jordi: *Catalanisme i agrarisme. Jaume Maspons i Camarassa (1872-1934)*, Vic, 1994:44.

⁴¹ RIBAS PASTALLÉ, Modest: *Castellbisbal, 1900-1940...*

⁴² ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:61 i 338.

Dins de la nostra àrea rabassaire, les comarques que reeixiren més en la recerca de conreus alternatius foren el Maresme, el Barcelonès i el Baix Llobregat, principalment, però també, en part, els dos Vallès⁴³. Són les comarques, els municipis de les quals apareixien com els menys vitícoles ja en el quadre 1.7 referit al 1890⁴⁴. Eren també les comarques que comptaven amb una tradició hortícola més important. La seva proximitat a Barcelona els permeté començar a despuntar com a proveïdores de verdures i hortalisses d'aquesta capital des del segle XVIII, la qual cosa potencià la transformació dels seus camps de secà a regadiu. La gran embranzida hortícola l'experimentaren, però, precisament al primer terç del segle XX, tot cercant alternatives a la crítica situació vinícola⁴⁵.

El retrocés de la vinya i l'avenç del regadiu en aquestes comarques no fou, però, ni molt menys uniforme. Una població costanera com Vilassar de Mar, al Maresme, per exemple, passà de tenir un 7'5% de terres de regadiu el 1900, al 63% el 1930 i al 93'5% el 1936, amb la qual cosa havia d'arribar a ser purament marginal ja als anys trenta⁴⁶. Però aquest, o els casos de Premià de Mar o Malgrat o els pobles del delta del Llobregat, com el Prat, eren uns casos extrems de transformació del paisatge agrari⁴⁷. En altres poblacions, fins i tot les costaneres, on el regadiu avançà més, la vinya hi tingué força importància fins a mitjans del segle XX. El 1945 la superfície vinícola de Mataró,

⁴³ Mollet, Martorelles i Montornès -del Vallès Oriental-, afavorits per la proximitat de rius i rieres, amb força terrenys planers i abundància d'aigua, foren grans productors de papates primerenques ja als anys vint. A la *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Vol 6 (1982):303, es destaca de Montornès que durant la primera meitat del segle XX comptava amb una agricultura predominantment de regadiu, amb alts rendiments, que produïa mongetes, patates, arbres fruiters, cereals i farratges.

⁴⁴ Les quinze darreres poblacions del quadre pertanyen únicament a aquestes comarques.

⁴⁵ Per seguir l'evolució general del regadiu a la comarca del Maresme, sobretot al segle XX, vegeu l'estudi citat de Salvador Llobet. I per al cas del Baix Llobregat vegeu la tesi doctoral citada de Tribó.

⁴⁶ POMÉS, Jordi : *Les "Mataró's potatoes"...*:34.

⁴⁷ A Premià de Mar -al costat de Vilassar-, on la vinya ocupava el 1924 un 36'06% de la superfície conreada, el 1944 passà a ocupar sols un 4'8% i el 1955 ja sols era residual amb un 0'6%. El retrocés de la vinya fou paral·lel a l'augment del regadiu: el 1924 el regadiu a Premià de Mar era del 48'6% de les terres conreades, el 1944 ja ocupava el 83'9% d'aquestes terres i el 1951 arribà al 90'1% de tota la superfície cultivada (TORRAS, Enric: *L'agricultura a Premià...*). Un altre cas semblant a aquests dos podia ser el de Malgrat. En aquesta població la vinya ja no es recuperà de la plaga de l'oïdi que va afectar bona part de les vinyes catalanes el 1853. El 1862 sols ocupava el 26'48% de la superfície conreada del terme, mentre que els cereals ocupaven el 71'91% d'aquesta superfície (MORA VILA, M. Teresa: *Malgrat al vuit-cents...*:127-129). Aquesta població seria, ja entrat el segle XX, sense que conegui dades precises, un dels municipis maresmencs amb major superfície de terres regades -fins a l'actualitat- de tota la comarca, en comprendre el seu terme bona part del delta del Tordera. Per altra banda, al Prat del Llobregat, el 1954, la superfície de tot el terme dedicada al regadiu era del 84'74% (TRIBO, Gemma: *L'evolució de l'estructura...*:159 dels apèndixs).

per exemple, encara era una mica superior a la del regadiu⁴⁸. Les poblacions de Teià i Tiana, municipis interiors, encara podien seguir una evolució més lenta que la de Mataró. Pel que fa al Baix Llobregat, a banda que a la part nord la vinya continuà sent el conreu majoritari fins a mitjans del segle XX -al Papiol, per exemple, el 1954 encara ocupava el 32'6% de tota la superfície cultivada⁴⁹- també en municipis més hortícoles, com Sant Feliu o Molins de Rei, la vinya continuà tenint una destacada presència fins als ans vint, tal com ja he explicat més amunt. En qualsevol cas cal recordar que en totes aquestes comarques més hortícoles el 1922 la vinya continuava essent en conjunt el conreu que més superfície ocupava. I no obstant això, altres conreus -sobretot els hortícoles i els arbres fruiters- experimentaren al llarg d'aquesta dècada uns progressos importants com a cultius molt més rendibles que la vinya. Precisament, un dels productes que fou clau per entendre el progressiu canvi de paisatge agrari al Maresme, des de finals del segle XIX, les patates primerenques, serà objecte d'especial atenció sindical per part de la Unió de Rabassaires pràcticament des de la seva fundació. No en va el 1930 a la província de Barcelona els tubercles i arrels eren ja econòmicament més importants que la mateixa vinya i no en va els sis sindicats agrícoles que aquesta Unió aconseguí tenir adherits d'aquella comarca costanera al llarg de la dècada dels vint, es dedicaren bàsicament al comerç i exportació a Europa d'aquest producte.

1.2.4. Unes comarques econòmicament dinàmiques.

Que el sector vitícola fou intensament colpit per una greu crisi ho demostra el fet que entre 1900 i 1930 perderen població algunes de les comarques tradicionalment més vinyateres catalanes. Entre aquests anys van perdre població el Baix Penedès, l'Alt Camp, l'Alt Empordà, el Priorat, la Conca de Barberà, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta⁵⁰. Poblacions com el Vendrell o Valls, capitals comarcals que havien adquirit un auge econòmic poc menys que esplendorós des del segle XVIII i sobretot el XIX, mercès en bona part al cultiu de la vinya i l'elaboració i el comerç del vi, perderen població durant

⁴⁸ *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1982:380.

⁴⁹ TRIBO, Gemma: *L'evolució de l'estructura...*:182 dels apèndixs.

⁵⁰ El Baix Camp i el Tarragonès, també bastant vitícoles, s'escaparen de la pèrdua de població en conjunt mercès a les seves dues potents capitals, Reus i Tarragona, i experimentaren lleugers creixements entre aquests anys de l'1'06 i l'1'14 respectivament. Però la majoria de municipis d'aquestes dues comarques perderen població. Només quatre dels vint-i-dos municipis del Baix Camp i set dels també vint-i-dos del Tarragonès augmentaren demogràficament entre 1900 i 1930. Eren unes proporcions equiparables a la de la resta de comarques vitícoles que havien perdut població: per exemple, dels dotze municipis del Baix Penedès, deu en perderen; dels vint-i-quatre del Priorat, en perderen vint-i-un; dels vint-i-tres de l'Alt Camp, en perderen disset.

els trenta primers anys del segle XX⁵¹. De la resta de capitals d'aquestes comarques vitícoles, només Figueres guanyà població al primer terç d'aquesta centúria.

En canvi, l'àrea rabassaire que s'estudia no només no perdé població en aquests trenta anys, sinó que algunes comarques de l'àrea foren les que en guanyaren més de tot Catalunya. Les raons no són difícils d'endevinar. Aquestes comarques es beneficiaren en bona part del creixement industrial i de la modernització econòmica que experimentà Catalunya durant aquest període, a banda que en elles es trobaven les principals ciutats que faran de motor d'aquest creixement. Entre 1900 i 1930 Catalunya augmentà la seva població en un 41'9%. De les vuit comarques catalanes que entre aquests anys experimentaren uns índexs de creixement més elevats, cinc pertanyien a la nostra àrea rabassaire: el Barcelonès, amb un 1'94 de creixement; el Vallès Occidental, amb un 1'82; el Baix Llobregat, un 1'70; el Bergadà, un 1'45; el Segrià, un 1'41; el Maresme i el Garraf amb un 1'35 cada un; i el Bages, un 1'32. Les dues comarques que resten de la nostra àrea rabassaire, l'Alt Penedès i l'Anoia, experimentaren un creixement més moderat, de l'17 totes dues. Però en tot cas fou un creixement real sofert per la majoria de municipis de les dues comarques que no estigué encobert -com en els casos del Baix Camp i el Tarragonès- per un creixement de la capital comarcal gairebé en exclusiva. Malgrat tot, probablement no fou casual que les tres comarques de l'àrea de la Unió de Rabassaire dels anys vint que tingueren uns creixements més moderats fossin les que comptessin en aquells anys amb una àrea vitícola més extensa⁵².

Aquests creixements globals per comarques de l'àrea de la Unió de Rabassaires també els experimentaren gairebé tots els municipis adherits a aquest sindicat el 1925 tal com es pot observar en el quadre següent. La qual cosa permet pensar d'entrada que aquests municipis rabassaires no foren aliens al creixement econòmic experimentat per les seves comarques.

⁵¹ Valls i el Vendrell no s'adheriren a la Unió de Rabassaires fins al 1931, tot i que a finals dels vint ja hi tingueren clars contactes. El Vendrell tingué un espectacular creixement demogràfic durant el segle XVIII, quan multiplicà la seva població per quasi cinc. El 1718 comptava amb 570 habitants i el 1787 en tenia 2.500. Durant aquest segle la ciutat es convertí en un important centre mercantil vinícola des d'on s'exportava tot l'aiguardent del Baix Penedès.

⁵² El Bages no augmentà pràcticament gens de població entre 1900 i 1910. Però, en canvi, a partir d'aquesta dècada inicià uns dels creixements més significatius de Catalunya. Entre 1930 i 1936 cresqué espectacularment, de manera que, prenent el període 1910-1936, aconseguí un índex de creixement de l'1'5.

Quadre 1.10. *Evolució de la població entre 1900 i 1930.*

Anys	1900	1930	
Alt Penedès	38.885	45.506	1.17
Avinyonet	1452	1464	1.00
Gelida	1733	2283	1.31
Sant Llorenç d'Hortons	902	1132	1.25
Sant Martí Sarroca	1940	2588	1.33
Sant Sadurní d'Anoia	2671	4198	1.57
Santa Margarida i els Monjos	1333	2078	1.55
Subirats	2989	3155	1.05
Vilafranca del Penedès	7749	9822	1.26
Anoia	35.957	42.243	1.17
Masquefa	959	1232	1.28
Piera	2663	3474	1.30
Bages	67.381	77.460	1.14
Fonollosa	818	1092	1.33
Manresa	23252	32151	1.38
Sant Salvador de Guardiola	598	738	1.23
Sant Vicenç de Castellet	1429	3094	2.16
Baix Llobregat	46.191	77.460	1.70
Abrera	848	818	0.96
Cervelló	1720	1571	0.91
Esparraguera	4209	5203	1.23
Martorell	3221	4972	1.54
Papiol, El	912	1027	1.12
Sant Boi del Llobregat	5311	8867	1.66
Sant Esteve Sesrovires	839	910	1.08
Sant Feliu del Llobregat	3314	6343	1.91
Barcelonès	572.411	1.112.497	1.94
Badalona	19240	44291	2.30
Santa Coloma de Gramanet	1510	12913	8.55
Garraf	21.382	28.997	1.35
Vilanova i la Geltrú	11856	16400	1.38
Maresme	71.671	97.056	1.35
Arenys de Munt	3003	3232	1.07
Canet de Mar	2899	4892	1.68
Malgrat de Mar	3738	4607	1.23
Teià	1208	1528	1.26
Tiana ⁵³	2130	3805	1.78
Vallès Occidental	73.381	134.075	1.82
Castellar	3541	3913	1.10
Castellbisbal	1470	1625	1.10
Rubí	4400	6623	1.5
Sabadell	23294	45607	1.95
Sant Cugat del Vallès	2120	5190	2.44
Sant Quirze del Vallès	752	1149	1.52
Sentmenat	1256	1897	1.51
Ullastrell	641	746	1.16
Viladecavalls	743	694	0.93

⁵³ Les dades sobre Tiana d'aquest quadre i dels dos següents inclouen la població de Montgat, la qual no es va segregar fins al 1936.

Vallès Oriental	42.352	60110	1.41
Martorelles	830	1431	1.72
Mollet	2130	5527	2.59
Montornès	1044	1264	1.21

Font: Censos de Població (INE)

Deixant de banda l'existència de les grans poblacions en el quadre com Sabadell, Manresa o Badalona, cal destacar que la majoria de poblacions sindicals rabassaires ja superaven els 1.000 habitants el 1900, i només n'hi ha cinc que no superessin aquesta xifra el 1930. Majoritàriament -vint-i-cinc dels quaranta-tres-, superaven els dos mil habitants en aquest darrer any. Només tres municipis, Abrera, Cervelló i Viladecavalls, perderen població i molt possiblement fou pel poder d'atracció que exercien les grans ciutats -incloses les del mateix quadre-, que tenien ben aprop⁵⁴. Precisament el fet que en aquestes comarques existissin ciutats amb molt poder d'atracció, amb un gran potencial econòmic, fa prendre encara més valor als creixements experimentats per les poblacions rabassaires de més reduïdes dimensions. Cal pensar que ens trobem en una època en què creixeren especialment les ciutats catalanes d'entre cinc i deu mil habitants i les d'entre vint i quaranta mil.

També ens trobem en una època en què existí èxode rural. I no lleu. S'ha vist en el cas de comarques tradicionalment vinyateres catalanes, algunes de les quals eren geogràficament veïnes de la nostra àrea rabassaire. Sobretot als anys vint, tant a nivell català com a nivell espanyol, es produí un èxode de nivells fins aleshores desconeguts des de poblacions i regions rurals⁵⁵. No en va fou durant la Dictadura de Primo de Rivera en què es crearen les Juntes de Reintegració al Camp. En canvi, la nostra àrea rabassaire quedà bastant al marge d'aquests èxodes massius, si bé entre 1920 i 1930

⁵⁴ El cas de Cervelló és el més sorprenent dels tres perquè era un municipi que gaudia d'una certa implantació industrial. El 1913 tenia dues fàbriques de vidre, una de filats de cotó, una de paper, dues de pedres d'esmolador i un forn de guix (*Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol.8 Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1984:444). El 1929 es mantenien les dues de vidre, la de filats de cotó i el forn de guix, les de les pedres d'esmolador havien augmentat a sis i se n'hi havia afegit una de teixits de seda, a canvi de la de paper que havia desaparegut (*Anuario General de España* (Baillly-Baillier-Riera), Madrid, 1929:1330).

⁵⁵ Per al cas català vegeu VIDAL BENDITO, Tomàs: "Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)" a *Estudis d'Història Agrària*, núm. 2, 1979. A Catalunya, del 1920 al 1930 perderen població, a més de les comarques vinyateres que s'han esmentat més amunt, el Baix Empordà, la Garrotxa, el Montsià, les Garrigues, el Segrià, l'Urgell, l'Alta Ribagorça, la Cerdanya, el Pallars Sobirà i la Vall d'Aran. En total, doncs, divuit comarques. Per al conjunt espanyol vegeu JIMÉNEZ BLANCO, J.L.: "El nuevo rumbo del sector agrario...:132 i 139. Jiménez afirma que del 1900 al 1930 l'emigració rural espanyola es pot xifrar en uns tres milions de persones. Quasi la meitat (el 42%) de la que es produiria entre 1900 i 1960. Shlomo BEN-AMI, al seu llibre *La dictadura de Primo de Rivera 1923-1930*, Barcelona, 1983:204, diria que als anys vint l'abandó del camp adquirí proporcions alarmants.

foren set els municipis adherits a la Unió de Rabassaires -els menys industrialitzats- que experimentaren un lleu retrocés demogràfic⁵⁶. Sens dubte fou una dècada de forts moviments migratoris que en la nostra àrea pogueren quedar compensats per la immigració que arribà d'altres comarques o regions, i no només per a ocupar llocs al sector secundari sinó a la mateixa agricultura. He trobat diverses notícies que parlen en aquest sentit. Una d'elles, del 1928, diu: "Todo el Panadés, por ejemplo, está lleno de forasteros que, siendo propietarios de tierras en otras partes, las abandonan o las dejan en mercenarias manos para ir a ganar un jornal superior al que en sus comarcas de desmenuzada propiedad obtendrían"⁵⁷. L'òptim fóra descobrir el grau en què els moviments de població de les nostres comarques afectaren els diferents sectors econòmics.

L'assentament de la indústria en la nostra àrea rabassaire fou la clau del creixement de població que experimentà aquesta durant el primer terç de segle. En el quadre següent hom s'adonarà que els municipis que més índexs de creixement obtingueren de població foren els que es dotaren de més potencial industrial.

Hom es pot adonar també que, a part dels creixements espectaculars de població que experimentaren Santa Coloma de Gramanet i Badalona, sens dubte per trobar-se en l'àrea d'influència més pròxima a Barcelona, els municipis que doblaren la població -en concret Sant Vicenç de Castellet, Mollet i Sant Cugat del Vallès- eren nuclis poc o gens industrialitzats el segle XIX -sobretot els dos primers- i que durant els primers vint anys de l'actual segle s'industrialitzaren. Ramon Arnabat, en el seu treball sobre Santa Margarida i els Monjos, per posar un exemple, mostra com no es podria explicar el creixement que experimentà la població durant la primera meitat del segle XX sense tenir en compte l'activitat productiva industrial, referint-se a les dues importants fàbriques de ciment que funcionaren durant aquest període en aquest municipi⁵⁸.

⁵⁶ Foren Ullastrell, Viladecavalls, Cervelló, el Papiol, Sant Llorenç d'Hortons, Avinyonet i Subirats.

⁵⁷ *La Vanguardia*, 14-1-28:10. Aquesta transcripció, que parla d'immigració de petits propietaris, confirmaria el que diu Jiménez Blanco a "El nuevo rumbo...":132-133, on demostra que són les zones espanyoles on predomina la petita propietat les que es veuen abocades a l'emigració en aquest primer terç de segle.

⁵⁸ ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps*:79-80. Del 1902 al 1910 la població passà de 15 a 200 obrers industrials, i el 1925 en tenia 550.

Quadre 1.11. *Implantació industrial als municipis de la Unió*⁵⁹

Població		Núm d'obrers		Núm d'indústries
		indust.el 1862	indust.el 1920	el 1929
Sabadell	VOC	6435	13070	més de 100
Manresa	BAG	1870	9421	més de 100
Badalona	BAR	1178	8856	més de 100
Vilanova i la Geltrú	GAF	1904	3604	56
Esparraguera	BLL	447	1822	37
Canet de Mar	MAR	228	1742	39
Mollet del Vallès	VOR	2	1609	18
Vilafranca del P.	APE	35	1583	56
Castellar del Vallès	VOC	319	1464	12
Rubi	VOC	325	1289	30
Sant Feliu del Ll.	BLL	142	1170	24
Santa Coloma G.	BAR	50	804	17
Sant Vicenç de C.	BAG	0	800	6
Martorell	BLL	418	749	31
Tiana	MAR	198	657	33
Sant Boi del Ll.	BLL	44	610	13
Malgrat de Mar	MAR	198	594	39
Sant Sadurní d'Anoia	APE	48	435	47
Sentmenat	VOC	168	402	9
Arenys de Munt	MAR	14	357	14
Piera	ANO	116	284	9
Santa Margarida i M.	APE	16	274	6
Cervelló	BLL	8	222	11
Gelida	APE	189	164	7
Teià	MAR	37	163	4
Sant Cugat del Vallès	VOC	36	142	18
Papiol, el	BLL	208	108	3
Castellbisbal	VOC	0	31	4
Montornès	VOR	16	26	1
Ullastrell	VOC	0	7	0
Subirats	APE	32	6	2
Abrera	BLL	0	3	0
Masquefa	ANO	3		6
Sant Quirze del V.	VOC	46		2
Rajadell	BAG	4		2
Sant Martí Sarroca	APE	28		1
Martorelles	VOR	15		1
Fonollosa	BAG	4		0
Avinyonet	APE	3		0
Viladecavalls	VOC	2		0
Sant Esteve Sesrovires	BLL	0		0
Sant Llorenç d'Hortons	APE	0		0
Sant Salvador de G.	BAG	0		0

Fons: GIMÉNEZ GUITED, Francisco: *Guía fabril e industrial de España*, Madrid-Barcelona, 1862; GABRIEL, Pere: "La població obrera catalana, una població industrial?" a *Estudios de Historia Social*, núm. 32-33, 1985; *Anuario General de España* (Baillly-Bailliero-Riera), Madrid, 1929.

No hi ha dubte que, segons el quadre, hom es troba amb un grup de municipis en conjunt força industrialitzats -i bona part d'ells amb una important tradició industrial des del segle XIX-, en perfecta consonància amb el grau d'industrialització de les comarques a

⁵⁹ Pere Gabriel, l'autor de l'article en el qual m'he basat per elaborar la segona columna -vegeu les Fonts del quadre-, ja indica en el mateix article les limitacions dels cens de 1920, d'on treu ell les dades, tot i que afirma que és un cens força fiable. En tot cas, la columna sobre el 1929 podria matisar la de del 1920, malgrat que aquesta del 1929 presenta el problema que la font només indica el nombre de fàbriques, però no la grandària d'aquestes o el nombre d'obrers en què hi treballaven. Per tant, és una columna indicativa del grau d'industrialització d'una població, però poc precisa. Per altra banda, ofereix un altre problema: la font indica el nom d'indústries i negocis per especialitats i, en alguns casos, és possible que una mateixa fàbrica hagi estat col·locada en dues especialitats diferents (per exemple a *fàbricas de calzados* i *fàbricas de alpargatas*). En tot cas, davant la dificultat d'esbrinar si es tracta o no de dues fàbriques diferents en els casos de coincidència de nom de l'empresa, he optat per limitar-me a oferir el nombre de fàbriques que la font presenta en total prescindint de si n'hi ha alguna de repetida.

on estaven ubicats⁶⁰. I això malgrat la poca o nul·la indústria d'algunes de les poblacions del quadre. En realitat només hi hagué quatre municipis del quadre que durant la segona i tercera dècada del segle no gaudiren de cap fàbrica industrial al seu terme: Avinyonet i Sant Llorenç d'Hortons a l'Alt Penedès i Fonollosa i Sant Salvador de Guardiola al Bages. Sant Esteve de Sesrovires i Viladecavalls, que segons el quadre no tenien cap tipus d'indústria en la dècada dels vint, comptaren respectivament amb dues fàbriques cada un almenys als anys deu segons la *Geografia General de Catalunya* de Carreras Candi⁶¹.

L'Alt Penedès era la comarca amb menys nombre d'obriers industrials tant de la nostra àrea rabassaire com de tota la província de Barcelona -segons el cens de 1920-, però, en canvi, superava en aquest concepte a totes les comarques de la província de Lleida -excepte el Segrià la capital del qual és Lleida-, a totes les de la província de Tarragona -excepte el Baix Camp, encapçalat per Reus que aglutinava el 93'6% dels obrers de la comarca- i àdhuc a l'Alt Empordà i a la Cerdanya a la província de Girona. És a dir, superava en població obrera a totes les comarques típicament vinyateres de fora la província de Barcelona, tret del cas ja esmentat del Baix Camp on Reus continuava pesant molt industrialment.

Per altra banda, cal remarcar que bona part dels municipis adherits a la Unió als anys vint exerciren un paper important en la implantació industrial de la seva zona o comarca. Els dos únics municipis de tot l'Alt Penendès que el 1920 passaven de 400 obrers, per exemple, pertanyien a la Unió. Del Baix Llobregat, dels vuit municipis que en total passaven d'aquesta xifra, n'eren quatre els adherits al sindicat rabassaire. En aquesta mateixa proporció es trobava el Vallès Occidental, el Garraf o el Barcelonès. Per altra banda el percentatge d'obriers de cada comarca que pertanyien a municipis adherits la Unió de Rabassaires el 1925 era especialment alt al Garraf i a l'Alt Penedès, amb un 75%. També tenien percentatges significatius el Vallès Occidental, amb un 52%, el Baix Llobregat, amb un 47%, i el Bages amb un 43%. Coincideix que eren les

⁶⁰ De les vuit comarques *més obreres* catalanes el 1920 -segons GABRIEL, Pere: "La població obrera catalana...:222-, Barcelonès, Vallès Occidental, Bages, Maresme, Osona, Baix Llobregat, Berguedà i Baix Empordà, cinc pertanyien a l'àrea d'implantació de la Unió de Rabassaires.

⁶¹ De Sant Esteve Sesrovires es diu que "la seua indústria consisteix en una fàbrica de toquillas de llana y una de tintes líquides en pols"; i de Viladecavalls que "la seua indústria consisteix en una fàbrica de teixits y un forn de calç" (GOMIS, Cels: *Província de Barcelona*, vol. de la *Geografia General de Catalunya*, dirigida per Francesch Carreras y Candi, Barcelona, s.d.:387 i 419). Aquesta enciclopèdia, tot i que no consta any d'edició, fou escrita a mitjans dels anys deu.

comarques on la Unió hi tenia més pes sindical⁶².

Un altre tret geogràfic que caracteritzà les poblacions adherides a la Unió de Rabassaires fou la proximitat i fàcil accés entre elles a través de diferents vies de comunicació. Cal tenir en compte que no estem parlant de pobles rurals aïllats sense camins per a carros o sense telèfons i allunyats de les seves capitals, com encara passava en alguns punts de la geografia espanyola. D'entrada parlem de poblacions la major part de les quals es trobaven a menys de 30 quilòmetres de la gran capital barcelonina i totes estaven comunicades a través de carretera per a cotxes. Les úniques poblacions que es trobaven a més de 50 quilòmetres de Barcelona - Rajadell, que era la més llunyana a 77 Kms, Fonollosa, Manresa, Sant Vicenç de Castellet i Malgrat- curiosament comptaven totes elles amb estació de tren -tret de Fonollosa que en tenia una a cinc quilòmetres- que les comunicava directament amb Barcelona i amb les principals capitals de l'àrea rabassaire. La bona comunicació amb Barcelona de les poblacions rabassaires no era una cosa de poca importància. A Barcelona, concretament a casa de Lluís Companys, se celebrava mensualment les reunions del Consell Central de la Unió; a Barcelona se celebraven també les assemblees generals de delegats semestralment; a Barcelona hi havia els despatxos del consultori jurídic, del secretariat i de l'oficina de la secció cooperativa del sindicat; a Barcelona, finalment, es redactava i s'editava *La Terra*, l'òrgan de premsa de la Unió. Barcelona era, de fet, el punt de trobada de totes les línies de ferrocarril que comunicaven totes les comarques rabassaires i, lògicament, era el punt de més fàcil reunió per a tots els associats de la Unió.

Certament el ferrocarril facilità molt les tasques de gestió, serveis i propaganda d'aquest sindicat. Vint-i-set poblacions de les quaranta-tres adherides comptaven amb estació de tren dins el seu terme i les setze restants que no complien aquesta condició en tenien totes elles una a menys de deu quilòmetres de distància. Les poblacions que es trobaven més allunyades d'una estació eren Sant Martí Sarroca i Sentmenat, que eren a només 9 quilòmetres de la de Vilafranca i la de Sabadell respectivament. Si el ferrocarril va ser clau des de mitjans del segle XIX per al desenvolupament industrial i econòmic en general d'aquesta àrea rabassaire, també ho fou per permetre la difusió de la bona nova sindical de la Unió de Rabassaires que començà a escampar Lluís Companys des del

⁶² En la resta de comarques rabassaires els percentatges són més baixos, en bona mesura per no comptar-se amb l'adhesió sindical de la capital comarcal: el Vallès Oriental, amb un 26% -significatiu, però, per tenir només tres poblacions de la comarca adherides-, el Maresme, amb un 19%, el Barcelonès, amb un 3'5% i l'Anoia -que només comptava amb Masquefa i Piera al sud de la comarca-, amb un 4%.

1921. Companys i el seu equip de propagandistes rabassaires utilitzarien el tren setmanalment durant bona part de la dècada dels vint per desplaçar-se als diferents punts de l'àrea per animar a engrandir el sindicat a través dels anomenats mítings rabassaires⁶³. Tenir una estació de tren a prop no era una qüestió intranscendent per facilitar la celebració d'un d'aquests mítings, o per facilitar l'accés a Barcelona per rebre un dels serveis que oferia el sindicat⁶⁴.

Les delegacions locals rabassaires dels municipis menys industrialitzats no estaven més aïllats de les principals poblacions de l'àrea o de Barcelona que la resta de municipis. Avinyonet era a només sis quilòmetres de la influent Vilafranca amb qui l'unia la carretera de Barcelona a Tarragona amb transport públic diari a través de carruatge; Sant Llorenç d'Hortons es trobava -i es troba- al bell mig del cercle *industrial* que formaven Martorell-Piera-Sant Sadurní-Gelida. Sant Salvador de Guardiola i Fonollosa es trobaven a 7 i 15 quilòmetres respectivament de la industrial Manresa; Abrera es trobava a mig camí de Martorell i Esparraguera, unida a aquestes dues per tren i carretera; i Ullastrell es trobava a només 7 quilòmetres de la populosa i influent Terrassa, amb qui l'uní a partir de 1912 una tartana diària i a partir de 1923 un autòmnibus. Es pot dir que camp i ciutat es confonien. Perquè si Vilafranca, Manresa, Terrassa, Sabadell, Martorell o Sant Sadurní exercien una clara influència política i sindical obrera a les poblacions del voltant, eren alhora importants centres agrícoles amb els seus respectius sindicats pagesos⁶⁵.

⁶³ També solien utilitzar el tren, quan podien, les comissions de rabassaires dels pobles del voltant a on se celebrava el míting per assistir a aquest. Vegeu sobre aquest aspecte l'apartat 3.1.2.

⁶⁴ No era menys important que el tren el diposar d'una sala tancada amb mínimes condicions per a la celebració de mítings. Les sales d'actes de cooperatives o de centres republicans eren les més utilitzades, però també -sobretot per als mítings més multitudinaris- s'utilitzava la sala del teatre principal -o de cinema- de la població. De les quaranta tres poblacions rabassaires, més de la meitat, vint-i-quatre, comptaven amb sala a propòsit per a teatre, i dinou comptaven amb sala de cinema, sempre segons l'*Anuario General de España* del 1929. Òbviament les poblacions més afavorides per aquests serveis lúdics en aquest moment eren les més industrials. Però aquestes xifres no deixen de ser altres indicadors que fan adonar-se del grau d'urbanització -lligat amb el grau d'industrialització- de la nostra àrea rabassaire en aquells anys.

⁶⁵ Un altre dels elements indicadors tant de les bones comunicacions com del grau d'urbanització en aquestes poblacions rabassaires és el telèfon. Dels quaranta tres municipis només en sis d'ells -Castellbisbal, Fonollosa, Sant Llorenç d'Hortons, Santa Margarida i els Monjos, Teià i Tiana- no hi havia instal·lat un servei de telèfon públic el 1929 segons el mateix *Anuario General de España* del 1929. La qual cosa no significa, però, que no hi arribessin les línies telefòniques i, per tant, que no hi haguessin telèfons particulars, tal com succeïa en no poques poblacions rurals de la geografia catalana i espanyola.

El paradigma de la relació estreta entre indústria i agricultura a la zona el componien els obrers i pagesos que compartien al mateix temps tasques professionals en aquests dos sectors econòmics. Cal pensar que la dedicació a l'agricultura a temps parcial -que a la segona meitat del segle XX es difondria amb força⁶⁶- no era un fenomen sense importància als anys vint i trenta en algunes poblacions de la geografia rabassaire⁶⁷. De fet, el fenomen havia de tenir els orígens o antecedents en la dedicació complementària de la mà d'obra pagesa en activitats artesanals ja abans de la industrialització del segle XIX. Durant aquest segle, el primer estadi de la industrialització en algunes comarques -especialment en les que estudiem- es caracteritzaria per la presència de telers i fusos en les cases pageses. En un segon estadi, la família pagesa -primerament dones i nens- s'integrarien a les fàbriques. Seria el típic procés d'integració de la pagesia a la industrialització que es donà l'Europa més avançada en el marc de la revolució

⁶⁶ El 1972 el 45'04% dels empresaris agrícoles de la província de Barcelona tenien com a ocupació professional principal una feina fora de l'àmbit del sector primari. En el conjunt de Catalunya el percentatge era del 40'37% (BENELBAS, Leon i altres : *Unió de pagesos. El sindicat del camp*, Barcelona, 1977:32). En una població com Calella, al Maresme, amb unes característiques econòmiques molt semblants a bona part de les poblacions adherides a la Unió de Rabassaires als anys vint, ja al 1950 el seu Sindicat Agrícola local tenia més associats que compartien feines a l'agricultura i a la indústria que no pas pagesos estrictes. Concretament, dels 378 afiliats del sindicat, 154 eren agricultors professionals i 224 eren obrers industrials que cultivaven terres (LLOBET, Salvador: "De geografia agrària...:282). És clar que en molts d'aquests 224 casos el fenomen de la compartició de feines entre el sector primari i el secundari s'explica, més que per una obligació o necessitat vital, per l'existència de la possibilitat de l'obrer de guanyar-se un sobressou en tasques agràries. Cal pensar, per altra banda, que molts obrers, gairebé sempre amb orígens familiars rurals ben pròxims, els costà perdre el contacte amb la terra que el cultiu d'aquesta els oferia. D'aquesta manera no és estrany tampoc el que expliquen Carme Molinero i Pere Ysàs sobre el Rubí de la II República quan afirmen que era freqüent que els obrers cultivessin petits horts (MOLINERO, Carme i YSAS, Pere: "Republicans, catòlics i nacionalistes al Rubí dels anys trenta" a *XXXII Assemblea Intercomarcal d'estudiosos*, Rubí, 1990:258).

⁶⁷ Xavier Marcet ens explica que "en una ciutat plenament industrial com Terrassa, els rabassaires de plena dedicació eren molt pocs, però existien uns sis-cents treballadors que compartien la seva dedicació fabril amb el conreu de petites explotacions agrícoles en propietat o en arrendament". Eren aquests treballadors els que estaven integrats dins la secció local de Terrassa de la Unió de Rabassaires dels anys trenta (BENAUL, Josep Maria i altres: *Història de Terrassa*, Terrassa, 1987:390 i 399). Per al cas de Badalona, Carreras i Vall expliquen que molt probablement en determinades estacions de l'any una part de la pagesia treballava a la indústria (CARRERAS GARCIA, Montserrat i VALL SERRA, Núria: *La II República a Badalona, 1931-1936. Una població industrial en crisi*, Badalona, 1990). Finalment per al cas d'Olesa, a PENALBA MARTÍN, Josep M.: *Anarcosindicalisme i condicions de vida de la classe treballadora d'Olesa de Montserrat els anys trenta (1931-1939). El "Sindicato Único de trabajadoras de Olesa"*, (inèdit) s.d.:29, s'explica casos de competència deslleial entre treballadors del camp i de la fàbrica. Mentre molts obrers industrials feien mig jornal els diumenges treballant la terra, molts pagesos feien hores extraordinàries al matí de la construcció els dissabtes a la tarda i els diumenges.

industrial⁶⁸.

Molt probablement la crisi del sector vitivinícola, juntament amb el progrés de les noves tecnologies que permetien estalviar temps en les tasques agrícoles, empenyeren a molts rabassaires i als seus familiars a cercar una feina complementària en altres àmbits econòmics. Era el que *La Terra* explicava amb un to de resignació: "a moltes cases no poden viure del treball de la terra i els fills o els pares han d'anar a la fàbrica per a treure'n un sou que ajudi a mantenir-se"⁶⁹. Fins alguns associats a la Unió de Rabassaires dels anys vint arribaren a tenir com a dedicació professional principal algun ofici fora de l'àmbit rural. De 111 afiliats a aquest sindicat dels quals he pogut esbrinar la professió principal, cinc d'ells es trobaven en aquest cas. Concretament, tres obrers paperers de Gelida i un paleta i un dependent de comerç de Martorell⁷⁰. Lògicament també alguns dirigents rabassaires havien tingut o tenien feines fora del sector primari. Pere Carol, el principal organitzador dels rabassaires de Sant Boi de Llobregat el 1923, treballava principalment en una colònia industrial⁷¹. Jaume Llopart, president de *La Viticultora Cervellonense* -adherida a la Unió de Rabassaires- del 1925 al 1934, era vidrier a part de pagès⁷². El mateix Josep Calvet, president de la Unió a partir de 1932, havia començat a treballar als deu anys en la construcció de mines d'aigua i, tot i treballar a partir dels dotze anys fonamentalment de pagès, durant uns anys compartí

⁶⁸ Per a l'exemple de la comarca de l'Anoia vegeu GUTIÉRREZ POCH, Miguel: "La propiedad de la tierra en una comarca de la Cataluña interior: "l'Anoia" en la segunda mitad del siglo XIX" a GARRABOU, Ramon (coord): *Propiedad y explotación...* i VALLS JUNYENT, Francesc: *La dinàmica del canvi...* Per al Bages vegeu FERRER ALÒS, Llorenç: *Pagesos, rabassaires...* Per altra banda, Gemma Tribó afirma que el tipus de treballador mixt agricultura-indústria, que durant el segle XIX únicament s'havia donat al marge esquerra del Baix Llobregat, durant el primer terç d'aquest segle s'estengué per tota la comarca a causa del procés d'industrialització generalitzat per totes les zones d'aquesta (TRIBÓ, Gemma: "Evolución de la estructura agraria....:230).

⁶⁹ *La Terra*, 30-4-1923:4. És també el que explica Andreu Guiu per al cas de Gelida: "la majoria de rabassaires dedicaven els dies sobrats a anar a jornal, mentre algun membre de la família treballava a les fàbriques de paper" (GUIU PUYOL, Andreu: "Els rabassaires gelidencs..."). Ramon Arnabat, al seu estudi *La gent i el seu temps...*:185, també confirma que durant el primer terç de segle molts treballadors de Santa Margarida i els Monjos compartien les seves activitats professionals entre el camp i la fàbrica de ciment.

⁷⁰ Els 111 associats pertanyien a les societats rabassaires de Gelida, Martorell, Sant Feliu de Llobregat i Sant Sadurn d'Anoia -vegeu l'apèndix 1-.

⁷¹ Entrevista a Cristòfol Rebull, 14-9-1993.

⁷² Expd 11467 de l'AGCB.

aquesta feina amb la de cambrer d'un hotel d'Argentona⁷³.

L'estret contacte del sindicalisme rabassaire amb el sindicalisme obrer industrial o ciutadà va fer afirmar reiteradament -des del segle XIX fins almenys als anys trenta del segle XX- als detractors d'aquell sindicalisme camperol que els seus dirigents actuaven tan sols per influència del moviment obrer de les ciutats. Si bé aquesta afirmació no era certa o era molt exagerada, tampoc es pot negar que la influència existí. La convivència entre pagesos i obrers de la fàbrica en els centres republicans o ateneus obrers o cooperatives de consum o associacions culturals o sindicals o d'altres de diversos tipus que es donava en la majoria de poblacions rabassaires era una de les màximes expressions de la relació entre agricultura i indústria o entre moviment sindical pagès i moviment obrer en general que s'establí en les nostres comarques rabassaires. Els mateixos dirigents de la Unió reconegueren en més d'una ocasió la influència del sindicalisme obrer ciutadà sobre el camperol. Josep Ricart Rovira, de Sant Pere de Ribes, vice-president d'aquest sindicat del 1922 al 1924, deixà escrit a *La Terra*: "Los labradores se instruyen y aprenden mucho en los pueblos donde hay fabricación y otras ocupaciones (...). En tales pueblos -que podien ser más de la meitat dels adherits a la Unió el 1925- vemos abundar las sociedades agrarias obreras y en ella el obrero del campo siempre encuentra terreno en el que discutir la verdad y ayuda para la defensa de sus derechos"⁷⁴. Així mateix el propagandista rabassaire Fèlix Duran i Cañameras, un dels que va estudiar amb més profunditat el problema social agrari convivint amb els

⁷³ *La Terra*, 1-2-1936:1; COLOMER ROVIRA, Margarida: *Josep Calvet i Mora. La trajectòria d'un rabassaire argentoni (1891-1950)*, Argentona, 1996:23.

⁷⁴ *La Terra*, 15-11-1922:4. Amadeu Aragay, secretari general de la Unió del 1924 al 1936, reconeixia no només que la ciutat estirava sindicalment el camp, sinó que era deure de la ciutat convertir i convèncer el camp en les lluites socials. Deia Aragay: "Reconozcamos pues, que la ciudad, con su inquietud, con su dolor, por la atracción que ejerce en los espíritus, por la concentración que provoca en los hombres y por el agrupamiento de los coincidentes, así como por la mayor facilidad de medios, se convierte en inmenso laboratorio donde se elaboran las grandes concepciones, en crisol donde se depuran y cristalizan los sueños y las quimeras; donde se fabrica el pan espiritual que los elegidos reciben como hostia santa. (...) La ciudad será siempre vencida por el campo si no lo ha sabido convertir, convencer" (*La Terra*, 21-7-1923:2). L'anarcosindicalista agrari Solans Lavall també féu unes reflexions semblants a les d'Aragay anys després de la guerra, des de l'exili: "El espíritu revolucionario y la actitud de rebeldía contra las arbitrariedades patronales (...) se manifestaba preferentemente en los centros de población más importantes de las comarcas. De ahí irradiaba a los pueblos más pequeños. En los lugares más poblados había más medios para organizar centros culturales y políticos; tenían más posibilidades de comunicación y se favorecían los contactos con los núcleos organizados de la clase obrera de las grandes ciudades" (SOLANS LAVALL, Ramón: *El proceso social, agrario y cooperativo de Cataluña*, Mèxic, 1969:84).

fets, acceptava la idea quan explicava el 1927 que, a Cervelló, "l'ambient social d'idees avançades que va crear-se entre els treballadors del vidre va repercutir fa pocs anys entre els pagesos de Cervelló, fent d'aquest poble màrtir de les reivindicacions camperoles a Catalunya"⁷⁵. El nom que va adoptar la societat pagesa d'aquesta població adherida a la Unió de Rabassaires el 1923, *La Viticultora Cervellonense*, estava inspirat sens dubte amb el que prengué el sindicat d'obriers del vidre de la localitat fundada el 1918, *La Vidriera Cervellonense*. Molt probablement hi hagueren individus que compartiren afiliacions. Sobre el Baix Llobregat en general, Gemma Tribó indica que des de finals del segle XIX sovint les societats camperoles actuaren per mimetisme amb el moviment obrer industrial⁷⁶. I el mateix es podria afirmar, almenys, de la resta de les comarques on s'establí la Unió de Rabassaires als anys vint. El mateix Duran i Cañameras reconeixeria que en la lluita rabassaire del 1919-1920 a Castellet i la Gornal, al Garraf, "els iniciadors del moviment foren pagesos que anys enrera havien sigut treballadors de la fàbrica de calcs dels Monjos i que, per tant, estaven al corrent de les lluites proletàries"⁷⁷.

Precisament fou en l'anomenat trienni bolxevic, durant 1918-1920, un període d'intensíssima agitació sindical, quan s'aconseguí la màxima compenetració i unitat sindical de tots els treballadors, pagesos i obrers -i, per tant, influència mútua-, a través de l'anarcosindicalisme, tal com intentaré acabar de demostrar en el pròxim capítol. El sindicat únic local, que en les poblacions menors aplegà tots els treballadors independentment del ram en què treballassin, fou la màxima expressió d'aquesta unitat obrera i de la fusió sindical entre pagesos i obrers fabrils. La qual cosa fou, molt

⁷⁵ *Democràcia*, 16-7-1927:3. Duran explicaria en el mateix article que "Cervelló sempre ha estat un fogar de les idees avançades en lo social" donat que "la riquesa de Cervelló en el segle XIX varen ésser els forns de vidre que en ell varen establir-se".

⁷⁶ Referint-se als anys 90 del segle XIX a la zona alta del Baix Llobregat i als pobles de la riba esquerra -Martorell, Olesa, Esparraguera, el Papiol, Molins de Rei, Sant Feliu i Cornellà- Tribó assenyala que "la conflictivitat dels obrers industrials deuria fer créixer la necessitat d'organitzar-se entre els jornalers del camp. Aquests sovint actuaven per mimetisme amb el moviment obrer industrial com succeí durant el juliol de 1909 amb l'esclat de la Setmana Tràgica" (TRIBÓ, Gemma: *L'evolució de l'estructura agrària...*:995)

⁷⁷ *Democràcia*, 12-9-1925. Manuel TUÑÓN DE LARA, al seu treball *Luchas obreras y campesinas en la Andalucía del siglo XX. Jaén (1917-1920). Sevilla (1930-1932)*, Madrid, 1978:103-107, conclou que durant el trienni bolxevic -1918-1920- els focus d'irradiació més importants de conflictivitat i organització agrària a Andalusia foren les zones mineres, on els pagesos pogueren estar més en contacte amb el moviment obrer general.

probablement, la clau de l'èxit anarcosindicalista d'aquells anys, no només a la nostra àrea rabassaire, sinó que gairebé arreu de Catalunya i altres zones d'Espanya. En la nostra àrea, però, la unitat sindical significà per a la pagesia, més que en altres zones no tan industrialitzades, la rebuda d'una injecció doctrinària i sindical d'enèrgics efectes provinents del moviment obrer industrial. Caldria esbrinar en quina mesura també el sindicalisme rabassaire exercí la seva influència sobre el sindicalisme industrial en aquest context d'unió que féu tremolar l'ordre social establert.

1.3. Per un mapa sindical pagès català (1872-1925).

La Unió de Rabassaires no fou la primera central sindical pagesa amb un caràcter més o menys obrerista organitzada a Catalunya. Almenys des del Sexenni Democràtic (1868-1874) al segle XIX es donaren diversos intents de constitució de federacions que agruparen societats obrero-agràries locals més enllà d'un marc municipal, comarcal o fins provincial. Tots aquests intents estigueren enquadrats en contextos de grans mobilitzacions sindicals obreres, i, en general, en èpoques d'obertura política democràtica o, almenys, de tolerància sindical. Aquests contextos correspongueren a les etapes històriques següents: al Sexenni Democràtic (1868-1874) en primer lloc, a principis dels anys vuitanta del segle XIX en segon lloc, als anys noranta en tercer lloc i als anys deu del segle XX en quart lloc. En ells es desenvoluparen les federacions sindicals agràries precedents de la Unió de Rabassaires: la Unió de Treballadors del Camp (UTC) (1872-1874); la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (LVRC) (1882-1883); la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (FTARE) (1893-1896); i la Federació Nacional d'Obrers Agricultors d'Espanya (FNOAE) (1913-1918).

Convé advertir que no es pretén en aquest apartat explicar l'evolució històrica que sofriren aquestes federacions. Sinó tan sols, tal com el títol de l'apartat indica, intentar construir un mapa sindical agrari de Catalunya partint de la implantació d'aquestes federacions i observar com es donaren unes continuïtats geogràfiques d'aquesta implantació sindical al llarg dels diferents períodes analitzats. Es tracta de comprovar com la Unió de Rabassaires va néixer en una zona amb uns antecedents sindicals importants i com aquesta organització s'estendrà per l'àrea catalana amb més historial sindical agrari. En definitiva es pretén demostrar, des d'un punt de vista geogràfic, que la Unió fou l'hereva de les federacions que la precediren¹.

¹ La bibliografia sobre aquestes federacions és, en conjunt, més aviat escassa. Per a la Unió de Treballadors del Camp vegeu LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social agraria..; GABRIEL, Pere: "Movimiento obrero y Restauración borbónica" a DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio (dir.): *Història de España. La Restauración (1874-1902)*, vol. 10, Barcelona, 1990: 386-399; NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne (1868-1888)*, Dordrecht, 1969; TERMES, Josep: *Anarquismo y sindicalismo en España. La Primera Internacional (1864-1881)*, Barcelona, 1972; MAURICE, Jacques: *El anarquismo andaluz*, Barcelona, 1989. Sobre la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya no hi ha cap estudi fet. Com a fonts per a l'estudi d'aquesta federació són vàlides *La Revista Tarrasense*, *La Publicidad* i el manifest de la Lliga publicat a PUIG, Nònit: *Què és la Unió de Rabassaires*, Barcelona, 1935:46. Pel que fa la FTARE, és possiblement la que millor s'ha estudiat de les quatre, destacant dos articles de LÓPEZ ESTUDILLO, a part del ja citat del mateix autor en aquesta nota: "Federalismo y mundo rural en Catalunya (1890-1905)" a *Historia Social*, núm 3, 1989; i "Federalismo, campesinado y métodos de restablecer el control político en la Restauración" a Conxita MIR (ed.): *Actituds polítiques i control social a la Catalunya de la Restauració (1875-1923)*, Lleida, 1989. També són vàlids per a aquesta federació els estudis següents: ARNABAT MATA, Ramon: *Els treballadors de Vilafranca al darrer terç del segle XIX. Les seves organitzacions i les seves lluites per millorar les condicions de vida*

És important precisar que per a una anàlisi acurada de la geografia del sindicalisme pagès català no n'hi hauria d'haver prou amb l'observació de l'abast d'unes federacions que visqueren en uns contextos molt concrets. Òbviament, més enllà d'aquests contextos i federacions hi hagué sindicalisme pagès i funcionaren amb amb menor o major grau de vitalitat societats, cooperatives i sindicats agrícoles que no estigueren estructurats a nivell de central sindical. Unes societats, cooperatives i sindicats que serien claus per explicar les continuïtats geogràfiques i també ideològiques que es donaren entre federació i federació o entre els diferents contextos sindicalment *moguts*. És lògic, per exemple, que hi hagué sindicalisme agrícola a comarques que en els diferents mapes apareixen en blanc perquè no participaren teòricament en cap conjuntura sindical agrària. No obstant això, el conjunt de mapes i el mapa final resultant recullen amb força precisió quina fou la zona o zones catalanes on el sindicalisme rabassaire o obrer-agrari tingué més vitalitat. No casualment hi ha una coincidència entre aquests mapes i el mapa que s'ha elaborat en l'apartat 3.3. sobre el cooperativisme agrari d'esquerres.

Les federacions que s'han pres com a base per a l'elaboració dels mapes foren els intents més reeixits, per dir-ho d'alguna manera, de federacions agràries supracomarçals fins als anys vint, incloent la Unió de Rabassaires. D'aquest darrer sindicat n'ofereixo un mapa del 1925 i un de complementari del 1933. El del 1933, però, no el tindré en compte de cara a l'elaboració del mapa síntesi final i només l'he inclòs per comprovar una de les hipòtesis que plantejava al principi del capítol: com el desplegament geogràfic d'aquesta Unió als anys trenta s'efectuà a partir de les comarques que havien *conquerit* sindicalment les federacions precedents. El mapa síntesi, doncs, -l'1.7.- s'ha elaborat a partir dels cinc primers mapes, i té per objectiu descobrir la implantació real per comarques del sindicalisme rabassaire o obrer-agrari a Catalunya fins als anys vint del segle XX.

He omès expressament les federacions que tingueren un caràcter merament comarcal com la Federació Comarcal Obrera Agrícola de l'Alt i Baix Penedès, constituïda el 1919. Per altra banda tampoc he tingut en compte les que acabaren integrant-se en altres federacions d'abast geogràfic superior, com la Federació Provincial d'Obrers del Camp de Tarragona, que s'acabaria unint a la FNOAE o la Federació de Rabassers de

i de treball (1870-1898), Vilafranca del Penedès, 1992; COLOMÉ FERRER, Josep: "El conflicte rabassaire a la comarca de l'Alt Penedès a finals del segle XIX" a *II Col·loqui d'Història Agrària*, Barcelona, 1986; SOLER BECERRO, Raimon: *Eleccions i política a Vilafranca del Penedès (1891-1903)*, Vilafranca del Penedès, 1991. I sobre la FNOAE podeu mirar BAR, Antonio: *La CNT en los años rojos (Del sindicalismo revolucionario al anarcosindicalismo, 1910-1926)*, Madrid, 1981; DIAZ DEL MORAL: *Historia de las agitaciones campesinas andaluzas*, Madrid, 1973; GABRIEL, Pere: *Classe obrera i sindicats a Catalunya, 1903-1920*, tesi inèdita, UB, Barcelona, 1981; MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*; i el llibre ja citat per a la UTC, en aquesta mateixa nota, de Jacques Maurice.

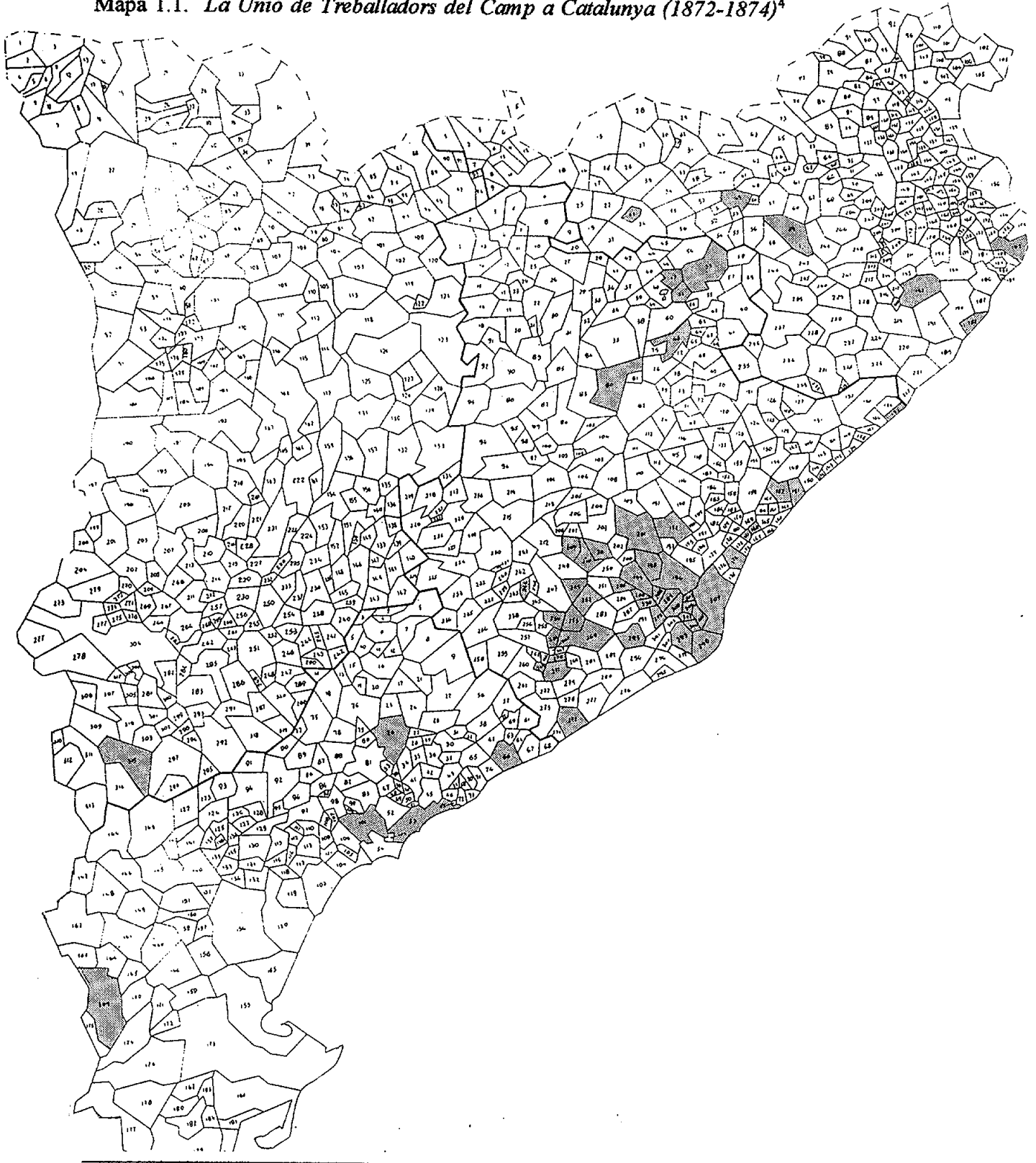
Catalunya, que acabaria integrant-se a la Unió de Rabassaires². Per altra banda tampoc he tingut en compte una federació d'abast geogràfic molt limitat i de vida molt curta, com la Unió Agrícola del Pacte Lliure, constituïda a Barcelona el 1893, i que s'adherí provisionalment al *Pacto de Unión y Solidaridad de la Región Española*, federació vinculada als llibertaris³. Finalment, tampoc s'ha inclòs, per la dificultat de l'elaboració i per manca de dades, un mapa sobre la força real de l'anarcosindicalisme agrari durant el trienni bolxevic, de la qual en parlo al pròxim capítol. En qualsevol cas aquesta força no es va estructurar a través d'una federació estrictament agrària, ja que l'anarcosindicalista FNOAE s'havia autodissolt el 1918.

² Per a l'estudi de la Federació Provincial d'Obrers del Camp de Tarragona vegeu CAPDEVILA, Maria Dolors i MASGRAU, Roser: *La Justicia Social...*:25-27 i MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:85-92. Sobre la Federació de Rabassers de Catalunya vegeu POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell...

³ En la conferència que aquesta Unió Agrícola celebrà a Barcelona el 20 de maig de 1893 hi participaren delegats de Sabadell, Sitges, Vilanova i la Geltrú, Sallent, Santpedor, Barcelona, Mataró, Vilafranca del Penedès, Manlleu, Roda de Ter i Badajoz (*Conferencia de los Trabajadores del Campo celebrada los días 20 y 21 de mayo de 1893 en Barcelona*, Barcelona, 1893); vegeu també sobre la Unió Agrícola de Pacte Lliure LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social agraria...": 11-12.

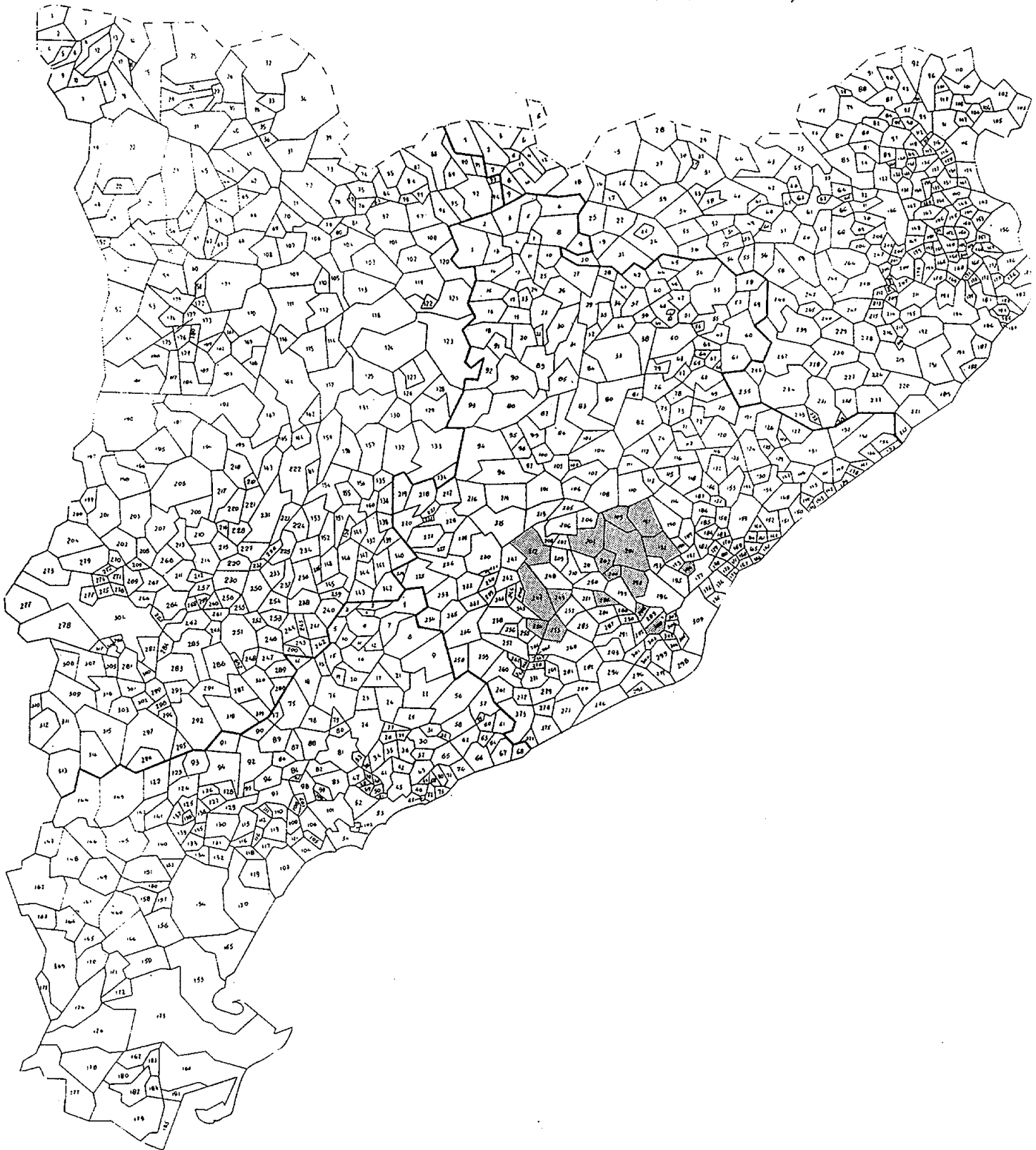
Les organitzacions de treballadors agrícoles a Catalunya -en relació amb l'apèndix 2-

Mapa 1.1. La Unió de Treballadors del Camp a Catalunya (1872-1874)⁴

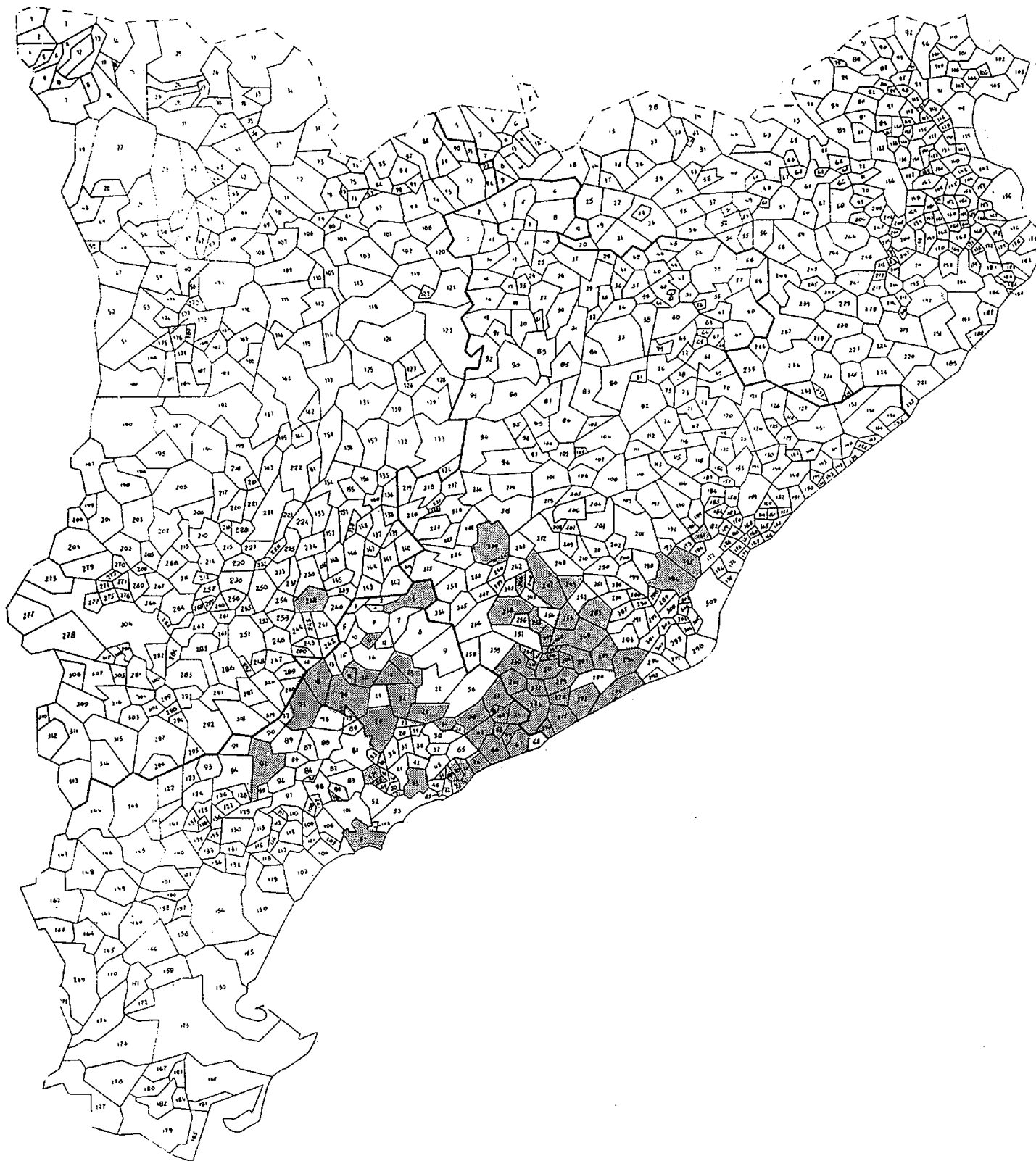

⁴ Font: Elaboració pròpia a partir de NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne...* En realitat, segons la font i per manca d'altres, en el mapa s'assenyalen els municipis on existien societats o socors de treballadors del camp que entre 1870 i 1874 estigueren adherides a la Federació Regional Espanyola. Cal suposar que gairebé totes, sinó la totalitat, d'aquestes societats s'acabaren adherint també a la UTC o almenys tingueren algun tipus de lligam amb ella, ja que la UTC s'integrà com a una unió d'ofici a la FRE. De cara a una major comprensió del text i de coherència amb la resta de mapes, he preferit titular-lo *La Unió de Treballadors del Camp a Catalunya* i no *Seccions de Treballadors del Camp de la FRE a Catalunya*, tal com hauria estat més correcte.

Mapa 1.2. *Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya (1882-1883)*⁵

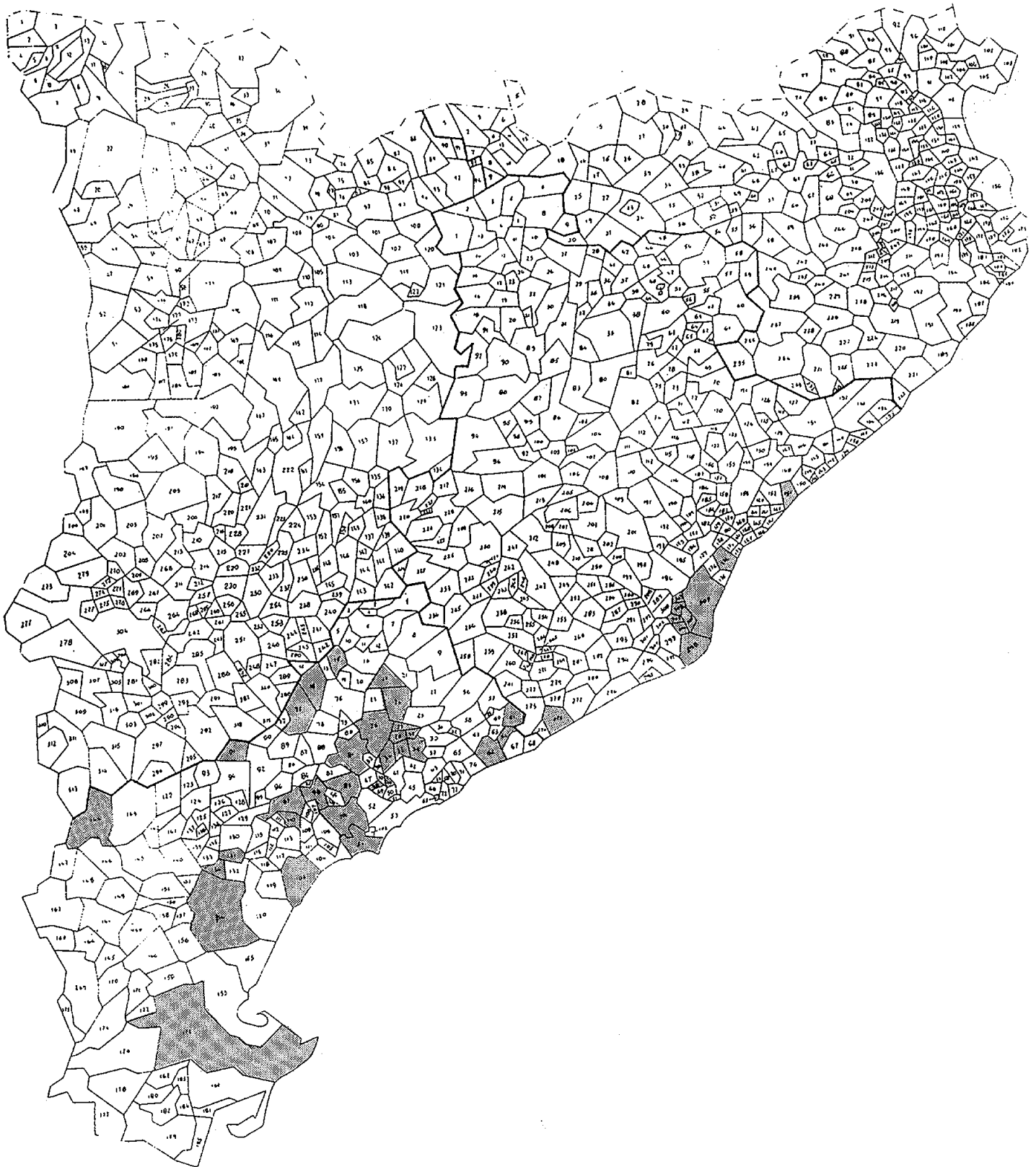

⁵ Fonts: Elaboració pròpia a partir de: *La Revista Tarrasense (1882-1883)*; CARBONELL PORRO, Joan i altres: "Aproximació a les formes..."; SOLÀ GUSSINYER, Pere: *Història de l'associacionisme català...*

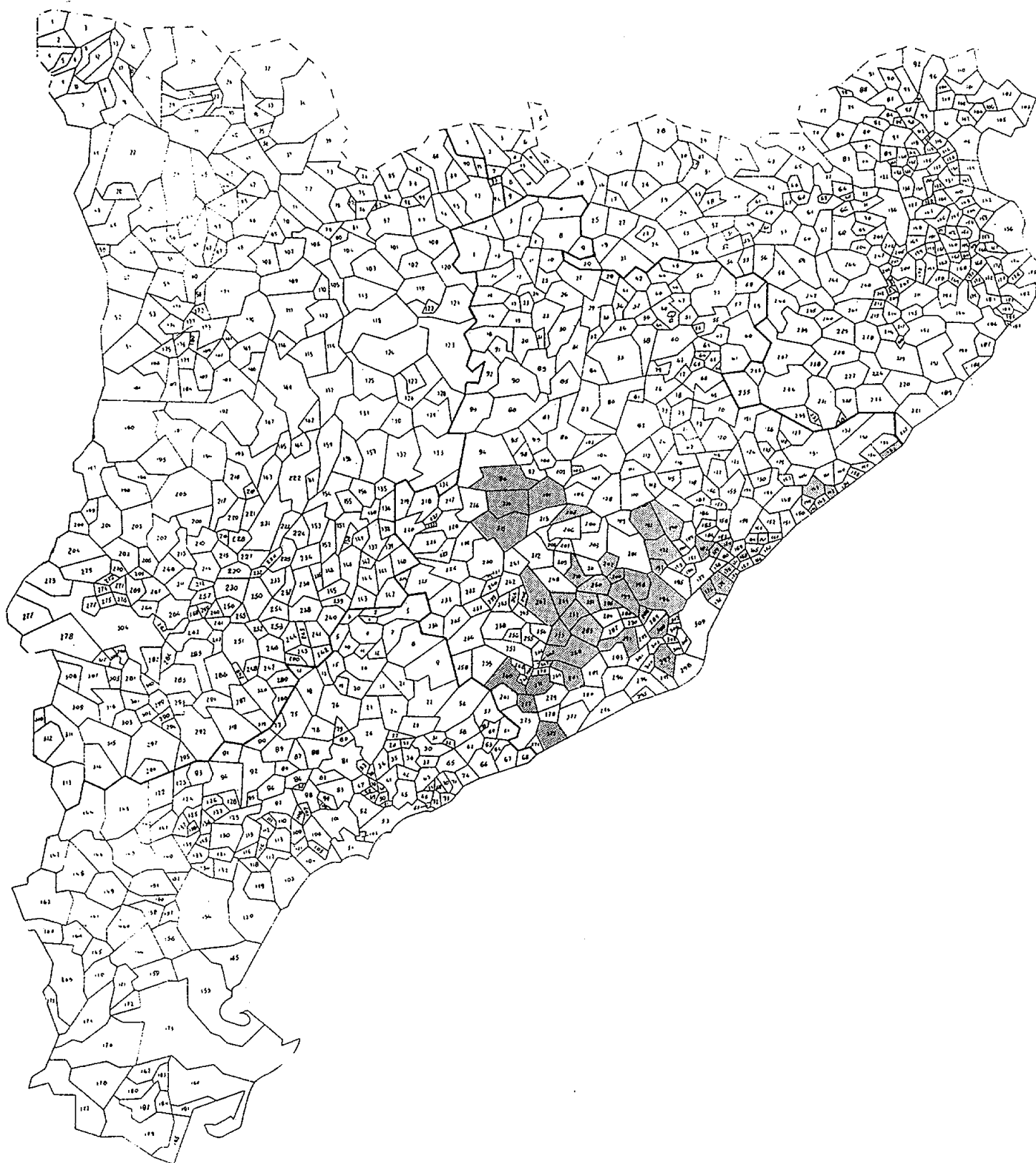
Mapa 1.3. *Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola (1893-1896)*⁶

⁶ Fonts: Elaboració pròpia a partir de: LÓPEZ ESTUDILLO, Antonio: "La conflictividad social..."

Mapa 1.4. *Federació Nacional d'Obrers Agrícoles d'Espanya (1913-1918)*⁷

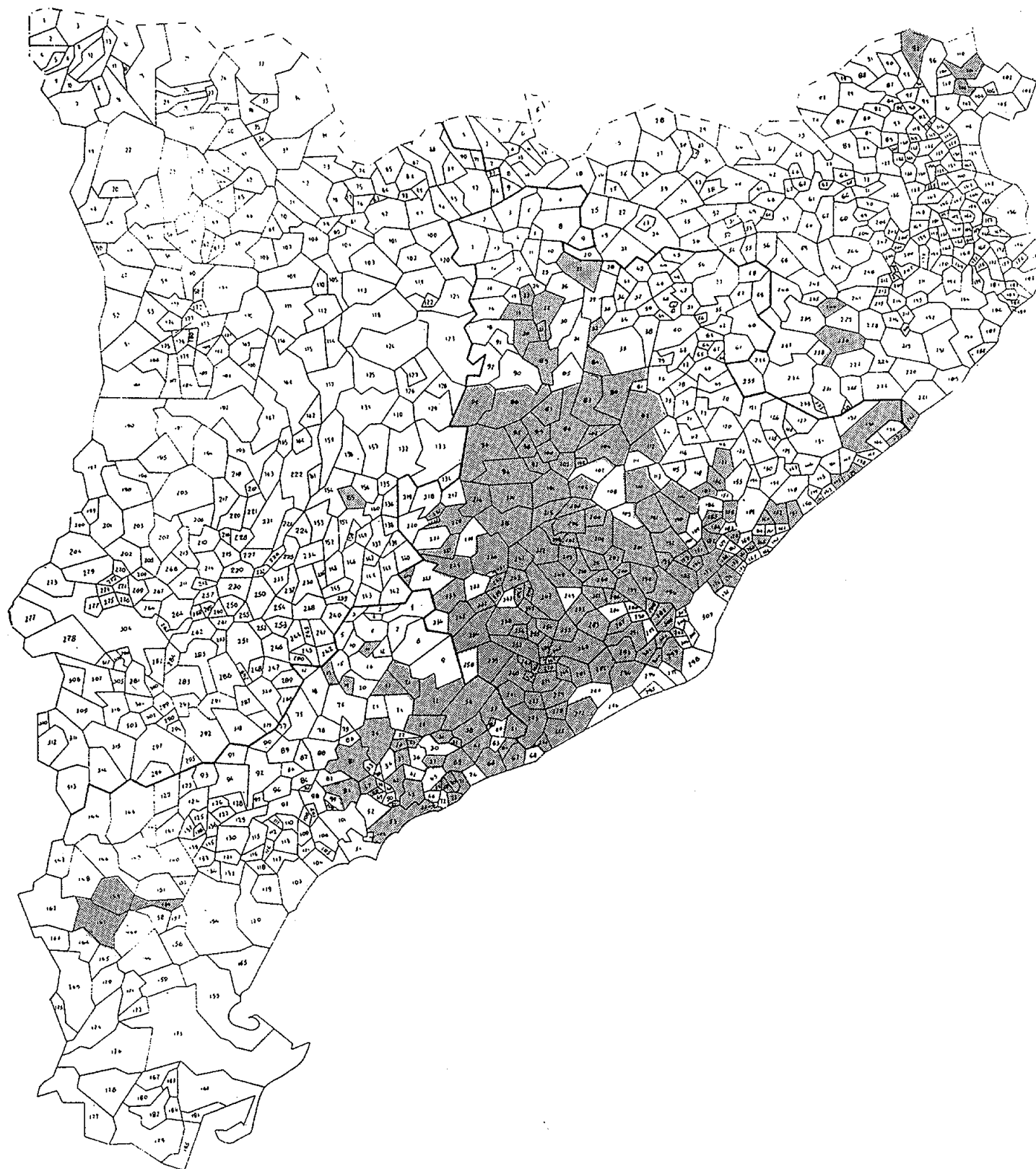

⁷ Font: Elaboració pròpia a partir de: GABRIEL, Pere: *Classe obrera...*; DIAZ DEL MORAL: *Historia de las agitaciones campesinas...* El títol més propi d'aquest mapa hauria d'haver estat *Seccions o societats agràries representades o adherides en algun Congrés de la FNOAE (1913-1918)*.

Mapa 1.5. *La Unió de Rabassaires (1925)*⁸

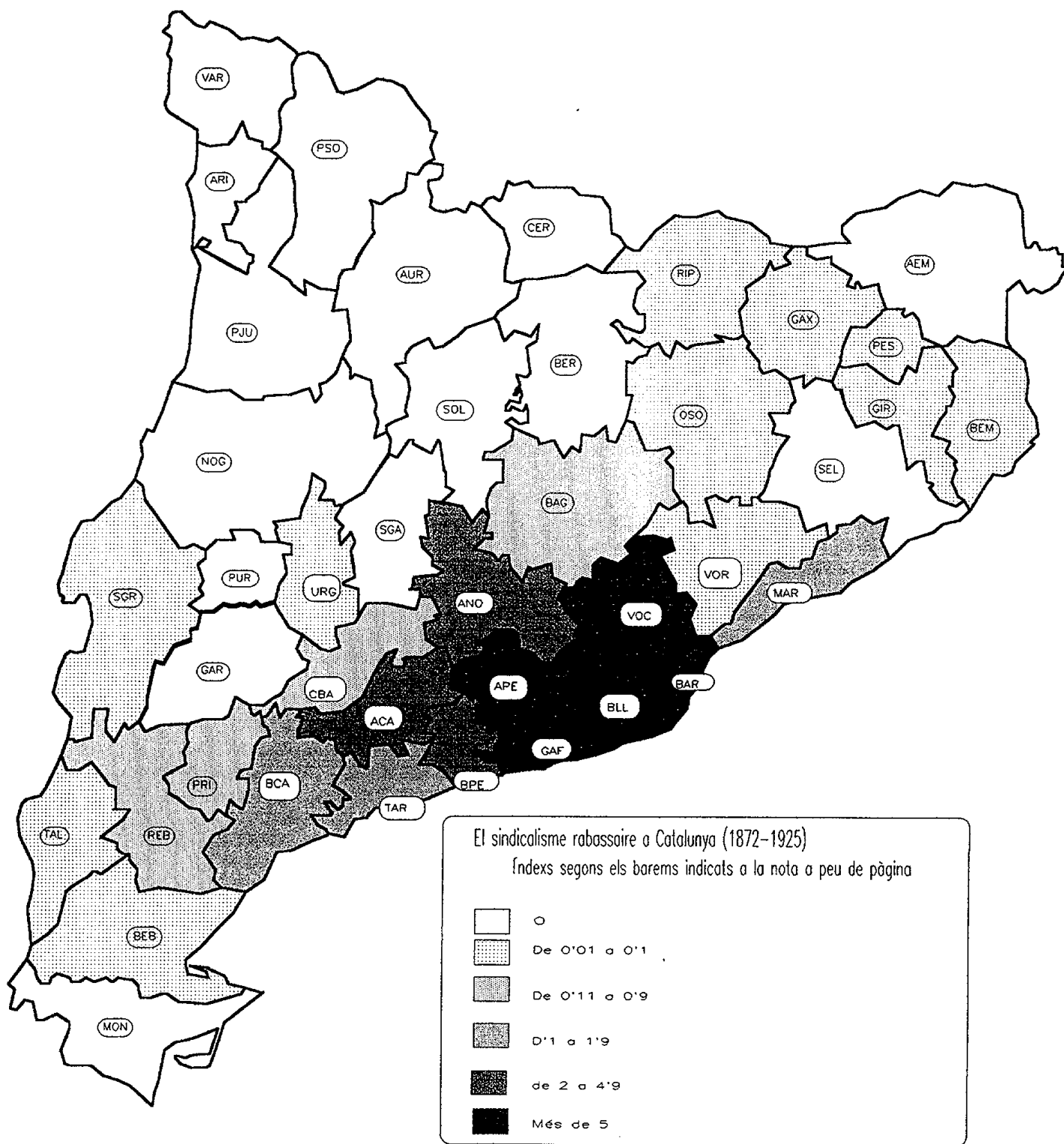
⁸ Font: GENERALITAT DE CATALUNYA: *Els contractes de conreu a Catalunya...*19-20.

Mapa 1.6. *La Unió de Rabassaires (1933)*⁹

⁹ Font: Manifest "La Unió de Rabassaires al poble de Catalunya" (14-4-1933) a Secció Fulls Volants de l'IHMB.

Mapa 1.7. *El sindicalisme rabassaire a Catalunya (UTC, 1872-1874; LVRC, 1882-1883; FTARE, 1893-1896; FNOAE, 1913-1918; UR, 1925)*¹⁰

¹⁰ Els dos factors que s'han tingut en compte per valorar comarcament el grau d'implantació del sindicalisme agrari han estat: la suma del nombre de seccions locals de cada un dels cinc primers mapes per comarca i el nombre de vegades que cada comarca està representada -encara que sigui amb una sola secció- en cada un dels mapes. Per deduir l'índex resultant de cada comarca he multiplicat aquests dos factors acabats d'esmentar i el resultat l'he dividit pel nombre de municipis de la comarca. Els resultats són els següents: Anoia: 1'4 (13 seccions X 4 federacions = 52; 52:35 municipis = 1'4); Alt Penedès: 8'3; Bages: 0'4; Barcelonès: 7'7; Baix Llobregat: 6'2; Garraf: 6'5; Maresme: 1'1; Vallès Occidental: 5; Alt Camp: 2'7; Baix Camp: 0'5; Baix Penedès: 4; Baix Ebre: 0'1; Conca de Barberà: 0'9; Priorat: 0'3; Tarragonès: 1; Ribera d'Ebre: 0'2; tenen un índex inferior a 0'1, però més que 0: Osona, Vallès Oriental, Terra Alta, Gironès, Baix Empordà, Garrotxa, Ripollès, Pla de l'Estany, Segú i Urgell. La resta de comarques tenen un índex 0.

Aquest mapa sindical agrari català, síntesi dels cinc primers, confirma la major part de conclusions a les que arribava a l'apartat anterior *Vinyes i telers, ben a prop*, referit a l'àrea geogràfica de la Unió de Rabassaires del 1925. I això no és casual perquè, segons aquest mapa, la Unió de Rabassaires naixeria i es desenvoluparia en els seus primers anys de vida -i, de fet, fins al 1933- en la zona on el sindicalisme rabassaire comptava amb més tradició des del 1872, amb el Baix Llobregat com a eix central d'aquesta zona. La importància de la vinya i el contacte del sindicalisme rabassaire amb el moviment obrer general es tornen a mostrar com a factors -si bé no únics ni exclusius- molt relacionats amb el grau de vitalitat del sindicalisme rabassaire. Eren, aquests dos, aspectes que estaven sens dubte vinculats, tal com explico més avall.

Sobre el factor vinya el darrer mapa -l'1.7.- recull amb força similitud la implantació d'aquest conreu al primer terç del segle XX a Catalunya. Per això, mentre les províncies de Lleida i Girona, les menys vitícoles, són les que apareixen menys sindicalistes, les províncies Barcelona i Tarragona, les més vitícoles, són alhora les més sindicalistes. En el conjunt de comarques més ombrejades del mapa, amb els dos Penedès i Garraf com a centre d'aquest conjunt, la vinya fou el conreu predominant en tot el període estudiat¹¹. Almenys dues raons poden explicar aquesta relació tan directa entre la vinya i el sindicalisme pagès. Per una banda, la qüestió rabassaire, el problema social i sindical agrari més polèmic a Catalunya al llarg del segle XIX, que enfrontà propietaris de terres i cultivadors, era una qüestió inseparable de la vinya. Per altra banda, la geografia de la vinya catalana a finals del segle XIX era, a grans trets, la geografia del moviment obrer general català. I això no casualment. Les comarques vitícoles eren les que disposaven d'una agricultura probablement més avançada i més vinculada al comerç de tot Catalunya. La progressiva especialització agrícola en la vinya, ja des del segle XVIII, hauria comportat una considerable integració d'aquestes comarques al mercat interior i exterior, la qual cosa hauria possibilitat un desenvolupament econòmic i demogràfic superior a altres zones. Aquest creixement es faria especialment evident en el sorgiment d'importants nuclis urbans que canalitzarien el comerç agrari i que, alhora, desenvoluparien un important sector industrial. Reus, Tarragona, Valls, el Vendrell, Vilafranca, Martorell, Vilanova són exemples de poblacions que creixeren especialment als segles XVIII i XIX a partir d'una base agrària i comercial que oferí la vinya i el vi i o l'aiguardent i, sobre aquesta, desenvoluparen el sector industrial. Aquestes poblacions, generalment ben comunicades a partir de la segona meitat del segle XIX a través del

¹¹ Vegeu el quadre 1.6. sobre "Superfície de vinya plantada en hectàrees per districtes judicials". L'Alt Empordà, al nord-est del mapa seria unes de les comarques que trencarien en certa manera la relació vinya-pes sindical segons el mapa, ja que per la importància que la vinya tenia en aquesta comarca apareix al mapa com a *gens sindicalista*. Si bé aquesta escassetesa de moviment sindical es podria sens dubte matisar.

tren, foren primer bons receptors de les ideologies polítiques i sindicals més avançades que al llarg d'aquest segle s'escamparen pel món civilitzat i, segon, bons transmissors d'aquests corrents ideològics per a les seves respectives comarques o àmbits geogràfics d'influència.

La presència d'aquests nuclis urbans, però alhora amb fort pes agrari, és fonamental, doncs, per entendre la importància del sindicalisme agrari en les comarques vitícoles catalanes. Foren els nuclis que impulsaren les principals federacions sindicals agràries catalanes o que exerciren de capital en algun moment d'alguna d'elles, acollint activitats fonamentals d'aquestes, com l'administració de l'entitat, les reunions de junta o assemblees generals o l'edició del periòdic portaveu. Les poblacions catalanes que en concret exerciren aquest paper de capital o centre impulsor de les federacions sindicals de les quals s'ha elaborat mapa són: Martorell, Rubí, Vilafranca, Valls, el Vendrell, Vilanova i Sant Feliu de Llobregat. Van ser les poblacions que actuaren de cotxe-màquina del tren sindical de les comarques precisament més ombrejades en el darrer mapa¹². Foren també les que intervingueren en més alt nombre de federacions agràries dins dels anys estudiats¹³. La identificació d'aquests nuclis en el mapa ens ha d'ajudar a entendre i a interpretar millor la geografia sindical agrària catalana.

Martorell, del qual en parlo més àmpliament més avall, encapçalà la fundació de la Unió de Rabassaires, a part de la Federació de Rabassers de Catalunya el 1907. Des de Rubí es dirigí la Lliga de Viticultors Rabassaires de Catalunya¹⁴. Alhora Rubí fou la primera població catalana de tenir una societat de pagesos que llançà -el 1861- un manifest

¹² L'excepció és el Barcelonès que, per l'alt nivell de participació sindical no disposa de cap capital sindical. De fet, en la llista de capitals s'hi hauria pogut incloure la mateixa Barcelona si hom té en compte que acollí en un primer moment el domicili oficial de la Lliga de Viticultors Rabassaires i també, tal com s'ha dit a l'apartat 1.2., fou la capital administrativa -encara que no oficial- de la Unió de Rabassaires. No obstant això, aquesta ciutat no tingué secció local adherida en cap d'aquestes dues federacions i, en realitat, les capitals sindicals de veritat d'aquestes dues foren Rubí i Martorell. Per altra banda la ciutat comtal només participà amb seccions locals adherides a les diferents federacions en la UTC i en la FNOAE. Badalona -del Barcelonès-, amb tres participacions en diferents federacions, superà a la mateixa Barcelona en aquest sentit.

¹³ Valls, el Vendrell, Vilanova i Sant Feliu de Llobregat participaren en quatre federacions diferents -de les que n'he fet mapa- entre 1872 i 1933. Són les poblacions catalanes que intervingueren en més federacions, juntament amb Masquefa i Sant Sadurní, que també intervingueren en quatre centrals sindicals. Martorell, Rubí i Vilafranca participaren en tres federacions. En la suma he tingut en compte també la Unió de Rabassaires del 1933, si bé he considerat aquesta com a una sola federació per als municipis que pertanyeren a aquest sindicat el 1925 i el 1933.

¹⁴ A Rubí es féu l'Assemblea constituent de la Lliga de Rabassaires el 7 de maig de 1882 i Rubí tingué l'últim domicili oficial -després de Barcelona- d'aquesta federació. I el darrer president d'aquesta, Josep Palet, també fou d'aquesta població (*La Revista Tarrasense*, 10-9-1882:5).

favorable a les reivindicacions rabassaires¹⁵. Vilanova, Vilafranca i el Vendrell foren seu, en tres moments diferents, de la Comissió Pericial de la FTARE i acolliren la celebració dels congressos d'aquesta federació. Per altra banda, des del Vendrell es publicaria *El Campesino*, òrgan de la FTARE, el 1896-1897. Sant Feliu de Llobregat fou un dels organitzadors del congrés constituent de la FNOAE a Còrdova el 1913. Sant Feliu també seria seu del comitè federal de la FNOAE el 1916. I finalment Valls exercí la capitalitat a Catalunya d'aquesta darrera federació almenys entre 1914 i 1916, anys en què en aquesta població es publicà el portaveu de la FNOAE, *La Voz del Campesino*. Per últim cal indicar que Vilanova seria seu del IV Congrés de la FNOAE el 1916¹⁶.

La resposta del per què en aquesta llista de capitals sindicals agràries catalanes no hi ha cap població de la Catalunya occidental o de les comarques gironines queda implícita, en part, en la lectura i interpretació del mapa sindical agrari comarcal que he fet més amunt quan m'he referit al factor vinya i al desenvolupament econòmic i sindical que aquesta comportà, especialment en unes poblacions concretes. Hi podrien influir, lògicament, altres factors: per exemple, la distància geogràfica als grans centres sindicals obrers -fonamentalment Barcelona i principals ciutats de les comarques adjacents- i el fet de tenir una forta competència d'altres tipus de sindicalisme oposat en cert sentit al *rabassaire* com el catòlic. Zones on el sindicalisme catòlic agrari tingué un pes especial, com als bisbats de Girona i Vic, foren zones on el sindicalisme rabassaire tingué una rivalitat que forçament s'havia de veure reflectida en els mapes. Comarques força industrialitzades com el Bages, Osona, Ripollès, Berguedà, Gironès o Baix Empordà -pertanyents a aquells dos bisbats- foren comarques que, pel pes que hi tingué el moviment obrer -o també la vinya en el cas del Bages- apareixen amb poc moviment sindical rabassaire. En aquests casos esmentats, doncs, cal posar èmfasi en la competència sindical catòlica per explicar la baixa participació en el sindicalisme rabassaire. Aquesta competència també es deixaria sentir, i encara amb més força, en zones no tan industrialitzades com la província de Lleida o les comarques més

¹⁵ El manifest es titulava *Ressenya en defensa de las vinyas á rabassa morta y modo práctic de amillararlas*, Barcelona, 1861. Està reproduït a BALCELLS, Albert: *El problema agrari...*:395.

¹⁶ A part de les set capitals sindicals agràries cal no oblidar dues ciutats que també jugaren un important paper en el sindicalisme agrari en l'època que s'està estudiant: Sabadell i Mataró. Totes dues tingueren tres participacions dins dels cinc moviments agraris escollits (UTC, LVRC i UR en el cas Sabadell i UTC, FNOAE i UR en el cas de a Mataró). Tant Sabadell com Mataró havien participat a la conferència agrària de caràcter llibertari del 1893 que he esmentat més amunt. Sabadell tingué també un paper destacat -si bé no tant com Martorell- en la fundació de la Unió de Rabassaires. Per altra banda Mataró, des de finals del segle XIX fins als anys trenta, destacà com a nucli agrari socialista català. I si bé no aconseguí formar una federació agrària catalana vinculada a la UGT, sí que tingué força influència a la comarca del Maresme. Mataró hauria pogut aparèixer com a capital agrària destacada si la central sindical ugestista hagués tingut més bona sort en el seu desplegament territorial català al llarg del primer terç del segle XX. Sobre el sindicalisme socialista al camp en parlo en l'apartat 3.4.2.

meridionals de Catalunya pertanyents al bisbat de Tortosa¹⁷.

1.3.1. La importància de la comarca sindical de Martorell.

De les set capitals *seleccionades* ens interessa especialment Martorell. En primer lloc pel paper preponderant i de bressol que exercí dins la Unió de Rabassaires. *La Terra* ho expressà en una ocasió amb tota claredat: "Martorell és la pedra angular on descansa l'edifici de la Unió de Rabassaires. Allà va iniciar-se la campanya (...) i des d'allí va irradiar-se a altres comarques"¹⁸. En segon lloc perquè la hipotètica comarca sindical de Martorell -que més endavant delimitaré- se'ns presenta com la comarca amb més moviment sindical agrari en aquest mig segle de federacions rabassaires que s'està analitzant. No és estrany que bona part d'aquesta regió martorellenca es trobi dins el Baix Llobregat, l'única comarca que tingué alguna participació en totes les federacions de rabassaires existents fins als anys vint de l'actual centúria i l'única que comptà amb més d'una capital sindical agrària de les set que s'han escollit, el mateix Martorell i Sant Feliu.

Geogràficament Martorell està situat en un punt molt estratègic. Es troba en la cruïlla del riu Llobregat i Anoia, els quals vertebrarien el que seria la comarca sindical de Martorell. El famós Pont del Diable de Martorell féu d'aquesta població, ja des d'època romana, un punt de pas obligat per comunicar bona part de la Catalunya Vella amb la Nova i per comunicar Barcelona amb gairebé tota la resta de la península. Perquè fou fins al segle XVIII l'únic pont que travessava el Llobregat en la seva part baixa. Per això també *La Terra* digué en una una ocasió el 1924 en referència a la Unió de Rabassaires: "Martorell és el centre d'irradiació de la campanya que anem extenent per Catalunya i és la clau d'una extentíssima comarca, o millor dit encara, el punt d'unió que serveix de lligam a varies comarques establint entre elles el punt de contacte i relació que les fa conèixer i apreciar-se mútuament"¹⁹.

¹⁷ El pes que en algunes zones catalanes hi exercí el sindicalisme catòlico-agrari -vegeu sobre aquest tipus de sindicalisme l'apartat 2.2. *Les reaccions sindicals reformistes: el Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat i les federacions catòliques*- no pogué evitar que en les mateixes zones no sorgissin importants nuclis obrers-agraris com, per exemple, Tortosa o Olot. Aquests, si bé mai no funcionaren com a capitals sindicals agràries a nivell de Catalunya, sí que exerciren un important paper com a nuclis sindicals obrer-agraris difusors en les seves respectives comarques.

¹⁸ *La Terra*, 23-2-24:1.

¹⁹ *La Terra*, 1-3-24:2.

A part de la situació geogràfica, que facilità que Martorell es convertís en centre de trobada comarcal pagesa a través del mercat setmanal que celebraven els diumenges²⁰, la importància de la viticultura en aquesta població féu de Martorell una de les principals concentracions de rabassaires de Catalunya. El 1890, amb 4.012 habitants, era el tercer municipi més poblat del districte de Sant Feliu -darrera de l'Hospitalet i d'Esparraguera-, però era el que més població aportava a l'agricultura: 1.070 individus. En tota la província de Barcelona -exceptuant el pla d'aquesta ciutat- només sobrepassaven aquesta xifra de pagesos Mataró, Manresa, Vic i Badalona. Encara en el cens de 1918 s'hi comptaven 760 pagesos de 2.310 individus de la població que aquell any pagaren l'impost de cèdules personals²¹.

Administrativament, en l'època que estudiem, Martorell havia exercit o exercia de capital de diferents ens supramunicipals. En concret havia encapçalat un districte electoral propi en les eleccions provincials de 1877 a 1879²². Pel que fa a l'administració eclesial, Martorell era la capital d'un arxiprestat del bisbat de Barcelona des de 1858²³. La Unió de Vinyaters de Catalunya, fundada el 1911 i organitzada arreu de Catalunya a través de Consells Comarcals, atorgà a aquesta població la capitalitat d'un d'aquests Consells, que molt probablement aplegaria els mateixos municipis que tenien delegació local del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell, l'entitat més important afiliada a la Unió de Vinyaters. Aquest sindicat de Martorell tingué una importància cabdal des del seu naixement mateix el 1917 per estructurar una comarca sindical-agrària martorellenca. Així ho considerà, tal com ho consideraven els dirigents d'aquest sindicat en parlar de *la comarca de Martorell*²⁴, el cap del Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat

²⁰ Novament *La Terra* deia el 1924 (1-3-1924:2): "Els diumenges acuden a Martorell infinitat de pagesos de molt distintes poblacions, i per llur situació privilegiada està en immillorables condicions per a traslladar-s'hi, amb rapidesa i economia tots els veïns del Panadès, així com els de la gran conca del Llobregat, des d'Olesa de Montserrat fins a marina". El mercat setmanal de Martorell fou establert oficialment el 1556 per l'aleshores senyor jurisdiccional de la població. Segons Isidre Clopas, el 1991 encara acudien al mercat "amb exclusivitat, quatre pobles: Gelida, Sant Andreu, Castellví i Abrera i com a mercat principal hi acudeixen Esparraguera, Olesa, Masquefa, Sant Esteve, Sant Llorenç d'Hortons i Sant Joan de Samora" (CLOPAS BATLLE, Isidre: *Toponímia històrica de Martorell*, Martorell, 1991:9).

²¹ *Cédulas Personales. Padrón. Any 1918 (Martorell)* a AHM Martorell.

²² Els municipis que formaven part d'aquest districte foren: Esparraguera, Abrera, Sant Esteve Sesrovires, Gelida, Sant Llorenç d'Hortons, Sant Andreu de la Barca, Castellví de Rosanes, Pallejà, el Papiol, Molins de Rei, Corbera, Cervelló, Vallirana i Martorell.

²³ L'arxiprestat de Martorell el 1921 comprenia els municipis citats a la nota anterior, excepte Molins de Rei, Cervelló i Vallirana, però més el Bruc, Castellbisbal, Collbató, Masquefa i Sant Sadurní.

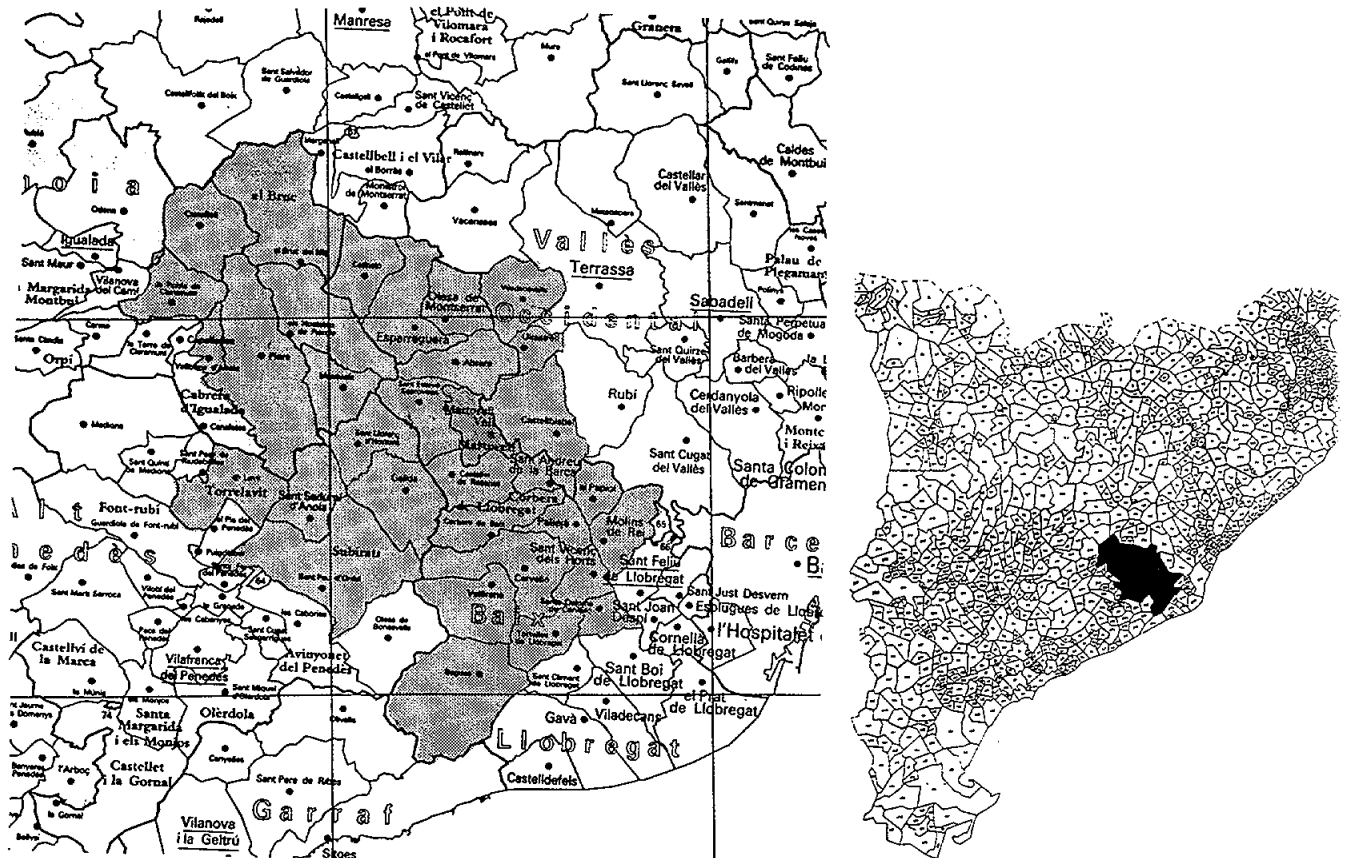
²⁴ Per exemple, el portaveu del Sindicat Vitícola Comarcal -del mateix nom que aquesta entitat-, publicà un manifest l'1-9-1929 dirigit als socis del sindicat titulat "Als pagesos de la Comarca de Martorell".

a la seva obra *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, publicada a Barcelona el 1924, el qual atorgà a Martorell la capitalitat d'una comarca sindical agrària, l'àmbit geogràfic de la qual vindria donat per la mateixa extensió geogràfica que ocupaven les poblacions que tenien delegació local al Sindicat Vitícola de Martorell. Aquest, segons Rendé, feia, "a satisfacció dels seus nombrosos associats, les funcions de veritable Federació comarcal". I continuava dient que "la relació dels pobles amb el Sindicat, fa que aqueixos hagin reconegut implícitament la capitalitat de Martorell per als seus afers d'agricultura, [la qual cosa] és suficient raó perquè es reconegui personalitat a la comarca esmentada i que lluny de debilitar-la posant els seus pobles a les federacions d'Alt Vallès, Pla de Barcelona, Penedès i Segarra que hi afronten, és necessari delimitar-la ben clarament, reconèixer-la i enfortir-la perquè pugui continuar amb més èxit, si pot ésser, la tasca que ve fent"²⁵.

Per tant, considero que el conjunt de les poblacions que s'afiliaren al Sindicat conformaren aquesta hipotètica comarca amb capital a Martorell. Amb la qual cosa seria una comarca amb 33 municipis, amb una superfície global semblant a moltes comarques actuals catalanes. La comarca martorellenca quedaria compresa entre la part sud-est de l'Anoia, la part nord-est de l'Alt Penedès, una franja occidental del Vallès Occidental i la meitat nord del Baix Llobregat. Els rius Llobregat i Anoia serien els eixos principals de comunicació i de vertebració de tota la comarca, amb Martorell com a punt central d'aquesta, ubicat precisament en la confluència dels dos rius. Aquesta comarca recollia la unió dels municipis del districte electoral de Martorell del 1877-1879, més els de l'arxiprestat d'aquesta mateixa població, més els municipis de Castellolí, Hostalets de Pierola, Piera, la Pobla de Claramunt i Vallbona de l'Anoia; Subirats i Torrelavid de l'Alt Penedès; Begues, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló i Torrelles del Llobregat del Baix Llobregat i Ullastrell i Viladecavalls del Vallès Occidental.

²⁵ RENDÉ VENTOSA, Josep Maria: *Pla d'organització social agrària de Catalunya*, Barcelona, 1924:31.

Mapa 1.8. Comarca sindical de Martorell als anys vint.

Quadre 1.12. Delegacions locals del Sindicat Vitícola Comarcal de Martorell el 1931. (Poblacions que als anys vint formaren part de la hipotètica comarca sindical-agrària de Martorell).

		Nombre socis	
Bruc	ANO	85	
Castellolet	ANO	27	Cervelló
Hostalets de Pierola	ANO	106	Cervelló (La Palma)
Hostalets de Pierola (Pierola)	ANO	40	Collbató
Masquefa	ANO	67	Corbera
Piera	ANO	244	Esparraguera
Pobla de Claramunt, La	ANO	33	Martorell
Valldona d'Ancià	ANO	74	Molins de Rei
Gelida	APE	146	Olesa de Montserrat
Sant Llorenç d'H. (La Beguda)	APE	75	Pallejà
Sant Llorenç d'Hortons	APE	76	Papiol, el
Sant Llorenç d'H. (Sant Joan)	APE	42	Sant Andreu de la Barca
Sant Sadurní d'Ancià	APE	69	Sant Esteve Sesrovires
Subirats (Lavern)	APE	27	Sant Vicenç dels Horts
Torrelavit	APE	53	Santa Coloma de Cervelló
Abrera	BLL	106	Torrelles del Llobregat
Abrera (Carrer del Suro)	BLL	23	Vallirana
Begues	BLL	60	Castellbisbal
Castellví de Rosanes	BLL	40	Ullastrell
			Viladecavalls
			VOC
			VOC

Font: Sindicat Vitícola Comarcal Martorell, setembre de 1931:6

Certament, l'àrea compresa per aquests municipis fou l'àrea base a partir de la qual s'organitzarien els diferents intents de constituir federacions sindicals agràries o rabassaires impulsades des de Martorell. Òbviament que dins el conjunt de la zona hi hauria una perifèria que necessàriament compartiria àrea d'influència sindical amb algun altre nucli important. Precisament a l'entorn d'aquesta comarca martorellenca hi havien tres de les set capitals sindicals agràries catalanes que s'han descrit: els nuclis de Rubí, Sant Feliu i Vilafranca. A banda d'aquests, també exercien sens dubte influència dins l'àrea martorellenca Terrassa, Manresa, Igualada i Vilanova i la Geltrú. Per altra banda, poblacions importants de dins l'àrea podien funcionar, en certs contextos històrics, amb bastant independència respecte de Martorell, com Sant Sadurní o Molins de Rei, per exemple²⁶. El nombre de socis del Sindicat Vitícola martorellenc per localitat que apareixen al quadre pot mostrar a grans trets -en relació al nombre d'habitants a la mateixa localitat-la vinculació sindical amb Martorell. Per això, aquestes dues poblacions acabades de citar que, de fet, pertanyien a l'àrea perifèrica de la comarca, tenien unes xifres relativament baixes de socis. I poblacions com Abrera, Sant Andreu de la Barca o Sant Esteve Sesrovires -molt més pròximes geogràficament i molt més dependents de Martorell en tots sentits- tenien proporcionalment molts més socis.

Concretament en aquesta comarca s'estructurà el nucli central de la Unió de Rabassaires i on aquest sindicat tingué més pes fins als anys trenta. I bona prova del fet que fou l'àrea més sensible a les reivindicacions rabassaires al llarg del segle XIX i principis del XX és que aquesta comarca fou majoritària a Catalunya en la Unió de Treballadors del Camp, en la Lliga de Viticultors Rabassaires i en la Unió de Rabassaires. En la primera tingué 18 seccions locals -13 de les quals participarien al segon Congrés de la UTC a Barcelona el 1873-. Martorell i part de la seva comarca compartiren, juntament amb la zona baixa del Llobregat i Barcelona, la centralitat d'aquesta federació del Sexenni, formant l'àrea sindical més compacta d'aquesta. En la segona, en la Lliga de Viticultors Rabassers de Catalunya, la iniciativa de la constitució no partí de Martorell, però la comarca d'aquesta població n'acabaria sent la més ben representada: 12 seccions -totes les de l'Anoia, Alt Penedès i Baix Llobregat, excepte Sant Feliu- de les 21 en total que

²⁶ Molins de Rei tingué una població inferior a la de Martorell fins a la dècada dels vint del segle XX, però el 1930 ja superava a la de Martorell de 1.303 habitants. Per altra banda Molins es trobava molt més a prop de Sant Feliu que no de Martorell. Sant Sadurní, en canvi, es trobava bastant equidistant entre Vilafranca i Martorell, ben unida a les dues amb tren, però més vinculada geogràficament a Martorell pel fet de compartir amb ell la mateixa conca de l'Anoia. Per un altre costat, Sant Sadurní, al llarg dels segles XIX i XX, mai aconseguí superar en població a Martorell.

aconseguí de tenir aquesta federació. I en la Unió de Rabassaires el 1925 la comarca de Martorell aplegava, en 19 seccions locals, més de la meitat de tots els pagesos afiliats al sindicat²⁷.

En total, aquesta comarca tingué 91 seccions adherides en el conjunt de les sis federacions de les quals s'han fet mapa - o 55 comptant els cinc primers mapes-. Són les sumes més altes de totes, superant fins i tot l'Alt Penedès -incloent-hi els nuclis que formaven part de la comarca martorellenca-, que arribà a 89 seccions en el primer cas i a 52 en el segon²⁸.

Va ser precisament en aquesta àrea d'influència sindical de Martorell on a la passada centúria hi hagué la primera protesta o mobilització rabassaires documentades. L'Ajuntament de Martorell encapçalà una denúncia al rei Carles IV el 1806. Presentà una instància a aquest monarca, juntament amb els ajuntaments del Papiol, Sant Andreu de la Barca, Sant Vicenç dels Horts, Pallejà i Castellbisbal, on es demanava que els contractes de rabassa morta fossin considerats emfiteusis perpètuas i queixant-se de desnonaments contra pagesos i dels alts preus dels arrendaments²⁹. Més tard, durant el Sexenni Democràtic, Martorell ja es destacà com a feu del republicanisme federal, el sector polític que més es destacà i comprometé al llarg del segle XIX en la defensa de les aspiracions rabassaires³⁰. D'aquesta població eren els mítics germans Vicenç i Joan

²⁷ En cap comarca sindical com la de Martorell es donà l'alta participació a nivell local en les diferents federacions descrites que aconseguiren el conjunt de municipis formats per Sant Sadurní, Masquefa, Piera, Gelida, Subirats, Torrelavit, Esparraguera, el Papiol i Martorell. Tots ells participaren en tres federacions diferents, excepte Sant Sadurní i Masquefa que ho feren en la màxima xifra aconseguida, quatre, igualant el Vendrell, Valls, Vilanova i Sant Feliu.

²⁸ En canvi la comarca de Martorell tingué una participació molt discreta en la FTARE i la FNOAE. Quant a la FTARE, hi participà amb sis delegacions locals. Tal com s'explicarà més endavant, la raó d'aquesta baixa participació cal atribuir-la a motius de repressió política i sindical, ja que aquesta federació, que s'havia format al Penedès, hagué de desviar els seus objectius cap al Camp de Tarragona en lloc de fer-ho cap a les comarques del nord d'aquesta quan se suspengueren les garanties constitucionals a la província de Barcelona el 1893. Pel que fa a la FNOAE, la comarca de Martorell quedà al marge d'aquesta federació probablement -tal com també explicaré més avall- perquè als anys deu ja existia la Federació de Rabassers de Catalunya, fundada a Martorell.

²⁹ La instància és reproduïda a BALCELLS, Albert: *El problema agrari...*:387. La mateixa instància està molt ben explicada a CARRERA PUJAL, Jaime: *Historia política y económica de Cataluña. Siglos XVI al XVIII*, Vol IV, Barcelona, 1947:67-69; i a VILAR, Pierre: *Catalunya dins l'Espanya Moderna...*:576.

³⁰ BALANZA, Ferran: "Les lluites civils del segle XIX....

Martí Torres, més coneguts pels Noi i Xic de les Barraquetes respectivament. En aquest període Martorell disposà de federació local de la Federació Regional Espanyola i partir de 1870 tingué una secció local del sindicat tèxtil Les Tres Classes de Vapor. Una societat d'agricultors d'aquesta població participà al Congrés de la UTC al maig de 1873³¹.

Malgrat tot, Martorell no es configurà com a una autèntica capital del sindicalisme rabassaire català fins a principis de segle XX. D'aquesta població i àrea més pròxima d'influència partiren les iniciatives de constitució de les principals federacions de rabassaires d'aquesta centúria³². El 1907 es constituirà a Martorell la Federació de Rabassers de Catalunya i el 1922 el sindicat rabasser d'aquesta població aportà el contingent més important d'afiliats per a la constitució de la Unió de Rabassaires - gairebé un 40% dels 2.650 associats amb què es fundà aquest sindicat-. Els càrrecs de president i secretari de la Unió foren ostentats sempre per martorellencs fins al 1932 i, tot i que a la pràctica l'administració d'aquest sindicat fou portada des de Barcelona, el domicili oficial de la seu social d'aquest estigué ubicat a Martorell durant tota la dècada dels vint. L'altre gran sindicat rural de l'època, en cert sentit rival de la Unió de Rabassaires, la Unió de Vinyaters, també estigué presidit i dirigit del 1914 al 1926 per un martorellenc, Francesc Santacana. Almenys als anys que més ens interessin en aquesta tesi, els anys vint, sens dubte Martorell era la capital sindical rabassaire de Catalunya, i l'àrea que hem establert com la seva comarca *sindical* fou la zona de més organització i mobilització rabassaires³³.

L'èxit d'aquesta capitalitat, que en definitiva fou l'èxit de la Unió de Rabassaires per esdevenir als anys trenta el sindicat obrer-agrari més important de Catalunya, es degué en bona part al fet que Martorell i la seva federació de rabassers, com a caps indiscutibles de la Unió, aconseguiren atraure cap a aquest projecte sindical les sis capitals sindicals agràries restants que s'han deduït com a més importants de Catalunya.

³¹ CARBONELL PORRO, Joan i altres: "Aproximació a les formes..."; NETTLAU, Max: *La Première Internationale en Espagne...*

³² En canvi, cal constatar que l'anarcosindicalista FNOAE no aconseguí l'adhesió de cap població de la comarca martorellenca.

³³ Encara el 1931 des de Martorell es fundaria la Societat de Rabassaires de Catalunya, de la qual se'n coneix ben poca cosa, a part que el seu president, Jaume Martrat, era de Martorell i que la iniciativa de constitució d'aquesta societat partí d'aquesta població, on tenia el seu domicili oficial (Expd. 6.159, AGCB).

Als anys vint comptà amb l'adhesió de les més pròximes geogràficament: Vilafranca, Rubí, Sant Feliu i Vilanova i, a partir del 1931, Valls i el Vendrell. Lògicament, aquestes havien d'arrossegar per atracció i mimetisme societats rabassaires locals de les seves respectives comarques. Amb l'adhesió de les quatre primeres, l'àrea d'influència de les quals pràcticament envoltaven completament la de Martorell, competint en cert sentit amb ella, s'aconseguí crear un cercle geogràfic rabassaire d'or al voltant de la comarca de Martorell. Amb l'adhesió del Vendrell i Valls durant la II República, aquest nucli central quedà lleugerament desplaçat cap al sud, cap al Penedès. Però això ja és tema d'un altre estudi.

1.3.2. La Unió de Rabassaires com a hereva de les federacions precedents.

Amb l'adhesió de les set capitals rabassaires catalanes, la Unió de Rabassaires, ja el 1931, aconseguí englobar en certa manera totes les àrees geogràfiques de les quatre grans federacions pageses que la precediren, almenys les àrees centrals de cada federació³⁴. Per això, des d'un punt de vista geogràfic, aquesta Unió es pot considerar l'hereva de les federacions que la precediren. Fins i tot si hom es limita a l'àmbit geogràfic molt més estret de la Unió de Rabassaires del 1925, s'adona que cada federació sindical agrària precedent comptà almenys amb alguna secció local -i no de poca importància sindical- pertanyent a algun municipi d'aquest àmbit. La UTC comptà amb vint seccions locals de poblacions de la Unió del 1925, amb Martorell i la seva àrea d'influència com a nucli geogràfic cabdal dins la UTC; la Lliga de Viticultors Rabassaires tingué tretze seccions de pobles que el 1925 estaven afiliats a la Unió, amb l'àrea de Rubí i novament Martorell com a nuclis forts de la federació; la FTARE comptà amb catorze poblacions que el 1925 pertanyerien a la Unió, entre elles Sant Sadurní, Gelida, Subirats, Masquefa i Piera; i finalment la FNOAE, encara que solament tingué tres municipis adherits que als anys vint s'afiliarien a la Unió de Rabassaires, foren tres puntals d'aquella federació: Sant Feliu de Llobregat, Vilanova i la Geltrú i Badalona.

Amb aquestes xifres de poblacions a la mà, la federació que més allunyada

³⁴ Trenta-sis pobles dels seixanta-quatre en total que la UTC tingué adherits pertanyeran a la Unió de Rabassaires el 1933; vint dels vint-i-un en el cas de la LVRC; seixanta de vuitanta-quatre en el cas de la FTARE; i setze dels quaranta-cinc en el cas de la FNOAE;

geogràficament estigué de la Unió de Rabassaires fou la FNOAE. Aquest fet es podria explicar en part per la competència que li pogué oferir la Federació de Rabassers de Catalunya, antecedent de la Unió de Rabassaires i coetania de la FNOAE. Aquesta coexistència impedirien que aquesta federació de caràcter clarament anarcosindicalista s'assentés en una àrea geogràfica de predomini sindical republicà al camp com podien ser les comarques de Vilafranca, Martorell, Vilanova o Rubí. Recordo que fou l'única federació que no aconseguí ni una sola adhesió de la que s'ha considerat com a comarca de Martorell, però tampoc l'aconseguí de l'Alt Penedès, els dos Vallès, l'Anoia o el Bages. Cal anar en compte, però, amb els etiquetatges sindicals. La Unió de Treballadors del Camp, del Sexenni, per exemple, també assumí cert ideari llibertari i col·lectivista i, en canvi, s'implantà perfectament en les zones més dolces de teòric domini republicà de la Unió de Rabassaires. Igualment passarà al trienni bolxevic amb la CNT. S'ha de pensar que, malgrat les possibles diferències sindicals entre la FNOAE i la Federació de Rabassers o la mateixa Unió de Rabassaires, necessàriament es donà certa continuïtat entre les ideologies predominants en cada una de les cinc federacions agràries, encara que aquestes canviessin d'etiqueta sindical. Andreu Mayayo expressà brillantment aquesta idea: "el sindicalisme pot canviar d'orientació o d'hegemonia -de federal a socialista, de socialista a cenetista, de cenetista a rabassaire-, però les societats pageses continuen sent les mateixes, així com els seus capdavanters. Hi ha una realitat viva, dinàmica, profundament arrelada que, més enllà dels canvis de color polític, perdura i esdevé la força bàsica. Al cap i a la fi, els objectius de tots plegats són pràcticament comuns, com ho són de comuns, les idees-força que les esperonen"³⁵.

Aquestes continuïtats d'idees-força entre les diferents federacions faria que aquestes aspiressin o poguessin aspirar a aconseguir com a mínim una implantació geogràfica similar a les federacions que les precediren. Això és el que aconseguí la Unió de Rabassaires el 1933 en gaudir d'una situació política favorable i estable durant un període més o menys llarg de temps per assolir l'objectiu. Cosa que no obtingueren la resta. Precisament la que es trobà amb unes condicions polítiques més similars a les que gaudí la Unió de Rabassaires als anys trenta, la UTC -del Sexenni Democràtic-, fou la que aconseguí un abast geogràfic més ampli -si bé no en nombre de seccions, sí amb comarques adherides- i similar a la Unió durant la II República. Per contra, tant la FTARE com la Lliga de Viticultors Rabassaires toparen just en el seu primer any d'existència amb uns condicionants legals importants emmarcats en uns moments de

³⁵ MAYAYO, Andreu: "Geografia del sindicalisme agrari" a *L'Avenç*, núm. 134, 1990.

forta repressió política i sindical. Mentre la LVRC pràcticament deixà d'existir als sis mesos d'haver-se fundat a causa d'aquesta repressió, i per això fou la federació amb menys potencial de les quatre que precediren la Unió de Rabassaires, la FTARE es veié forçada a desviar la seva actuació propagandística cap al Camp de Tarragona i la Conca de Barberà i sofrí la desorganització parcial de les seves seccions de la província de Barcelona³⁶. De no haver-se trobat amb aquests impediments legals, molt probablement la FTARE hauria aconseguit una molt major presència a les comarques sindicals de Martorell i Rubí i molt probablement hauria atès un radi d'acció molt semblant a l'aconseguit per la Unió de Rabassaires el 1933. També aquest factor pot explicar, en part, el per què comarques com el Vallès Oriental o el Bages, totes dues molt ben representades dins la Unió de Rabassaires, amb prou feines aconseguiren alguna representació dins les quatre federacions que precediren a aquesta. La participació de delegacions del Bages, amb Sallent i Santpedor al capdavant, dins la Unió Agrícola del Pacte Lliure el 1893, ens mostra que aquesta comarca no estigué ni molt menys al marge del sindicalisme rabassaire anterior al 1925.

El cas de la FNOAE seria lleugerament diferent als altres perquè, si bé no topà amb un període de dràstica repressió, sí que, tal com s'ha comentat, es trobà amb la competència d'una altra federació. Tot i així, la FNOAE hauria pogut assolir una implantació molt més gran si no s'hagués autodissolt el 1918 coincidint amb l'inici del trienni bolxevic i del gran desplegament anarcosindicalista del qual tot seguit passo a parlar-ne.

³⁶ A primers de setembre de 1882 la Lliga de Rabassers va emetre un comunicat on afirmava que havia rebut pressions i coaccions i anunciava la dimissió del seu president Lluís Ricardo Fors. El substituï com a president amb caràcter interí el republicà Josep Palet, de Rubí (*La Revista Tarrasense*, 10-9-1882:5). Per altra banda, el primer d'octubre, en una assemblea a Sabadell, La Lliga decidia canviar de nom, passant a dir-se Lliga Catalana de Contribuents. (*La Revista Tarrasense*, 22-10-1882:7). Cal suposar que per imperatius legals per poder subsistir es veuria obligada a legalitzar-se amb un nom que feia pensar més en un sindicat de propietaris que no pas en un de rabassers.

2. El camp de cara a la revolució: el trienni bolxevic i les reaccions reformistes (1918-1921).

2.1. L'anarquisme també sedueix el camp: cap al sindicat únic.

En l'agitat i importantíssim període sindical de predomini cenetista que es donà entre 1918 i 1920 cal situar els precedents més immediats de la Unió de Rabassaires, de manera que és imprescindible observar què va passar al camp català durant aquell trienni per entendre el naixement d'aquesta organització pagesa i la seva naturalesa sindical. Perquè no hi hagué un trencament total entre l'anarcosindicalisme agrari del 1918-1920 i el sindicalisme rabassaire de caràcter *republicà* -encapçalat per la Unió- que triomfà a la província de Barcelona a partir del 1920, sinó que més aviat hi hagué una certa continuïtat i vinculació entre aquests dos models sindicals. Sens dubte, la Unió de Rabassaires aprofità certa base ideològica i sindical que havia creat l'anarcosindicalisme durant el turbulent període conegut amb el nom de *trienni bolxevic*.

Aquest trienni es desenvolupà en el marc de la primera postguerra del segle amb una greu crisi política, econòmica i social generalitzada per tot Europa. La revolució russa de 1917, l'establiment d'un nombre important de dictadures mentre el parlamentarisme es qüestionava arreu seriosament i una onada sindical revolucionària eufòrica -agreujada per la crisi econòmica de la postguerra- que féu trontollar l'ordre social i polític de l'occident europeu conformaren el bastiment d'aquesta crisi europea. Catalunya fou un dels llocs de tot el continent en què l'onada roja fou més poderosa i ofensiva. Durant el 1918-1920 es donà una sindicalització generalitzada, gairebé total, de la població obrera i camperola i el clima de confrontació social arribà a cotes altíssimes. Fou el clar precedent del que seria la guerra del 36. El sindicat que va capitalitzar l'enèrgic moviment obrer català d'aquests anys fou l'anarcosindicalista Confederació Nacional del Treball, la CNT. El desembre de 1919, el moment de màxim apogeu d'aquest sindicat, la CNT afirmava comptar amb més de 400.000 afiliats a Catalunya i 700.000 arreu d'Espanya. Eren xifres pròximes al total de la població obrera.

Dintre d'aquestes xifres s'inclouïa els afiliats provinents del món rural. El 1919 també s'aconseguí la màxima extensió de l'anarcosindicalisme al camp català. La província de Tarragona fou la més commuguda pel desplegament que prengué aquest moviment al camp. No en va fou en aquesta província on es desenvolupà amb major grau l'anarcosindicalisme agrari al llarg de la dècada dels deu a través de la *Federación Nacional de Obreros Agricultores de España* -la FNOAE- i on mantindrà major potencial fins als anys trenta. En el Congrés de la CNT celebrat el desembre de 1919 al Teatro de la Comedia a Madrid hi participaren tres potents federacions agràries comarcals anarcosindicalistes de les comarques meridionals catalanes: la Federació Comarcal de l'Alt i el Baix Priorat, la Federació Agrícola Comarcal de Valls i el seu radi i la Federació d'Obrers Pagesos del Vendrell i la seva comarca. Totes tres federacions reunien 9.242 pagesos. Per altra banda, amb molt menor importància, en aquest Congrés hi tingueren representants societats de pagesos de municipis del voltant de Barcelona pertanyents a la Federació Comarcal d'Obrers Pagesos de Barcelona que agrupaven entre totes 735 associats. Finalment cal consignar 310 afiliats de societats camperoles del Baix Camp, 270 de la Conca de Barberà i 58 de la Ribera d'Ebre. Tots ells adherits al Congrés¹.

Quadre 2.1. *Societats catalanes de caràcter explícitament agrari representades al Congrés de la CNT al Teatre de la Comèdia de Madrid el 1919.*

Província de Barcelona

Barcelona (S. Andreu P.)	BAR Sociedad de Agricultores	70
Esplugues del llobregat	BAR Sociedad de Agricultores	50

¹ En la memòria del Congrés s'afirmava -si bé exagerant-: "En pocos meses, la organización obrera en las comarcas agrícolas catalanas ha crecido en proporciones alentadoras. TODA la provincia de Tarragona ha ingresado en la CNT y está en camino de pasar lo mismo en la provincia de Lérida. La incorporación de los campesinos al movimiento emancipador del proletariado puede considerarse como definitiva. El hecho que cierto político español temía tanto se produjese -que el obrero del campo diese la mano al de la ciudad- se ha realizado ya. Inútil es encarecer su enorme trascendencia" (CONFEDERACIÓN NACIONAL DEL TRABAJO: *Memoria del Congreso 1919. Celebrado en el Teatro de la Comedia de Madrid, los días 10 al 18 de Diciembre de 1919*, Barcelona, 1932:38). El 1929 el dirigent sindicalista agrari Pere Segarra -*Anteo*- recordava amb nostàlgia la força de l'anarcosindicalisme durant el trienni bolxevic en les comarques tarragonines: "Nosotros no podemos menos que recordar lo bien organizados que estaban las comarcas de Vendrell con unos 26 pueblos organizados; la de Valls, con unos 20 pueblos, la de Montblanc, con 16 pueolos; la del Alto y Bajo Priorato, con más de 25 pueblos; con la joven pero pujante comarca del Delta del Ebro, con unos 8 pueblos; con núcleos de amigos y organismos en los pueblos de las márgenes del Ebro y en los montes y campos de Gandesa, como Bot, Horta, Cherta, Flix y otros muchos que no recordamos, y los 15 ó 20 pueblos que se agrupaban alrededor de Reus y Tarragona" (*Acción Social Obrera*, 12-10-1929, citat a MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:102-103).

Hospitalet del Llob., L'	BAR Sindicato de Agricultores	165
Sant Just Desvern	BAR Sociedad de Agricultores	140
Prat de Llobregat, el	BLL Sociedad de Agricultores	125
Sant Feliu de Llob.	BLL Sociedad de Agricultores	125
Sant Joan Despi	BLL Sociedad de Agricultores	60

Provincia de Tarragona

Alcover	ACA Sociedad de Agricultores	30
Cabra del Camp	ACA Sociedad de Agricultores	205
Milà, el	ACA Sociedad de Agricultores	40
Nulles	ACA Sindicato de Obreros Agricultores	60
Puigpelat	ACA Sociedad de Agricultores	70
Vallmoll	ACA Sociedad de Trabajadores del Campo	100
Valls	ACA Federación Agrícola de Valls	2500
Vilavella	ACA Sociedad de Agricultores	34
Montroig	BCA Sociedad de Agricultores	100
Reus	BCA Sociedad de Agricultores	50
Selva el Camp, la	BCA Sindicato de Agricultores	160
Arbós del Penedès	BPE Sociedad de Agricultores	125
Bisbal del Penedès	BPE Sociedad de Agricultores	180
Vendrell, el	BPE Fed Obreros Agric Vendrell y comarca	1900
Espluga del Francolí, l'	CBA Sindicato de Agricultores	70
Montblanc	CBA Sociedad de Agricultores Jornaleros	200
Capçanes	PRI Unión Obrera de Agricultores	42
Falset	PRI Sociedad de Trabajadores del Campo	480
Falset	PRI Federación del Alto y Bajo Priorato	4842
Guiamets, les	PRI Unión de los Trabajad. del Campo	38
Marçà	PRI Sociedad de Agricultores	500
Torroja del Priorat	PRI Sociedad de Trabajadores del Campo	80
Tivissa (Serra d'Almós, la)	REB Sociedad de Obreros Agricultores	58
Forcades	? Sociedad de Agricultores	12

Suma 12611

Suma real (selectiva) 10627²

Font: CONFEDERACIÓN NACIONAL DEL TRABAJO: *Memoria del Congreso 1919...*

Però la força de l'anarcosindicalisme agrari a Catalunya anà més enllà d'aquestes comarques representades en el Congrés del 1919. No s'exagera excessivament quan s'afirma que en aquest any la CNT aconseguí reunir al seu si la pràctica totalitat del moviment sindical i obrer -i també camperol- català. Bona part de la pagesia de les províncies de Barcelona, Lleida i Girona també fou absorbida per la CNT a través dels sindicats únics. El que succeeix és que és gairebé impossible de comptabilitzar el pes que els pagesos tingueren dins d'aquests sindicats únics locals. No és cert, òbviament, que dels 428.631 obrers catalans representats al Congrés de la Comèdia només fossin

² Aquesta suma, més real, s'ha obtingut prescindint de les xifres d'aquelles societats locals que podien estar incloses en les xifres de les federacions comarcals, en concret de les federacions del Priorat, Baix Penedès i Alt Camp. També s'ha inclòs a la suma selectiva, lògicament, les xifres de les societats del Barcelonès, Baix Llobregat, Baix Camp, Conca de Barberà i Ribera d'Ebre.

pagesos els 10.627 o, com a molt, els 12.611 que sumen les societats i federacions catalanes estrictament agrícoles relacionades al quadre 2.1. Dins les federacions locals d'oficis varis i sindicats únics locals s'hi amagava població obrera pagesa³. Per altra banda, no tots els pobles i municipis on hi hagué sindicats únics estigueren representats o adherits al Congrés. En qualsevol cas, la força de la CNT tant al camp català com arreu de Catalunya el 1919 ni tan sols es pot mesurar en xifres d'afiliats o d'adherits. La capitalització del poderós moviment obrer d'aquests anys per la CNT féu que entressin dins la seva òrbita i influència sindicats i sindicalistes que mai no s'arribaren a adherir explícitament a aquesta Confederació. I encara que moltes de les mateixes societats pageses que s'hi adheriren no eren pro-anarquistes ni romangueren posteriorment dins la CNT, cal definir com a fonamentalment anarcosindicalista el moviment sindical agrari reivindicatiu conduït per la CNT que es donà al camp català entre 1918 i 1920⁴.

En les nostres comarques rabassaires -on s'implantà la Unió de Rabassaires als anys vint-aquest moviment fou molt vigorós. Cal pensar que era una zona on la CNT comptà amb una força extraordinària. Segons les xifres oficials del Congrés de la Comèdia, l'afiliació anarcosindicalista el 1919 en aquestes comarques rabassaires superava el 80% del total d'afiliats catalans i també superva el 80% de la població total obrera de les pròpies comarques. Eren percentatges molt alts i s'expliquen en bona mesura pel pes que tenia la indústria en aquesta àrea geogràfica. Però el camp també hi hagué de jugar un cert paper que havia d'anar molt més enllà dels 735 afiliats pertanyents a les societats pageses representades al Congrés del 1919 amb seu a la zona d'influència de la Unió.

³ En el Congrés del Teatro de la Comedia hi havia representats, per exemple, tretze sindicats únics o federacions locals de societats obreres de poblacions que el 1925 tenien societat rabassaire adherida a la Unió de Rabassaires. Aquestes poblacions eren Castellar del Vallès, Cervelló, Malgrat, Martorell, Rubí, Sabadell, Sant Boi, Sant Feliu de Llobregat, Sentmenat, Vilafranca, Vilanova i la Geltrú, Mollet i Badalona. A part, hi havia també representats d'altres sindicats únics de poblacions que entre 1922 i 1925 havien estat bastant vinculades a la Unió com Olesa de Montserrat o Molins de Rei. Convé destacar que l'única població de la Unió de Rabassaires dels anys vint que participà al Congrés cenetista de 1919 amb societat agrícola pròpia fou Sant Feliu de Llobregat.

⁴ Surós Peraoaula, a través dels seus estudis de la província de Girona, ens demostra i documenta la presència d'efectius camperols anarcosindicalistes en comarques rurals catalanes que no comptaren amb cap societat agrícola explícita adherida al Congrés de la Comèdia. Surós apunta la importància d'un sindicat agrari cenetista a Olot a partir de 1919 -que intervindria activament en el Congrés Regional Camperol d'abril de 1923-. També esmenta els casos "dels agricultors de Santa Coloma de Farners que, el desembre de 1921, varen deixar la Federació Comarcal al·legant que no podien pagar la quota de 25 cèntims al mes" i del sindicat agrari de Castelló d'Empúries que havia arribat a tenir 300 afiliats (SURÓS PERACULA, Joan: *Població obrera i conflictivitat social a Girona (1914-1923)*, tesi de llicenciatura, UAB, 1988).

Quadre 2.2. *Afiliació a la CNT de les comarques de la Unió de Rabassaires el 1919.*

	N. afiliats	% D'afiliats en relació a la població obrera total de la comarca
Anoia	5.600	80'9
Alt Penedès	1.000	28'6
Bages-Berguedà ⁵	67.665	204'9 ⁶
Barcelonès	256.082	92'2
Baix Llobregat	7.530	74'7
Garraf	2.740	56'4
Maresme	12.393	68'0
Vallès Occ.	21.890	69'2
Vallès Oriental	2.800	44'7
Total	337.700	86'1

Font: TAVERA, Susanna i VEGA, Eulàlia: "L'afiliació sindical a la CRT de Catalunya: entre l'eufòria revolucionària i l'ensulsiada confederal 1919-1936" a *Revolució i Socialisme. Col·loqui Internacional, 14-15-16 desembre 1989. Barcelona, UAB, Barcelona, 1990.*

En concret, a les poblacions que estaven adherides a la Unió de Rabassaires el 1925, també sembla que el grau d'afiliació confederal tingué relació amb el nivell d'industrialització del municipi, tal com es mostra al quadre següent. Però repeteixo que la influència cenetista i fins la implantació dels sindicats únics locals anaren més enllà del que mostren aquestes xifres.

⁵ El Bages i el Berguedà s'han de comptabilitzar junts -tot i que aquest segon no és pròpiament una comarca de la Unió de Rabassaires dels anys vint- perquè en les dades cenetistes del 1919 alguns sindicats importants amb implantació en aquestes dues comarques oferien xifres globals d'afiliats sense distingir quants pertanyien a cada una de les dues.

⁶ Aquest percentatge, que sorprenentment supera el 100%, hauria d'obligar a fer una crítica de les fonts originàries dels quadres. En el mateix article que cito com a font del quadre es fa una crítica aprofundida de les xifres d'afiliats a la CNT que són les que el mateix sindicat publicava i difonia amb cert grau d'exageració i amb objectius propagandístics. També en el quadre següent apareixen percentatges superiors al 100%.

Quadre 2.3. *La CNT als municipis de la Unió de Rabassaires el 1919 i 1931*⁷.
*Percentatge d'afiliació sindical el 1919 sobre la població obrera*⁸.

		N. Obrers ind. (1920)	N. representats Congrés CNT 1919	N. representats % Congrés CNT 1931	
Manresa	BAG	9421	19895 ⁹	211,1	7078
Sentmenat	VOC	402	600	149,2	
Sant Boi del Ll.	BLL	610	800	131,1	200
Sant Feliu del Ll.	BLL	1170	1425	121,7	1000
Badalona	BAR	8856	9140	103,2	13888
Cervelló	BLL	222	220	99,1	
Malgrat de Mar	MAR	594	450	75,7	275
Vilanova i la G.	GAF	3604	2635	73,1	3500
Vilafranca del P.	APE	1583	1000	63,2	2500
Sabadell	VOC	13070	7925	60,6	10675
Canet de Mar	MAR	1742	1038	59,5	200
Rubí	VOC	1289	500	38,7	
Castellar del V.	VOC	1464	500	34,1	
Mollet del Vallès	VOR	1609	500	31,1	
Martorell	BLL	749	200	26,7	700
Esparraguera	BLL	1822			1500
Sant Vicenç de C.	BAG	800			1300
Sant Sadurní d'A.	APE	435			800
Gelida	APE	164			700
Santa Coloma G.	BAR	804			500
Tiana	MAR	657			
Arenys de Munt	MAR	357			
Piera	ANO	284			
S ^a Margarida i M.	APE	274			
Papiol, el	BLL	208			
Teià	MAR	163			
Sant Cugat del V.	VOC	142			
Castellbisbal	VOC	31			
Montornès	VOR	26			
Ullastrell	VOC	7			
Subirats	APE	6			
Abrera	BLL	3			
Masquefa	ANO				
Sant Quirze del V.	VOC				
Rajadell	BAG				
Sant Martí S.	APE				

⁷ He inclòs dades del 1931 perquè es vegi més clarament el pes anarcosindicalista en les diferents poblacions del quadre.

⁸ Fonts: GABRIEL, Pere: "La població obrera...; CNT.: *Memoria del Congreso 1919. Celebrado en el Teatro de la Comedia de Madrid, los días 10 al 18 de Diciembre de 1919*, Barcelona, 1932; *Memoria del Congreso Extraordinario celebrado en Madrid los días 11 al 16 de junio de 1931*, Barcelona, 1932.

⁹ A aquesta xifra de Manresa hi ha inclosos militants d'altres poblacions que estaven adherits a sindicats que tenien seu a Manresa i que la font no desglossa. Per això, per exemple, Sant Vicenç de Castellet no té oficialment cap efectiu cenetista el 1919, quan era una de les poblacions que aportava més afiliats als sindicats o federacions comarcals del Bages.

Martorelles	VOR
Fonollosa	BAG
Avinyonet	APE
Viladecavalls	VOC
Sant Esteve S.	BLL
Sant Llorenç d'H.	APE
St. Salvador de G.	BAG

46.828

44.816

En totes les poblacions del quadre que comptaven amb efectius cenetistes segons les xifres oficials tant del 1919 com del 1931, l'anarcosindicalisme hi tingué sens dubte una destacada presència. Òbviament destaquen els que tenen els percentages més alts com Manresa, Sentmenat, Sant Feliu, Sant Boi, Badalona o Cervelló. Però no es pot oblidar poblacions que oficialment, alguns de manera sorprenent, no tenien efectius el 1919 i en canvi el 1931 se'ns mostren com a baluards cenetistes: Esparraguera, Sant Vicenç de Castellet, Sant Sadurní d'Anoia i Gelida.

Retinguem el nom d'aquestes dues darreres poblacions perquè pertanyen a la comarca rabassaire que teòricament era menys anarcosindicalista -segons el quadre 2.2.-, l'Alt Penedès, i, en canvi, fou una comarca on es visqué un altíssim grau de conflictivitat sindical rural. Precisament, durant el trienni bolxevic, la conflictivitat laboral i social solgué anar paral·lela al procés d'organització obrera anarcosindicalista. I l'Alt Penedès no hagué de ser una excepció. No és estrany que un dels llocs on la dependència del moviment rabassaire al sindicat únic fou més evident va ser Vilafranca del Penedès. Fins i tot, un cop passada la ressaca revolucionària del 1919-1920, la Unió de Rabassaires tingué molts problemes per implantar-se en aquesta ciutat a causa de la influència cenetista dins el sindicalisme pagès¹⁰. Vilafranca comptava des del 1910 amb la Societat d'Obrers Agricultors, de clara influència anarcosindicalista. El secretari d'aquesta societat el 1919, Facundo Via, era alhora tresorer de la Federación Local de Solidaridad Obrera des del 1911¹¹. El Ple Regional Camperol confederal que se celebrà l'abril del 1923 a Barcelona, havia de tenir lloc en principi a Vilafranca. Problemes de localització d'un espai adequat per a l'assemblea decidiren a darrera hora traslladar el Ple a la ciutat comtal.

¹⁰ Duran i Cañameras, com a dirigent de la Unió, escriu en el seu *Dietari* inèdit el 1922 (p. 702): "els rabassaires [de Vilafranca] estaven dominats pel sindicat únic i ens digueren que no podien tenir tractes amb nosaltres perquè anàvem amb el Ferrer Cabra que havia sigut sempre el qui havia dirigit la política republicana del districte".

¹¹ És possible que aquesta Societat d'Obrers Agricultors es refundés el 1922-23, en passar a adherir-se a la Unió de Rabassaires. P. GABRIEL, a la seva tesi *Classe Obrera...*:584, dona dues dates de naixement de la societat: el 1910 i el 1923. El més probable és que es tractés d'una refundació ja que el president de l'entitat Pere Cartró és el mateix almenys des del 1919 al 1923.

Aquesta societat d'agricultors vilafranquina, així com les veïnes i poderoses federacions comarcals de pagesos de tendència anarcosindicalista del Baix Penedès i l'Alt Camp - recordo que ambdues participaren al Congrés de la Comèdia de 1919- hagueren d'influir necessàriament en el sindicalisme rabassaire de l'Alt Penedès. A la major part de poblacions d'aquesta comarca hi hagué d'haver sindicats únics integrats, d'entre d'altres col·lectius, per parcers i rabassaires, tot i que el 1919-20 només em consti la seva presència explícita a la capital i en una població relativament petita -però precisament per això significativa- com Sant Cugat Sescarrigues¹². Un dels principals propagandistes catòlics agraris catalans, Josep Maria Rovira, afirmava amb certa resignació en una conferència a la població penedesenca de Sant Sadurní d'Anoia el 4 de gener de 1920, en ple locaut patronal general a Catalunya: "S'ha sindicat tothom, no queda ningú [sense sindicat-se] (...). Veiem com tothom s'associa i es sindicat, com si els nostres pagesos fossin iguals que'ls de les ciutats". "Els propulsors del moviment agrari han unit els pagesos, han unit els pobles i finalment els han unit a tots els treballadors. Han volgut anar a la força única per assegurar mellor el seu triomf"¹³. ¿No es referia mossèn Rovira a la força sindical que més es va acostar en aquell moment a la sindicació única i total, la CNT, quan parlava d'aquesta *força única*? L'Associació de Propietaris de Vilafranca fou més explícita encara que mossèn Rovira. Tot lamentant l'agitació rabassaire a les vinyes penedesenques del 1919-1920 afirma que "la fuerza impulsora de tal movimiento fue el comunismo revolucionario, que después de haberse enseñoriado de los centros industriales de Cataluña, y especialmente de Barcelona, abultando injusticias, exagerando egoismos y prometiéndolo utópicas igualdades, trató de juntar en el Sindicato único la gente del campo a las masas proletarias de la ciudad para dar batalla al organismo social"¹⁴.

És cert que al Penedès hi hagueren i actuaren per aquells anys altres federacions i

¹² En aquesta darrera població, de 801 habitants el 1920, propietaris rurals denunciaren en aquest any a la cooperativa agrària local demanant el seu tancament "por los casos probados de violencia que han cometido la mayoría de socios de dicha cooperativa este verano con varios con el fin de obligarles a pertenecer al *Sindicato Unico* al cual pertenecen aquellos" (Expd. 11.211 de l'AGCB ("Asociación Agrícola Cooperativa de San Cugat Sescarrigas")).

¹³ ROVIRA, Josep M.: "Conferència d'orientació social", Cambra Agrícola del Noia, gener de 1920.

¹⁴ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:21. Aquesta Associació de propietaris acaba el mateix escrit (a la p. 23) dient: "a medida que ha ido eclipsando la influencia del Sindicato único en Barcelona [s'escriu aquest text el 1922], se han constreñido igualmente en el Panadés las coacciones y exigencias de las Juntas de *parcers*".

sindicats pagesos que sobre el paper estaven al marge de l'anarcosindicalisme, com la important Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles del Penedès, teòricament de tendència republicano-socialista. Però, tal com explicaré més endavant, la constitució d'aquesta federació el 1919 respongué en bona mesura precisament a l'objectiu de frenar l'avenç de la CNT per aquesta comarca rabassaire. Per altra banda tampoc és clar que una part important dels sindicats locals que integraven aquesta federació no tinguessin cap relació amb els sindicats únics locals o amb l'anarcosindicalisme.

Almenys l'actuació sindical de bona part de les societats de pagesos, ja no només de l'Alt Penedès, sinó d'arreu de les nostres comarques rabassaires, tingué molt a veure amb la gran capacitat d'acció i mobilització per a les vagues i les reclamacions de millores laborals que demostraren els sindicats únics, i que precisament fou una de les claus de l'èxit d'aquests¹⁵. Els sindicats únics afermaren arreu el pes *local* del moviment obrer. Negociaren a nivell local i directament, entre obrers i patrons, sense intermediaris. Precisament aquesta tàctica *localista* fou molt adequada per a les reivindicacions rabassaires. Perquè cap altre sector com l'agricultura acusava unes diferències de condicions laborals tan grans entre localitats i comarques. D'aquesta manera les societats rabassaires i/o els sindicats únics locals presentaren als propietaris de cada població unes bases diferents en funció de les condicions en què es treballés fins aleshores. En totes les bases es demanava fonamentalment una rebaixa de les parts de la collita a pagar al propietari (de la meitat al terç, del terç al quart, etc.) i augment de la col.laboració del propietari en les despeses del cultiu (en adobs, llavors, sofres, sulfats). Val a dir que aquests productes s'havien encarat especialment al llarg dels anys deu a conseqüència sobretot de la guerra europea. El cost de producció d'una càrrega de vi va passar de 17 pessetes el 1913 a 28 després d'aquesta guerra¹⁶.

En general, parcers i rabassaires obtingueren èxits en les seves reivindicacions. La Federació Comarcal de Societats Obreres Agrícoles del Penedès reconegué que entre 1918 i 1920 "muchos propietarios aceptaron las demandas accediendo a las mejoras"¹⁷.

¹⁵ Pere GABRIEL assenyala a la seva tesi *Classe obrera...*:728 com els obrers s'incorporaren als sindicats únics per la gran capacitat que mostraren els dirigents anarcosindicalistes d'acció i mobilització en les vagues dels anys 1918-1919.

¹⁶ INSTITUT AGRÍCOLA CATALÀ DE SANT ISIDRE: *La crisi vinícola. Conferències*, Barcelona, 1923:13.

¹⁷ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:30.

Abans de la lluita sindical generalitzada del 1919, en les nostres comarques rabassaires la renda més comuna a pagar per part del pagès era un terç de la collita. A Font-rubí, de l'Alt Penedès, per exemple, de 581 contractes de vinya analitzats tenien les proporcions següents abans de la collita de raïm del 1919: un 66'2% pagaven 1/3, un 20'6% 2/5, un 10'8% 1/2, i només un 2'06% 1/4¹⁸. Després de les mobilitzacions aquestes proporcions variaren favorablement per al pagès. Tot i que no conegui amb exactitud la variació exacta que sofrí la renda en aquesta població, sé que a Gelida - també a la mateixa comarca de l'Alt Penedès- els rabassaires aconseguiren fer baixar la proporció dels que pagaven un terç a menys del 25% dels contractes i fer predominar la proporció del quart a gairebé el 50% dels contractes¹⁹. En l'enquesta feta per *La Terra* (10-11-1923/15-12-1923) a diverses poblacions amb contingents rabassaires es diu que a Castellet i Gornal (el Garraf) el sindicat aconseguí el 1919 rebaixar les parts de 2/5 a 1/3. Semblantment va passar a Castellbisbal i a Martorelles on els vinyaters pagaren a la dècada dels vint comuntment l'1/4 i a Sant Fost de Capcentelles, de forma repartida, l'1/3, 2/7 i 1/4. En la mateixa enquesta, que tan sols contestaren set poblacions, en quatre d'elles -Montornès i Sant Fost de Capcentelles, del Vallès Oriental, Teià, del Maresme, i Castellet i la Gornal, del Garraf- reconeixien que a partir del 1919-1920 els propietaris col.laboraven en major proporció a les despeses dels cultius o fins que concediren algun dret al rabassaire com el de pastura per les vinyes²⁰. Al Baix Llobregat, en general, els propietaris transigiren a fer-se càrrec a partir de llavors del sulfat²¹.

Però aquestes millores no foren aconseguïdes amb facilitat. Totes anaren acompanyades

¹⁸ Llibre de registre de socis de la Societat de Rabassaires de Font-rubí el 1919 (I-41 de l'AHM Font-rubí).

¹⁹ Abans de la revisió de rendes de 1931 107 pagesos de Gelida declaraven tenir 139 contractes diferents de rabassa morta amb les següents proporcions: el 0'7% l'1/2; el 21'8% l'1/3; l'1'4% el 2/7; el 48'1% l'1/4; el 26'2% l'1/5 i l'1'4% l'1/6 ("Acta de consignación de la renta o precio de arrendamiento de una finca rústica a los efectos de pedir su revisión", Gelida, setembre-novembre de 1931 a l'AHM Gelida).

²⁰ Els rabassaires de Teià, el 1924, tornaren a reconèixer que "durante 6 años [és a dir, des del conflictiu 1919] han sido en grandes cantidades los abonos entregados por los propietarios a sus aparceros" (*La Terra*, 12-4-1924:3). Sobre Castellet i la Gornal, Duran i Cañameras escriuria el 1925: "Quan les lluites agràries del Penedès d'ara fa uns quatre anys (...) els propietaris varen firmar unes bases que modificaven els contractes de conreu de la terra millorant la situació dels pagesos. Entre aquestes millores hi havia la de que el propietari no es reservava les herbes de les terres donades a conreu i, per tant, que d'allí endavant no podria arrendar tals herbes ni fer entrar en els conreus remats de bestiar" (*Democràcia*, 12-9-1925:1-2).

²¹ DURAN i CAÑAMERAS: "Contractes d'aparceria..."

d'una forta conflictivitat laboral i social. Les quals coses demostren l'alt grau d'organització sindical que s'assolí per part de la pagesia de les comarques estudiades. La correlació entre desenvolupament organitzatiu camperol i conflictes vaguístics, que Tuñón de Lara confirma que es produí a Andalusia durant el trienni bolxevic, també es donà en les comarques rabassaires catalanes²². Durant el bienni 1919-1920 es visqué una situació molt tensa en aquestes comarques. L'Institut Agrícola de Sant Isidre es dirigí al govern per comunicar-li el "estado de anarquía en que hoy nos hallamos sumidos" i de la necessitat i urgència "que los Poderes públicos amparen el derecho de propiedad, restablezcan el principio de autoridad y obliguen a todos al cumplimiento de las leyes del país y a la observancia de los contratos de trabajo y de la explotación de las tierras libremente estipulados"²³. Per la seva banda l'Associació de Propietaris de Vilafranca denuncià dos anys després de les lluites: "Los terratenientes no arreglados y los parcers esquiroles quedaron sujetos a los efectos del boicot en todos los órdenes de la vida humana, mucho más molestos en el campo que en la ciudad, y a los improperios e insultos de los chiquillos y mujeres por las calles de las poblaciones (...). En 1919 y 1920, la recolección de la uva en diversas fincas tuvo que practicarse con intervención de la Guardia Civil para evitar que se malograra en las cepas la parte de fruto correspondiente a los propietarios (...). Que el sindicalismo ha tratado de imponerse en el campo también por el terror lo atestiguan, además de los procedimientos apuntados, la imposición de multas a los remisos en ingresar en las Sociedades de labradores, las amenazas proferidas, los diversos actos de sabotage realizados, los dos asesinatos en la villa del Vendrell, la reciente explosión de tres bombas (la cuarta no llegó a explotar) en una casa de campo del término de Castellví de la Marca..."²⁴.

La conflictivitat no es va limitar al Penedès, si bé en aquesta comarca es van viure molt probablement els episodis més violents. De la mateixa manera que s'ha dit que s'havien aconseguit millores en altres comarques, també la conflictivitat agrària s'escampà gairebé arreu de Catalunya, més o menys seguint les petges de la implantació anarcosindicalista. Tinc constància de conflictes laborals i socials rurals més o menys greus en les comarques tarragonines de la Conca de Barberà, l'Alt Camp, de les gironines de la

²² TUÑÓN DE LARA, Manuel: *Luchas obreras y campesinas...*

²³ Document adreçat al Consell de Ministres per l'IACSI publicat a *Revista del Instituto Agrícola Catalán de San Isidro (RIACSI)*, 20-1-1920:24-26.

²⁴ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:22.

Garrotxa i l'Alt Empordà i en gairebé totes les nostres comarques rabassaires, especialment a Teià, Mataró, Argentona i Canet al Maresme; Martorell, Cervelló, Abrera, Sant Feliu i Sant Boi al Baix Llobregat; Castellet i la Gornal i Sant Pere de Ribes al Garraf; Santa Perpètua i Castellbisbal al Vallès Occidental; i Badalona al Barcelonès²⁵. La repressió contra el sindicalisme -també l'agrari- que s'exercí fonamentalment a partir de finals de 1920 quan Martínez Anido es féu càrrec del govern civil de Barcelona -de la qual se'n parlarà més avall- no féu més que corroborar el grau de mobilització, activitat i conflictivitat sindical que es donà durant l'eufòria revolucionària del trienni bolxevic.

2.1.1. La vinculació entre l'anarcosindicalisme i el republicanisme.

L'èxit cenetista al camp català durant el 1918-1920 no s'explicaria sense tenir en compte la històrica vinculació des del segle XIX de l'anarcosindicalisme amb el republicanisme o, potser millor, amb el sector més obrerista del republicanisme. Dins d'aquest sector s'inclouïa un republicanisme molt reivindicatiu de base pagesa que no tindria gaires dificultats per acceptar l'estratègia dels sindicats únics en l'ambient d'eufòria revolucionària del trienni bolxevic. Era un republicanisme que havia estat dominant dins el sindicalisme rabassaire des de pràcticament el Sexenni Democràtic, que fins a principis de segle estigué integrat fonamentalment dins el federalisme i que fornirà la base social i ideològica de la Unió de Rabassaires a partir de 1922. Era el republicanisme que ja a finals del segle XIX hagué d'assumir cojunturalment la direcció de l'obrerisme pagès organitzat a partir de la Federació de Treballadors Agrícoles de la Regió Espanyola, un dels precedents més clars de la Unió de Rabassaires²⁶.

Per entendre aquests tradicionals lligams entre republicans i anarcosindicalistes cal tenir present, tal com ha recordat Àngel Duarte, que s'ha insistit excessivament en la ruptura obrerisme/republicanisme arran del desenllaç del Sexenni i que cal, en canvi, recalcar la pervivència del parentiu ideològic entre republicans i llibertaris fins als anys de la II

²⁵ Vegeu PUJOLAR HUGUET, R.: *La qüestió agrària del Pla d'Olot*, Olot, octubre de 1919; NEGRE PASTELL, Pelayo: *Evolución del régimen de propiedad en Cataluña, singularmente en la diócesi de Gerona*, s.d. (1921?); MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*; MAYAYO ARTAL, Andreu: *La Conca de Barberà 1890-1939. De la crisi agrària a la guerra civil*, Montblanc, 1986; GAVALDA TORRENTS, Antoni: *L'associacionisme agrari...*; per a les comarques rabassaires que estudiem vegeu INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*; DURAN CAÑAMERAS, F.: "Història de la qüestió agrària..."; *La Terra*, 15-11-1922, 22-9-1923 i 18-10-1924; *El Diluvio*, 16-12-1919, 3-1-1920, 11-7-1920 i 21-9-1920; *La Costa de Llevant*, 28-11-1919, 19-9-1920, 11-7-1920; *Setmanari de Mataró*, 19-9-1920; *Democràcia*, 1-8-1920, 19-9-1925 i 16-7-1927.

²⁶ LOPEZ ESTUDILLO, Antonio: "Federalismo y mundo rural..."

República. Un parentiu que fou possible mantenir-lo a través de la convivència d'uns i altres en les múltiples formes existents d'associacionisme local -societats corals, centres obrers i republicans, cooperatives, mútues, societats de foment de les escoles laiques o del lliurepensament o fins lògies maçòniques- o a través d'altres canals com la premsa²⁷. La col.laboració a nivell local es concretà fins i tot en la participació conjunta en eleccions municipals. A Martorell, per exemple, el 1915 anarquistes cooperarien amb republicans federals per derrotar el radical Pere Puig segons denuncià aquest mateix²⁸. En la mateixa comarca, a Sant Feliu de Llobregat, el 1917, el dirigent local de l'anarcosindicalista Federació Nacional d'Obrers Agricultors, Remigi Pañella -que posteriorment ingressaria a la Unió de Rabassaires- aniria de candidat en una mateixa llista amb republicans i reformistes en les eleccions locals d'aquell any²⁹. Per altra banda, Pere Gabriel dóna prova de relacions personals que s'establiren abans i després del 1900 entre dirigents anarquistes i republicans -com per exemple entre el federal Joan Tutau i els anarcosindicalistes Farga Pellicer i Lluñas- que, segons aquest mateix historiador, expliquen molt millor les vinculacions entre anarquisme i republicanisme que no pas llargues disquisicions polítiques³⁰. Alhora, Enric Ucelay ha posat de manifest com republicans i anarquistes compartien -amb lleugeres diferències de matis- molts conceptes ideològics com ara la visió teòrica del funcionament de l'economia idealitzant la realitat catalana de petites empreses i tallers com un primer pas cap a una propietat social. Unes fronteres de classe toves i unes fronteres de barri desdibuixades "configuraven una cultura genuïnament popular, amb especificitats proletàries i petit burgeses, però que componien un conjunt interclassista i barrejat. Tant anarquistes com republicans i nacionalistes tenien una visió idealista de la Història, que es basava en una concepció humanista de la societat i no en una anàlisi de classes socials derivada de fonaments econòmics"³¹. Anarquistes i republicans, en fi, col.laborarien estretament -tal com es veurà més endavant- en els moviments d'oposició política a la Dictadura de Primo de Rivera i a fer possible la instauració de la II República.

²⁷ DUARTE, Àngel: "Republicans i obreristes" a *Revolució i Socialisme. Col.loqui Internacional*, 14-15-16 desembre 1989. Barcelona, UAB, Barcelona, 1990:80 i 87.

²⁸ *El Progreso*, 17-11-1915.

²⁹ TARDÀ, Joan: *Republicans i catalanistes al Baix Llobregat a principis del segle XX*, Barcelona, 1991:197.

³⁰ GABRIEL, Pere: "Anarquisme i catalanisme" a TERMES, Josep i altres: *Catalanisme. Història, Política i Cultura*, Barcelona, 1986.

³¹ UCELAY DA CAL, Enric: *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*, Barcelona, 1982:104-105.

La relació entre uns i altres estimularia tant la tendència constant a la recuperació de la tradició del sindicalisme més moderat i republicà per part de l'anarcosindicalisme com la recerca de l'ajuda de l'esquerra política per part d'anarquistes en moments de forta repressió política i sindical com es donà durant el trienni bolxevic, especialment a partir de 1920. Per això fou ben natural i assumible per tots els llibertaris l'ajuda dels advocats laboralistes procedents de les files republicanes als anarcosindicalistes perseguits en aquest període. Guerra del Río, Jesús Ulled, Puig d'Asprer, Joan Casanovas³², Ramon Aguiló, Saragoyen, Francesc Layret o Lluís Companys són els més coneguts³³. El cas de Companys és el que ens interessa més perquè, a banda que fundarà i serà el líder indiscutible de la Unió de Rabassaires al llarg dels anys vint, tingué -al costat de Layret fins la mort d'aquest al novembre de 1920- una trajectòria política i sindical a partir de 1917 molt acostada a la CNT i, per raons d'amistat i d'afinitats ideològiques, amb el principal líder d'aquesta confederació, Salvador Seguí. S'ha destacat repetides vegades l'acció de Companys com a advocat de sindicalistes i fins el seu esperit humanitarista per defensar els perseguits durant aquell trienni. El republicà Ramon Ratés va deixar escrit sobre aquest polític que "el que considero millor de tota la seva actuació fou l'abnegada defensa que féu dels sindicalistes perseguits de la CNT. Quan eren molts els advocats que se'ls treien del davant, ell els acollia afectuosament"³⁴. I el comunista Amadeu Bernadó escriví que "com més se'ns amordassava, com més se'ns empaitava, com més germans nostres queien clivellats per les bales dels botxins a sou d'Anido o d'Arlegui, més càlida i més solidària se'ns mostrava, però, l'assistència moral de Lluís Companys enmig de tanta covardia"³⁵. El seu càrrec de regidor del municipi de Barcelona, que exercí des del 1917 al 1920, el féu implicar especialment en la cruenta conflictivitat laboral i social que es visqué en la ciutat comtal durant aquests anys.

³² Ramón Xuriguera escriví de Casanovas: "la inhibició explicable, potser en un lletrat professional, no era possible en aquell que de més a més de lletrat, per llurs activitats polítiques i socials, se sentia solidaritzat amb les lluites populars. La primera defensa que portà cap, fou la de Salvador Seguí. Era amic seu i la doble condició d'amic i perseguit exaltà l'incentiu d'aquella defensa. Després l'organització obrera el requeri per altres defenses. La seva inclinació havia estat guanyada per les necessitats populars. A tantes indicacions d'abandó que li foren fetes, havia de resistir-s'hi sempre fins que una imposició governativa li'n privà. La quantitat d'abnegació i competència que aportà a les seves actuacions de l'Audiència, quedà palesada en el fet que, de prop de cent defenses que practicà, únicament en resultaren dues condemnes i aquestes, encara, amb gran rebaixa de la petició fiscal" (XURIGUERA, Ramon: *Casanovas. Quinze anys de política catalana*, Barcelona, 1933:73-74).

³³ Cal especificar que no eren advocats a sou de la CNT ni estaven a les ordres d'aquesta. Àngel Pestaña digué el 1929, en referència a Layret, que aquest "no era l'advocat de l'organització [cenetista], ans un advocat que intervenia en els processos de l'organització, quan per a això era requerit. Ço que no és el mateix" (Àngel Pestaña: "L'advocat Layret" a *La Campana de Gràcia*, 30-11-1929:1).

³⁴ RATÉS, Ramon: *Memòries d'un cafeter de noranta-sis anys*, Barcelona, 1980:100.

³⁵ Citat per POBLET, Josep M.: *Vida i mort de Lluís Companys*. Barcelona, 1976:107.

Intentà aprofitar aquest càrrec per frenar la repressió contra els obrers, per intervenir en conflictes vaguístics, alguns tan importants com el famós de la Canadenca. Una de les millors proves de la veritable implicació de Companys en les lluites obreristes en aquells anys fou el nombre de vegades en què va ser empresonat simplement per ser un element de confiança dels sindicalistes: l'agost del 1917, el maig de 1918, el febrer de 1919, l'abril del mateix any i finalment el novembre de 1920³⁶. Aquest darrer empresonament formà part de l'onada durament repressiva que engegà Martínez Anido en aquell moment. Companys, juntament amb Seguí i altres importants sindicalistes, va ser deportat al castell de la Mola a Maó³⁷.

Sens dubte la crisi en què havia caigut el republicanisme català a finals dels anys deu en part degut als postulats abstencionistes defensats pels anarquistes empenyé als republicans a buscar aliats i base social en el sindicalisme. Però també és cert que un altre factor no menys important de l'acostament entre el republicanisme i l'anarcosindicalisme fou la creença generalitzada -sobretot durant 1919-1920- del fet que acabaria triomfant la revolució social³⁸. La percepció de l'esquerra política que a la CNT, aquell "gegant amb peus de fang", li mancava una direcció política per fer triomfar la revolució va portar a Layret i Companys a provar d'acostar posicions amb Seguí i amb els sectors cenetistes menys refractaris a l'actuació política per emprendre accions tan importants com l'intent de transformar el setembre de 1920 el Partit Republicà Català en un partit comunista adherint-lo a la III Internacional, amb el propòsit que fos aquest

³⁶ Enric JARDÍ, a al seva obra *Lluís Companys. President de la Generalitat*, Lleida, 1991:87, transcriu una carta d'uns col·laboradors de Companys dirigida a aquest el 12 de juny de 1920 en què li expliquen una visita a Julio Amado, governador de Barcelona fins el desembre de 1919: "Tampoco le oculté su verdadera personalidad [referint-se a Companys] diciendo que era Vd. el hombre de confianza de los elementos obreristas, el que continuamente luchaba sin cesar procurando obtener, desde el municipio, mitigar en lo posible la cruenta e injustificada represión del Conde Salvatierra" [governador civil de Barcelona en el moment de la redacció de la carta].

³⁷ Per seguir les activitats com a advocat laboralista de Companys durant aquests anys són útils MARTÍN, Josep Lluís: "L'advocat del poble" a *Lluís Companys. Trajectòria d'un president*, Barcelona, 1991; POBLET, Josep M.: *Vida i mort de Lluís Companys...*; JARDÍ, Enric: *Lluís Companys...*

³⁸ Els dirigents republicans catalans varen manifestar en diferents ocasions el seu convenciment en l'esclat de la revolució social. Marcel·lí Domingo, en un article el 1924 titulat "L'esquerra catalana. L'emoció civil dels obrers" a *Democràcia*, 2-2-1924, afirmà: "Les hores que coincidien amb el fi de la guerra europea, amb la caiguda de tants imperis, la fugida grotesca de tants reis i la implantació a una part i una altra de règims republicans i socialistes. Qui no creia que el proletariat venia a fer la revolució social? Tant es creia que les dretes van preparar, fer i estan fent la contrarrevolució (...). Nosaltres, i amb nosaltres molts homes d'esquerra, vàrem veure amb joia aquell esclat de vida del proletariat català, i pels mitjans que van ésser possibles, vàrem facilitar-li el camí. La revolució no va ésser feta. Per falta de pit?". Companys digué dies abans de l'assassinat de Layret que en "l'emoció de les hores heroiques que vivim, ens volem ajuntar amb tots aquells que treballin perquè triomfi el més aviat possible la revolució social transformadora de l'actual règim d'injustícies i d'iniquitats" (*L'Avenir*, 6-11-1920).

partit el qui assumís el paper directiu en un possible esclat revolucionari³⁹. També és destacable en aquest mateix sentit el propòsit de Layret de formar candidatures obreristes amb el concurs de la CNT en les eleccions generals de novembre de 1920⁴⁰. Layret hagué de deixar atònits a una part dels assistents al congrés del PRC en què es discutí l'ingrés d'aquest a la Internacional comunista -sobretot al sector moderat del partit contrari a aquest ingrés el portaveu del qual en aquella ocasió fou August Pi Sunyer- quan justificà la dictadura del proletariat: "No es posible equiparar el valor de la dictadura del proletariado con la dictadura capitalista. Esta es el mantenimiento del dominio de una clase sobre la otra, mientras aquella es una necesidad circunstancial para el mantenimiento de un nuevo estado de justicia i igualdad"⁴¹. No casualment en el congrés es trobava entre el públic sindicalistes com Seguí i Quemades. La CNT ja havia aprovat la seva adhesió provisional a la III Internacional el desembre de 1919.

³⁹ L'intent s'havia de materialitzar en el congrés que el PRC celebrà el 25 i 26 de setembre de 1920. El sector majoritari del partit en aquell moment, el dirigent principal del qual era Layret, presentà la proposició, firmada per ell mateix, Alomar, Joan Casanovas, Domingo i Companys, que proposava la transformació del partit i l'adhesió a la Internacional comunista: "I. Que'l partit republicà català expressa la seva conformitat en la doctrina i l'actuació assenyalada per la Tercera Internacional; II. Que com a conseqüència, és anhel seu la constitució de tot el proletariat espanyol en un únic organisme sindical que respongui als principis de dita Tercera Internacional; III. Que en virtut dels acords d'aquesta deu existir un partit adherit a la mateixa; IV. Que's dona un vot de confiança al Directori per a que realitzi la transformació de la nostra comunió política en el sentit expressat, ingressant, cooperant o creant el partit que respongui a dits ideals" (*El Diluvio*, 26-9-1920:32). El resultat final del Congrés ens és encara incert perquè davant la transcendència dels acords que s'havien d'aprovar es decidí que es votés per escrit dins el termini de quinze dies. Malauradament és molt difícil aconseguir esbrinar quin fou el resultat final. El 15 d'octubre s'afirmava que encara faltava per rebre la major part de les comunicacions per efectuar l'escrutini total (*El Diluvio*, 15-10-1920:18). És molt probable que la major part de les organitzacions contràries a les propostes *bolxevitzadores* es neguessin a contestar. Les contestes de les úniques organitzacions locals que recollí *El Diluvio* donaven suport a la proposta defensada per Layret. Aquestes foren les de Barcelona, Igualada, Torroella de Montgrí, Sallent, Roquetes, Vilallonga, Vallmoll, Puigpelat, Albesa i Valls (*El Diluvio*, 15-10-1920:18). Algunes organitzacions importants adherides al partit com la Joventut Republicana de Lleida es negaren a participar al congrés, tot desmarcant-se del mateix partit. Aquesta Joventut publicà una nota a *El Diluvio*, 22-9-1920:12, en què afirmava que no assistiria al congrés del PRC perquè estava defraudada d'aquest partit i per trobar-se "la massa dels afiliats en un estat de cansament els uns, d'indisciplina els altres". Per altra banda hi havia sectors que consideraven que el Partit Republicà Català havia deixat d'existir feia temps.

⁴⁰ Aquesta candidatura s'havia d'anomenar d'"Unió Proletària" i havia d'incloure Seguí i altres anarcosindicalistes. La candidatura també hauria d'incloure Companys, que aniria pel districte de Sabadell, Domingo, pel de Tortosa i Casanovas, pel districte de Vilafranca (FERRER, Joaquim: *Layret (1880-1920)*, Barcelona, 1971:200-205). El mateix dia que assassinaren a Layret -el 30 de novembre de 1920- aquest havia escrit una carta dirigida a Domingo que deia: "Mi querido amigo: yo deseaba verle para hablar de la cuestión de la candidatura de Barcelona, que ha cambiado de aspecto, y puede existir forma para presentarla. Como ahora tengo prisa no puedo darle detalles. Ya le escribiré y todavía mejor si un día de éstos podía venir V. un instante. Suyo. F. Layret" (Fons Documental Marcel·lí Domingo, Arxiu del Parlament de Catalunya).

⁴¹ *El Diluvio*, 28-9-1920:9.

¿Fins a quin punt aquests projectes de Layret del 1920 comptaven amb el suport o vist-i-plau de dirigents cenetistes com Seguí? No ho sabem amb exactitud⁴². Amb tot, Isidre Molas ja va demostrar com el "possibilisme llibertari" de Seguí admetia que calia buscar aliances fora de la classe obrera, fos incorporant nous sectors al sindicalisme (intel·lectuals, rabassaires, tècnics, etc.) fos buscant l'ajut de la burgesia liberal, a través dels partits republicans d'esquerra. Per a Seguí -segons Molas- calia "buscar el màxim d'aliances socials, i el màxim d'aliances polítiques possibles, crear una organització d'afiliació massiva i intervenir en la lluita política"⁴³. Al novembre de 1920, moment en què es debatia l'ingrés del PRC a la III Internacional després d'haver-ho proposat el Congrés del partit al mes de setembre i es discutia la confecció de candidatures obreristes per a les eleccions, havia acabat d'entrar Martínez Anido al front del govern civil de Barcelona i més que mai li feia falta a la CNT una aliança al nivell que fos per frenar o aturar la duríssima repressió de què seria objecte.

El grau d'afinitat ideològica entre Seguí, Layret i Companys en aquest moment era alt. Aquests dos últims simpatitzaven de forma declarada amb la CNT almenys des de 1917 quan col·laboraren amb aquesta central en la vaga revolucionària de l'estiu d'aquell any. El desembre de 1918 Companys afirmà en un míting a Collblanc que "els republicans tenen el deure de posar-se en contacte amb les organitzacions obreres, encara que siguin antipolítiques" en clara al·lusió a la CNT⁴⁴. En motiu del locaut patronal iniciat el novembre de 1919 i que es perllongarà fins al gener de l'any següent, Companys declarà en un ple de l'Ajuntament que es trobava "cada dia més a prop de la Confederació Nacional del Treball i que tan sols per circumstàncies de lloc i de temps milita en el partit que representa" i "que moltes vegades s'ha plantejat el dilema de si no compliria millor amb la seva consciència ingressant decididament en aquell organisme obrer"⁴⁵. Mentre Companys aprofitava la tribuna municipal per defensar el sindicalisme obrer, Layret se servia per al mateix de l'escó parlamentari de les Corts de Madrid des que fou escollit diputat el juny de 1919. Layret intervingué activament en favor del sindicalisme en tots els intensos debats sobre la tensió social a Catalunya⁴⁶. Companys i Layret

⁴² Seguí, de totes maneres, continuà fent declaracions de tipus abstencionista -possiblement per exigència de les bases sindicals- que havien de desanimar molt a Layret. En declaracions al diari *La Libertat* de Madrid -recollides per *El Diluvio*, 23-10-1920- tot criticant als partits socialistes afirmà que "los sindicatos tienen un deber que cumplir que está fuera de toda influencia parlamentaria y electoral".

⁴³ MOLAS, Isidre: *Salvador Seguí. Escrits*, Barcelona, 1975:11.

⁴⁴ *La Lucha*, 17-12-1918 (citada a MARTÍN, Josep Lluís: "L'advocat del poble"...:86).

⁴⁵ *El Diluvio*, 1-1-1920 (citada a MARTÍN, Josep Lluís: "L'advocat del poble"...:86 i a JARDÍ, Enric: *Lluís Companys*...:68).

⁴⁶ FERRER, Joaquim: *Layret (1880-1920)*...:191.196.

participaren junts el 23 de maig de 1920 en un míting organitzat per la CNT a Madrid al costat de sindicalistes com Alós i Eleuterio Quintanilla⁴⁷.

La mateixa revolució russa havia estat en principi tan ben acollida en medis anarcosindicalistes com en el sector més radical de la cúpula directiva del PRC⁴⁸. Sobretot Layret es destacaria per les seves declaracions pro-bolxevistes en els darrers anys de la seva vida. El juliol de 1919 Layret havia afirmat al Congrés de diputats que "en cos i ànima estic amb les aspiracions del món obrer, no m'espanta ni m'importa la implantació futura del règim dels soviets perquè en tota fórmula de progrés veig un avenç cap a un ideal de justícia"⁴⁹. En aquell mateix mes, en l'acte de col·locació de la primera pedra de l'edifici del Centre d'Obrers Agricultors de Sant Pere de Ribes que tindria un paper capdal en la fundació de la Unió de Rabassaires, Layret defensà la revolució russa tot afirmant que s'estendria per altres pobles i que el que calia era estar preparats enfortint les societats obreres per quan arribés. Layret sentencià en el mateix acte: "No está en nuestras manos ni en la de nadie provocar la revolución social, pues esta vendrá impuesta por los acontecimientos"⁵⁰.

Tot i que no van poder arribar a concretar cap acció sindical i/o política, sabem que Layret i Seguí havien aconseguit graus d'acords importants. Companys deixà escrit el 1925 que "en el pensament de Seguí s'havia reservat a en Layret un lloc representatiu en la tasca creadora i fonamental a realitzar dintre una nova modalitat de lluita democràtica i obrerista"⁵¹. Anys més tard el mateix Companys afirmà, tot descrivint les famoses tertúlies de republicans i sindicalistes a casa seva: "Dues vegades a la setmana, almenys, en Seguí i en Layret feien vetllada a casa meva; també hi assistien sovint en Peronas, en Molins, en Barrera, en Botella, de vegades en Pestaña, i de tant en tant en Paco Madrid, que aleshores començava a obtenir els seus primers èxits. En aquestes vetllades hom parlava de política, de la qüestió social (tràgica, candent), i de projectes futurs. En Layret y en Seguí estaven ben bé d'acord. La imaginació desbordant d'en Seguí, llur visió ampla i llunyana, i projectes audaciosos es veien controlats,

⁴⁷ *La Publicidad*, 21-5-1920 (citat a JARDI, Enric: *Lluís Companys...:73*).

⁴⁸ Segons Pere Gabriel, a Catalunya fou en medis anarcosindicalistes, més que no pas en medis marxistes, on la rebuda de la revolució russa fou més entusiasta, tot i que es produí un canvi d'actitud progressiu des del 1920 (GABRIEL, Pere: "La revolució d'octubre i la CNT" a *L'Avenç*, núm. 9, octubre de 1978).

⁴⁹ FERRER, Joaquim: *Layret (1880-1920)...:189*.

⁵⁰ *Democràcia*, 11-7-1920:1.

⁵¹ *L'Avénir*, 28-11-1925:1.

sistematitzats i pràcticament orientats pel talent massís i pel tremp polític del gran Layret"⁵². Finalment el 1932 també Companys havia precisat que Seguí "era un sindicalista i apolític, [però] no hi podia fer més i sentia grans aficions per la política i volia intervenir-hi". Tot i això, en les tertúlies a casa seva "únicament s'havia parlat de constituir una associació cultural en la qual s'ajuntessin els esforços d'uns i altres elements destacats i afins"⁵³.

En la possibilitat d'una entesa *política* i sindical entre republicans i anarcosindicalistes en el marc del trienni bolxevic hi jugà un paper important la radicalització i l'acostament o ingrés a la CNT del sindicalisme que havia estat sota l'òrbita republicana fins a les portes d'aquest període. En molts casos, les societats obreres d'àmbit local buscaren l'aixopluc de la central majoritària en moments particularment delicats de la lluita obrera, encara que aquesta central no fos ideològicament del tot coincident amb la societat local. Aquest pogué ser el cas, per exemple, de la Federació Local de Societats Obreres de Molins de Rei de clara orientació republicana fins al 1918⁵⁴. En d'altres, experimentaren un procés de radicalització important sense arribar a l'afiliació a la CNT, encara que acostant-s'hi, com el cas del CADCI⁵⁵ o la Federació de Rabassers de Catalunya amb seu a Martorell. Aquesta federació de rabassers, que havia nascut el 1907 i havia estat vinculada a la republicana UFNR, serà el principal puntal de la Unió de Rabassaires quan es creï el 1922. A partir de 1918 els dirigents d'aquesta federació pagesa intervingueren en mítings i assemblees al costat de destacats cenetistes -com ho estaven fent Companys i Layret-, mantingué estrets contactes amb l'anarcosindicalista Societat d'Obrers Agricultors de Vilafranca, llançà proclames de marcat accent revolucinari per convocar els seus actes públics i obrí les portes a nous dirigents sindicals agraris com Francesc Riera -president de la Unió de Rabassaires del 1922 al 1932- que, tot i procedir dels rengles polítics republicans- demostraven una profunda admiració per Pestaña i Seguí⁵⁶.

⁵² *La Campana de Gràcia*, 30-11-1929:7.

⁵³ *La Humanitat*, 1-12-1932:6.

⁵⁴ CARBONELL PORRO, Joan: "L'associacionisme obrer a començaments del segle XX: la Federació Obrera fins al 1923" dins *Aportacions a la història de Molins de Rei*, Barcelona, 1992:238. Aquesta federació de Molins de Rei acolliria la secció local de la Unió de Rabassaires el 1922.

⁵⁵ LLADONOSA, Manuel: *Catalanisme i moviment obrer: el CADCI entre 1903 i 1923*, Barcelona, 1988:612-613.

⁵⁶ L'admiració de Riera per Pestaña me la confirmà el seu fill, Feliu Riera, en una entrevista el 27-7-1995. Josep Pla -encara que amb sarcasme- digué de Riera: "habituat a la terminologia de la Confederació -tenia la mania d'imitar Salvador Seguí- ho havia d'arreglar tot amb l'acció directa" (PLA, Josep: *Tres biografies: Maragall, Pijoan, Pujols*, Barcelona, 1968: 516). Sobre la Federació de Rabassers de Catalunya

2.1.2. El declivi anarcosindicalista i la repressió governamental i patronal del 1920-1921.

A Catalunya, després d'assolir-se un grau màxim de conflictivitat social i d'agitació sindical el 1920, arribà una cruel reacció policial, governamental i patronal el novembre d'aquest mateix any després del nomenament de Martínez Anido com a governador civil de la província de Barcelona. La dissolució legal de la Confederació Regional del Treball i la dura repressió que s'exercí contra l'anarcosindicalisme a partir d'aquell mes afectaren dràsticament a aquell sindicat, que quedà momentàniament desorganitzat i experimentà un descens considerable d'afiliació. Les detencions, deportacions i empresonaments afectaren també als dirigents sindicals agraris. La majoria de sindicats pagesos adherits o acostats a la CNT foren clausurats i, alguns d'ells, amb totes les persones de les seves juntes directives a la presó. De l'anarcosindicalista Federació Comarcal d'Obrers Pagesos de Barcelona, per exemple, no se'n tindrà més notícies a partir de 1920. La repressió també afectà sindicalistes que posteriorment esdevindrien dirigents de la Unió de Rabassaires. Josep Ricart, de Sant Pere de Ribes, vice-president d'aquest sindicat del 1922 al 1924, per exemple, fou detingut i engarjolat en tres ocasions entre 1921 i 1922⁵⁷. Josep Font, de Sant Martí Sarroca, fou empresonat el 1920 juntament amb altres dirigents de la Federació d'Obrers Agrícoles de l'Alt i Baix Penedès. Pau Padró, del Vendrell, que el 1932 arribaria a ser president de la Unió, es passà set mesos a la presó Model de Barcelona, entre 1921 i 1922. En ser alliberat,

vegeu POMÉS, Jordi: "El sindicalisme rabassaire a Martorell... L'Assemblea anual de la FRC de 1919, celebrada el 15 de gener, comptà amb la presència del líder sindicalista cenetista Joan Gener -que representà a la Federació Local de Societats Obreres de Terrassa i al Sindicat d'Oficis Varis d'Olesa al Congrés de la CNT del desembre de 1919- com a delegat de l'Associació d'Obrers Agraris del Llobregat. En l'acte propagandístic que organitzà la FRC -que es realitzà el 15 d'agost a Martorell- es convocava a "todas las entidades agrarias obreras de Catalunya" en un manifest que volia exaltar els moments oportuns per a les reivindicacions del proletariat obrer i camperol: "Ha sonado la hora de las reivindicaciones sociales, la humanidad va a pasos agigantados a transformarse" i "a la inclinación de emancipación del proletariado (...). Ha llegado el supremo momento de levantar gallardamente la cabeza (...). A luchar nos llama nuestro deber", juntament amb "nuestros camaradas de artes y oficios". El desembre de 1919, la FRC tornava a convocar a "todas las entidades obreras agrarias de la región catalana" a una assemblea; també en to obrerista es feia referència a "las convulsiones sociales [que] palpitan ahora más que nunca en los corazones del proletariado mundial", es parlava de la solidaritat amb tots els obrers i s'acabava afirmant que calia "derrocar para siempre el egoismo explotador del capitalismo sin entrañas y de la burguesía despótica". Enlloc es parlava de la necessitat *reformista* de millorar els contractes. Durant el 1920 no serà estrany trobar cenetistes que defensin el sindicat únic en mítings de la FRC: el 4 de juliol de 1920 a Vilafranca parlà Ramon Via -delegat local de la Federació Local de Societats Obreres de Vilafranca al Congrés de la CNT a Madrid el 1919- al costat de Francesc Riera i Jaume Martrat -els primers dos presidents de la Unió de Rabassaires el 1922 i en aquell moment dirigents de la FRC-

⁵⁷ *Democracia*, 27-2-1921, 12-3-1922.

seria objecte d'un atemptat no reeixit⁵⁸. Són aquests només uns exemples.

L'acció repressiva governamental anà acompanyada d'una ofensiva patronal, amb clara connivència entre totes dues. D'aquesta manera, hi hagué tant desnonaments aplicats com a represàlies contra pagesos que s'havien destacat en la lluita sindical com l'incompliment per part dels propietaris de bases acordades que recollien millores laborals favorables a parcers. Duran i Cañameras denuncià d'aquesta manera l'actitud dels propietaris de Castellet i la Gornal: "passat el perill del moviment revolucionari quasi tots els propietaris (la major part dels quals viuen a Vilafranca) no han volgut complir lo que havien firmat excusant-se amb subterfugis com el de que el firmant de les bases era tan sols pubill i no propietari, en que la firma se li havia fet posar coaccionant-lo, etc"⁵⁹. Quant als desnonaments, el juliol de 1921 *El Fructidor* de Vilafranca denuncià una autèntica campanya de llançaments qualificant-la de "gros desastre"⁶⁰. El 1922 la Federació de Societats Obreres Agrícoles del Penedès delatava que hi havien hagut i hi estaven havent "innumerables desahucios", mentre que l'Associació de Propietaris de Vilafranca reconeixia que entre 1919 i 1922 al Jutjat de Primera Instància de Vilafranca s'havien donat quaranta judicis de desnonament⁶¹. Cal tenir en compte que per aquest Jutjat sols passaven una petita part dels judicis que es realitzaven a la comarca, ja que moltes sentències de desnonament s'efectuaven dels dels jutjats de pau municipals. A la petita població de Pacs del Penedès, sols en un d'aquests quatre anys hi hagué 53 desnonaments⁶². A Santa Margarida i els Monjos, entre 1900 i 1935, el quinquenni en què es podriren més desnonaments rústics fou el 1916-1920: 26. I entre 1919 i 1922, se'n produïren 23⁶³.

En general, l'ofensiva patronal rural es distingí ja en ple trienni bolxevic pel replegament unilateral cap a la defensa de la propietat privada enfront dels atacs dels sindicats obreristes i la vindicació de formes repressives rígides per contrarrestar la conflictivitat laboral que s'estava vivint. Des d'importants sectors de propietaris, dirigits fonamentalment per l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (IACSI) -el més genuí

⁵⁸ MAYAYO ARTAL, Andreu: *De pagesos a ciutadans...*:100-101.

⁵⁹ *Democràcia*, 12-9-1925:2. Duran Cañameras explicà en un altra ocasió que també hi hagué incompliment de pactes per part dels propietaris a Sant Martí Sarroca i a Sant Sadurní, a part de Castellet i la Gornal (DURAN CAÑAMERAS, F.: "Història de la qüestió agrària...).

⁶⁰ *El Fructidor*, 16-7-1921:1.

⁶¹ INSTITUTO DE REFORMAS SOCIALES: *La rabassa morta...*:23 i 31.

⁶² *La Terra*, 16-8-1924.

⁶³ ARNABAT MATA, Ramon: *La gent i el seu temps...*:200-201.

representant dels propietaris rurals i dels seus interessos patronals des de mitjans del segle XIX-, s'abandonà momentàniament els postulats sindicals interclassistes que des de finals del segle XIX havien defensat, per afavorir la creació d'entitats patronals de propietaris i per passar a confiar en les accions repressives o de clar enfrontament contra les societats obreres camperoles i les seccions agrícoles dels sindicats únics. La radicalització d'alguns sectors de propietaris rurals fou paral·lela a la que experimentaren sectors d'empresaris i patrons en l'àmbit urbà i industrial⁶⁴.

Dins del trienni revolucionari la primera i més important associació "pura" de resistència patronal rural que es creà a Catalunya fou l'Associació de Propietaris Rurals de Vilafranca, fundada el 1919, i associada a l'IACSI. Del 1919 també és la Unió d'Hortolans de la Costa de Llevant⁶⁵ (de Mataró) afiliada a la Federació Patronal de Barcelona i l'Associació de Propietaris de la Comarca del Vendrell. Però la majoria d'aquestes entitats es fundaren el 1920: l'Associació Agrícola de Sant Isidre de Sant Pere de Ribes, l'Associació Mútua de Propietaris del Partit Judicial de Vilanova, l'Associació de Propietaris de Badalona, l'Associació Mútua de Propietaris de Mataró i Comarca, l'Agrupació d'Horticultors d'Arenys de Mar⁶⁶, també afiliada a la Federació Patronal de Barcelona, l'Associació de propietaris de Finques Rústiques del Maresme, la Lliga de Defensa de Propietaris Agrícoles de Begues, l'Associació de Propietaris de Mediona, l'Associació de Propietaris de Finques Rústiques i Urbanes de Capellades, l'Associació Mútua de Propietaris de Manresa, l'Associació Mútua de Propietaris de Valls. Són aquestes algunes de les entitats que he pogut recollir amb clar caràcter patronal de resistència que es fundaren en el context de 1919-1920.

Gairebé tots aquests sindicats de propietaris es fundaren a l'empara de les cambres agràries comarcals, creades la major part al voltant del 1900 i lligades amb major o

⁶⁴ BENGOCHEA, Soledad: *Organització patronal i conflictivitat social a Catalunya*, Barcelona, 1994. L'estratègia sindical interclassista fou una estratègia per la qual s'havia apostat decididament des d'amplis sectors dels propietaris rurals i també per l'IACSI per tal de mantenir la seva hegemonia social i política en l'àmbit rural. Per a aquesta temàtica vegeu els següents articles: GARRABOU, R.; PUJOL, J.; COLOMÉ, J. I SAGUER, E.: "La crisi finisecular..."; i "L'IACSI i la recomposició del món rural català...". En el primer article citat es diu: "Una de les línies d'actuació prioritàries de l'IACSI des de mitjan decenni dels anys noranta [del segle XIX] va ser la de difondre els ideals associacionistes, amb l'objectiu d'augmentar *nuestras filas por medio de grandes masas en el campo*'. Amb aquesta iniciativa es pretenia precisament tallar les iniciatives que pagesos pobres i jornalers de manera autònoma havien pres en aquells moments i reconduir aquests grups cap a organitzacions i sindicats adequadament controlats pels propietaris que farien possible tornar a la situació anterior. És significatiu que l'IACSI dedicés un gran esforç en els anys següents al tema del sindicalisme".

⁶⁵ Expd. 10.405, AGCB.

⁶⁶ Expd. 10.373, AGCB.

menor grau a l'Institut de Sant Isidre i a la Federació d'entitats agràries depenent d'aquest, la FAC-B. Tinc ben documentats els casos de l'Agrupació d'Horticultors d'Arenys, creada per la Cambra Agrícola d'Arenys de Mar⁶⁷; la Unió d'Hortolans de la Costa de Llevant, fundada pel Centre d'Agricultors de Mataró i sa comarca⁶⁸; l'Associació Mútua de Propietaris de Manresa, constituïda per la Cambra Agrícola del Pla de Bages⁶⁹; i l'Associació de Propietaris del Vallès, que depenia de la Cambra Agrícola del Vallès⁷⁰. Aquest darrer cas és especial perquè la fundació de l'associació de propietaris havia estat anterior al de la mateixa cambra. L'Associació de Propietaris del Vallès havia nascut el 1876 i sobre els seus fonaments es constituí la Cambra Agrícola el 1901. Amb aquesta constitució l'associació de propietaris caigué en un estat letàrgic i, segons Jordi Planas Maresma, renaixeria en un context també d'alta radicalització política i social i d'abandonament de la política interclassista per part de les organitzacions agràries dominades per propietaris, com seria els anys trenta. En aquests anys, l'Associació de Propietaris acabaria integrant al seu si la mateixa cambra Agrícola⁷¹. Però molt probablement aquesta Associació de propietaris ja fou revitalitzada en el context de 1918-1920, seguint els posicionaments associatius que l'IACSI i amplis sectors de propietaris rurals defensaren en aquell trienni. En qualsevol cas, l'estudi de Jordi Planas corrobora que les Cambres Agràries catalanes nascudes al començament de segle sota el domini dels grans propietaris, tot i el seu interclassisme, en contextos de forta conflictivitat sindical, o bé empararien la creació de sindicats patronals, o bé s'autotransformarien en un d'aquests.

L'IACSI va pretenir fer-se portaveu d'aquests sindicats, tot i que no aconseguí que s'afiliessin tots als seus rengles, i mostrà una clara voluntat intervencionista en els moments de màxima tensió social. El mes gener de 1920, coincidint amb el locaut declarat per la patronal catalana de l'1 de desembre de 1919 al 26 de gener de 1920, una delegació de l'IACSI es desplaçà a Madrid, juntament amb altres entitats patronals, per lliurar al rei i al president del Consell de Ministres un missatge i per negociar

⁶⁷ Adues entitats d'Arenys compartien un mateix domicili i, molt probablement, dirigents.

⁶⁸ Les juntes d'ambdues entitats mataronines tenien noms comuns i, dos d'ells, el vice-president Jaume Rodón i un vocal, Salvador Nonell, eren socis de l'IACSI el 1920.

⁶⁹ *Agricultura*, 5-4-1920:140.

⁷⁰ Les quatre cambres agràries que he esmentat pertanyeren a la FAC-B des del seu naixement.

⁷¹ PLANAS MARESMA, Jordi: *Els propietaris rurals al Vallès Oriental. Estudi de la Cambra Agrícola del Vallès (1901-1935)*, 1991.

directament amb el govern la solució als conflictes socials al camp⁷². El 13 de febrer l'IACSI i altres entitats econòmiques de Barcelona enviaren un telegrama als senadors Sedó, Ferrer i Vidal Argemí en què se'ls felicitava per l'actitud que estaven prenent de pressió al govern perquè adoptés les mesures necessàries per fer mantenir l'ordre a Barcelona i província. Aquell any, fins que no arribà la dràstica solució repressiva d'Anido, l'Institut va ser insistentment sol·licitat des de les comarques on la conflictivitat rural estava arribant a cotes més altes per tal que fes intervenir el govern o hi proposés alguna "solució". Finalment, tal com es diu en la *Memòria* d'aquesta entitat del 1920, no calgué *executar* cap "de los planes propuestos" ja que la "saludable reacció" d'Anido tallà en sec l'agitació: "En vista de las peticiones que de dichas comarcas se recibían, pidiendo se procediese por parte del Instituto al estudio de lo que prácticamente conveniese hacer para resistir los movimientos más o menos influenciados por el sindicalismo de las ciudades, que se observaban en el campo, la Junta, haciéndose cargo de la gravedad de la proposición, en consonancia con la de la situación que se atravesaba y sobre todo de la que podía desarrollarse, acordó designar una ponencia integrada por el Vicepresidente D. Antonio Jansana, D. Domingo Domingo, D. Pedro J. Girona, D. Ignacio Fages y el infrascrito Secretario [Jaume Maspons i Camarassa] para que procediesen al mencionado estudio. Afortunadamente la difícil situación que se atravesaba y que se agudizaba de día en día experimentó una saludable reacción, gracias a una eficaz acción de la autoridad [exercida per Martínez Anido després de ser nomenat governador civil el mes de novembre⁷³], no apareciendo de tan inminente necesidad la aplicación de los planes propuestos, inspirados en los antecedentes del asunto y en las impresiones recibidas de los diversos elementos de las comarcas en que se presentaron los conflictos. Hace votos el Instituto para que los documentos referentes a la amplia labor en este sentido realizada, puedan archivarse como datos históricos, sin

⁷² IACSI: *Anuario 1921*, Barcelona, 1921. El missatge es troba transcrit a *RIACSI*, 20-1-1920. Tal com diu l'IACSI en aquest mateix número d'aquesta revista, el missatge "viene a ser como un sucinto Memorial de agravios que ha recibido la agricultura de todos los Gobiernos". En el document es condemna durament la política econòmica i social dels governs, als quals fa responsable d'arribar "al estado de anarquía en que hoy nos hallamos sumidos y al que nos han precipitado las equivocaciones de los Gobiernos". S'afirma que "es urgente (...) que los Poderes públicos amparen el derecho de propiedad, restablezcan el principio de autoridad y obliguen a todos al cumplimiento de las leyes del país y a la observancia de los contratos de trabajo y de la explotación de las tierras libremente estipulados".

⁷³ A banda d'aquesta felicitació per les mesures repressives empreses per Anido, l'IACSI tornà a demostrar el seu suport a aquest militar sumant-se a l'anomenada "Campanya apoyo Martínez Anido" que impulsaren diferents entitats patronals de Barcelona durant el 1921. Aquest Institut agrari féu "un llamamiento al público para que se demostrase su simpatía al Gobernador civil, señor Martínez Anido, mediante la presentación de tarjetas personales que se recogieron en este local como en el de otras entidades, para hacer entrega de ellas en su día a dicha autoridad" (IACSI: *Memoria correspondiente a 1921. Aprobada en la Junta General celebrada el 10 de enero de 1922*, Barcelona, 1922).

que sea preciso darles carácter de efectividad"⁷⁴.

El paper indiscutiblement patronal exercit per l'IACSI en aquells anys quedà ratificat amb la participació d'aquest organisme el juny de 1921 en el III Congrés Patronal Espanyol celebrat a Vigo organitzat per la Confederació Patronal Espanyola⁷⁵. L'Institut Agrícola, comptava amb uns estrets lligams amb la Federació Patronal de Barcelona. Soledad Bengoechea, en el capítol que dedica al "Perfil biogràfic d'alguns dels protagonistes de l'organització patronal", demostra aquests vincles a partir dels esbossos biogràfics de tres personatges que ocuparen en moments diferents la presidència de l'Institut: Carles Camps i d'Olzinelles -Marquès de Camps-, Carles Fortuny i Miralles -Baró d'Esponellà- i Ignasi Girona i Vilanova. Fortuny fou president de la Federació Agrícola Catalano-Balear (FAC-B) -creada sota l'impuls de l'IACSI el 1899 amb l'objectiu d'agrupar totes les entitats agràries de Catalunya i les Balears- del 1919 al 1922, de la Cambra Agrícola Provincial el 1921 i de l'IACSI del 1923 al 1931 i va ser secretari de la secció de la Propietat Rústica i Urbana del Foment del Treball Nacional. Aquest mateix fou un dels firmants el 1922 d'un missatge al rei demanant l'ascens del general Miguel Arlegui -cap superior de policia a Barcelona sota el mandat d'Anido- a general de divisió i impulsà un homenatge en honor a aquell personatge. Fou membre del Sometent i caporal del districte IV de Barcelona. Per altra banda el Marquès de Camps presidí l'IACSI del 1897 al 1901 i la FAC-B entre 1889 i 1901. A finals de 1918 fou el promotor del Sometent de la ciutat de Barcelona⁷⁶. Finalment Girona va ser president de l'Institut del 1902 a 1906 i de 1915 a 1923, és a dir, durant el període que s'està historiant, i president de la FAC-B del 1906 al 1907. Girona el 1916 pertanyia a una agrupació siderúrgica i era vice-president d'una agrupació de transports del Foment. També aconseguí el càrrec de tresorer de la Cambra d'Indústria Siderúrgica i fou de la directiva de la Cambra del Comerç. Montserrat Caminal, que féu la seva tesi doctoral sobre l'actuació de l'IACSI al segle XIX⁷⁷, destacà en un article encara sense publicar

⁷⁴ IACSI: *Memoria correspondiente a 1920*, Barcelona, 1921.

⁷⁵ Assistiren al Congrés en representació de l'Institut Jaume Maspons i Camarassa i Carles de Fortuny (*Agricultura*, 20-7-1921:342). Tot intentant restar importància a la participació de l'IACSI en aquest Congrés, en la *Memòria* d'aquest Institut del 1921 s'afirmava que els representants que envià en el Congrés de Vigo estaven "desposeídos de toda significación de clase". També en la crònica sobre el Congrés Patronal que realitzà la *RIACSI* (juliol de 1921) s'especificava que l'IACSI "no ha ostentado nunca representación exclusivamente patronal, pues en nuestra tierra están íntimamente mezclados y en armónica confusión los intereses del capital y del trabajo aplicados a la agricultura".

⁷⁶ BENGOCHEA, Soledad: *Organització patronal...*:332.

⁷⁷ CAMINAL BADIA, Montserrat: *L'Institut Agrícola Català de Sant Isidre (1851-1901)*, tesi doctoral inèdita, Universitat de Barcelona, 1979. La mateixa autora té publicat un resum d'aquesta tesi en l'article: "La fundació de l'IACSI: els seus homes i les seves activitats (1851-1901) a *Recerques*, núm.22, 1989.

la connexió permanent de l'IACSI amb els interessos industrials⁷⁸. Aquesta autora recorda que "molts membres destacats de la burgesia catalana eren a la vegada grans propietaris rurals i industrials o financers o amb interessos comercials". Tot plegat demostra que fou un fet ben lògic que el 1920 l'IACSI actués en certes ocasions de comú acord o al costat de la Federació Patronal, la qual aplegava fonamentalment entitats del sector industrial.

A banda de la repressió governamental i patronal, probablement hi hagueren altres causes que col·laboraren a explicar el declivi anarcosindicalista al camp després del trienni bolxevic i les grans dificultats que tingué la CNT per reorganitzar les societats camperoles quan a partir de l'abril de 1922 s'entrà en un nou període de tolerància política i sindical que es tancà a la pràctica amb el cop d'estat de Primo de Rivera el setembre de 1923⁷⁹. Possibles causes programàtiques o tàctiques que derivarien d'una visió excessivament urbana per part de la direcció cenetista i, per tant, d'una manca de comprensió dels problemes reals del camp podrien explicar en bona part el retrocés anarcosindicalista rural un cop superada l'eufòria revolucionària del 1920⁸⁰. Segons Antonio Bar, alguns acords del Congrés de la Comèdia de 1919, com l'oposició decidida a la parcel·lació de la terra, negant-se l'accés a la propietat de manera individual o la supressió definitiva de les federacions d'ofici -que deixava a la pagesia sense un necessari i útil instrument propi d'organització- podrien haver contribuït a la desfeta cenetista al camp. Precisament, les comarques catalanes on l'anarcosindicalisme agrari tingué més força tant als anys deu com als trenta, l'Alt Camp i adjacents, foren les que es destacarien per un posicionament trentista -d'oposició a la línia sindical dominant, i en certa manera urbanista, de la CNT- durant la República. Posicionament que acceptava plenament la petita propietat i, en tot cas, estava d'acord en una solució mixta d'aquesta propietat i el treball col·lectiu⁸¹.

⁷⁸ CAMINAL, Montserrat: "L'IACSI: de la política de grup de pressió a la política regionalista" a *II Congrés d'Història Agrària*, Barcelona, 1986.

⁷⁹ De fet, la CNT no fou declarada il·legal fins al maig de 1924.

⁸⁰ BAR, Antonio: *La CNT en los años rojos...*:540-543. Mentre se celebrava un congrés camperol cenetista a Barcelona l'abril de 1923 -del qual se'n parlarà més avall- l'òrgan de la CNT, *Solidaridad Obrera*, acusava la pagesia amb un to molt urbanista de ser "un verdadero lastre para los obreros de la ciudad" (21-4-1923).

⁸¹ VEGA, Eulàlia: *El trentisme a Catalunya. Divergències ideològiques en la CNT (1930-1933)*, Barcelona, 1980:144. Vegeu també GAVALDA TORRENTS, Antoni: *El pensament agrari de l'anarcosindicalisme a l'Alt Camp: 1923-1939. El paper de Pere Segarra i Boronat*, Valls, 1986. Gavaldà destaca reiteradament en aquest llibre la preocupació de Pere Segarra, màxim dirigent i ideòleg del trentisme agrari català, per la poca sensibilitat que des de la ciutat els sectors dirigents i dominants cenetistes observaven els problemes del camp.

Però els defensors d'aquests criteris es trobaren en franca minoria dins la CNT després del període de desorganització cenetista del 1920-1921. Amb la reorganització del 1922, la CNT caigué en un progressiu radicalisme que s'accentuà a partir de la mort del *possibilista* Seguí el març de 1923. Aquest radicalisme es féu evident el mes següent de l'assassinat del Noi del Sucre, concretament als dies 20-23 d'abril, en la celebració d'un Ple Regional Camperol a Barcelona on triomfà la línia sindical més dura⁸². Les entitats adherides al congrés eren: els sindicats únics de Balsereny, Capellades, l'Hospitalet, Terrassa, Sant Jaume dels Domenys, Olot, Prat del Llobregat, Falset, Juneda i Navàs; la Federació Comarcal de Mataró, la Federació de Sindicats de Lleida, la Federació Comarcal de l'Alt i Baix Priorat, una "Sociedad de Hospitalet del Llobregat", l'"Agrupación de Campesinos de Rubí" i dos representants de Sentmenat⁸³. En els debats, a part d'aquestes entitats, també hi intervingueren delegats de Montblanc, "rabassaires" de Cerdanyola, Manresa i Valls. En conjunt, hi faltaven bona part de les societats agrícoles catalanes que havien enviat representants al Congrés de la Comèdia del 1919. Dels acords es pot destacar l'acceptació del comunisme llibertari, l'admissió i integració dins la CNT de parcers i rabassaires, el rebuig a les cooperatives i el rebuig també a la creació d'una organització homogènia de camperols dintre de la CNT. Tret del punt de l'admissió de rabassaires, la resta eren acords completament contraris al que defensà el trentisme agrari durant la II República⁸⁴.

⁸² Anteriorment a aquest Ple i en el marc de la repressió del 1920-1921, les organitzacions camperoles cenetistes catalanes realitzaren alguns congressos i reunions d'àmbit comarcal i regional. El 17 d'octubre de 1920 se celebrà a Girona una assemblea d'agricultors amb els acords d'"endegar una campanya de propaganda per fomentar la sindicació; fundar sindicats agraris; crear una federació de sindicats de la província per a després fer la gran confederació; organitzar cooperatives agràries i socors mutus per a accidents de bestiar" (SURÓS PERACAULA, J. *Població obrera...*:196). El 1921, en les hores més baixes de la CNT en aquests anys, s'intentà celebrar a Barcelona un ple regional de pagesos que, segons el dirigent anarcosindicalista agrari Ramon Porté, "se convirtió en una reunión de amigos sin más trascendencia que pasar dos o tres días en la ciudad Condal. Nada práctico salió del pleno para una trayectoria que encuadrarse a los agricultores catalanes" (MAYAYO, Andreu: MAYAYO, Andreu: *La destrucción del món rural català (1880-1980): de pagesos a obrers i a ciutadans*, tesi doctoral, UB, Barcelona, 1989:490). El 1922, amb la recuperació de les garanties constitucionals i l'alliberament de les presons dels principals dirigents cenetistes a partir de l'abril, hi hagué una clara voluntat "para poner de nuevo en pie la organización campesina de las diferentes zonas del país" (BAR, A.: *La CNT en los años rojos...*:571), que a Catalunya es concretà el desembre de 1922 en el Ple Regional amb l'acord de celebrar el Congrés pagès l'abril de 1923.

⁸³ *Solidaridad Obrera*, 22-4-1923. Segons SURÓS PERACAULA, a *Població obrera...*:197, en aquest ple hi hagueren vint-i-cinc organitzacions representades.

⁸⁴ Els temes que es discutiren al Ple Regional foren els següents: "1º ¿Qué finalidad ideológica deben de seguir los campesinos organizados?; 2º ¿Qué clase de lucha debemos entablar los campesinos organizados para reivindicarnos moral y materialmente?; 3º ¿De qué modo podremos prestar apoyo los campesinos a compañeros de la industria y viceversa?; 4º ¿Qué actitud deben de adoptar los campesinos organizados ante las cooperativas?; 5º ¿Debemos formar los campesinos una organización homegénea dentro de la CN del T?; 7º ¿Qué actitud deben de adoptar los campesinos ante la organización llamado "Los Rabassaires" [en referència a la Unió de Rabassaires]; 8º Habiéndose tomado en el Pleno Regional

Tot i que no he pogut localitzar cap referència ni de la discussió ni en les conclusions del tema debatut en el Ple sobre l'actitud que havien de prendre els sindicats camperols cenetistes cap a la Unió de Rabassaires, la conclusió no hagué de ser gaire favorable a mantenir relacions cordials amb aquest sindicat, si hom s'atén a les dures crítiques que contra la Unió es llançà des de *Solidaridad Obrera* i *El Trabajo* de Manresa l'agost i el setembre d'aquell any⁸⁵. Eren unes crítiques que refermaven que dins la CNT havia triomfat la línia dura, mentre el camp català estava prenent una direcció més reformista, un cop passada la ressaca revolucionària del trienni bolxevic. La CNT, no només estava perdent la batalla del camp català enfront de la Unió de Rabassaires, sinó que altres opcions sindicals més o menys reformistes, més o menys conservadores, acabaren per menjar-se-li bona part del pastís que havia aconseguit elaborar durant el 1918-1920. El desplegament d'aquestes opcions fou també un factor necessari per fer retrocedir els cenetistes en l'àmbit rural català.

el acuerdo de la publicación de un periódico netamente campesino, ¿cómo se irá a su publicación y se asegurará su existencia?; 9º Asuntos generales" (*Solidaridad Obrera*, 22-4-1923).

⁸⁵ Des de *La Terra*, l'òrgan de la Unió de Rabassaires, es contestaren aquestes crítiques els dies 8-9-1923:2, 15-9-1923:1, 22-9-1923:3 i 6-10-1923:3.

2.2. Les reaccions sindicals reformistes: el Servei d'Acció Social Agrària de la Mancomunitat i les federacions catòliques.

Del 1918 al 1921, tant a Catalunya com arreu d'Espanya, hi hagué un esclat sense precedents de constitució de sindicats agrícoles de tipus reformista, els quals havien de col.laborar decisivament a frenar l'avenç de l'anarcosindicalisme al camp. Eren societats agràries cooperatives fundades a partir de la llei de sindicats del camp de 1906, llei que havia estat promoguda per la conservadora Federació Agrícola Catalano-Balear i l'IACSI amb el suport del catolicisme social. A Catalunya aquest moviment sindical agrari de tipus reformista que impulsà aquella explosió de naixements de sindicats agrícoles estigué encapçalat fonamentalment pel Servei d'Acció Social Agrària (ASA) de la Mancomunitat de Catalunya, institució que estigué regentada pel catalanisme conservador que representava políticament la Lliga Regionalista. I si bé no es pot menystenir l'important paper que exercí també en l'esclat de sindicats el sindicalisme catòlic o, en menor proporció, el republicanisme moderat, l'ASA aconseguí en bona mesura fer-se portaveu de tots aquests sindicats reformistes -integrant des dels clarament catòlics als que tenien cert caràcter republicà-. La bona gestió i el desplegament propagandístic i tècnic d'ajuda als sindicats agrícoles i a l'agricultura en general que tots els serveis de la conselleria d'agricultura de la Mancomunitat, en col.laboració amb l'ASA, oferiren influí de manera decisiva en aquest èxit de l'Acció Social Agrària per arribar a ser el director de tot el moviment sindical agrari reformista català. El portaveu d'aquesta, *Agricultura*, que es començà a publicar el 1918, es convertí en portaveu de tot el conglomerat sindical agrari català que es resistí a sumar-se a l'anarcosindicalisme.

Quadre 2.4. *Nombre de sindicats agrícoles (de la llei de 1906) i de cellers cooperatius per anys de naixement i per províncies a Catalunya.*

Anys	Sindicats Agrícoles				Total	Cellers cooperatius Total a Catalunya
	B.	Gi.	Ll.	T.		
1900	1	0	0	0	1	0
1901	0	0	1	1	2	1
1902	0	1	0	0	1	0
1903	0	2	0	0	2	0
1904	0	1	1	1	3	0
1905	0	1	2	1	4	0

1906	2	2	4	2	10	2
1907	5	4	1	4	14	0
1908	7	5	1	4	17	1
1909	8	1	1	8	18	1
1910	3	1	0	3	7	0
1911	6	5	1	1	13	4
1912	4	1	3	4	12	4
1913	5	4	1	5	15	2
1914	4	3	5	4	16	2
1915	3	1	5	2	11	1
1916	9	5	6	12	32	0
1917	6	4	14	14	38	2
1918	14	6	31	29	80	1
1919	15	15	49	21	100	16
1920	18	18	38	22	96	17
1921	22	6	10	9	47	6
1922	6	3	6	6	21	9
1923	7	4	4	4	19	6

Font: Per als sindicats agrícoles MUÑIZ, Lorenzo: La Acción Social Agraria en España. Memoria Estadística de las Entidades Agrícolas y Pecuarias en 1º de Enero de 1927. Ministerio de Fomento, Madrid, 1927. Per als cellers vegeu l'apèndix 3 (cal assenyalar que s'ha comptabilitzat també tots els anys que en el quadre apareixen entre parèntesi, excepte els de 1924).

El mes de maig de 1919, uns mesos abans de la constitució oficial de l'Acció Social Agrària, es portà a terme la primera gran acció de la Mancomunitat en política social agrària a través de la preparació i convocatòria de la *Conferència de l'Agricultura Catalana*, en la qual ja es posà en evidència la voluntat integradora per part de la Mancomunitat de tot el sindicalisme agrari reformista català existent¹. Aquesta Conferència -que havia de tenir lloc a Barcelona del 7 al 9 de maig d'aquell mateix any, però que no es pogué acabar celebrant atès que la desautoritzà l'autoritat militar²- havia de "reunir en una grandiosa assemblea totes les entitats de pagesos catalanes en la qual han de tractar-se magnets problemes i acordar la seva immediata resolució per tots els mitjans que permeti tota la voluntat de ferro, reforçada per una adhesió ferma de tots els

¹ La convocatòria de la Conferència fou feta a partir d'una "demanda signada per la majoria de Sindicats Agrícoles de Catalunya (...) de les quatre Províncies" (MANCOMUNITAT DE CATALAUNYA: *Resums dels acords del Consell Permanent dels mesos de febrer, març i abril de 1919*, Barcelona, maig de 1919:76-77).

² En aquelles setmanes es vivia a Barcelona un ambient d'extrema conflictivitat sòcio-laboral com a conseqüència de les seqüeles de la famosa vaga de la Canadenca.